
THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola
Ny följd

XIV.

RUDOLF KJELLÉN

VÄRLDSKRIGETS POLITISKA PROBLEM

J.U-n

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Pris 3: 50.

RUDOLF KJELLÉN

VÄRLDSKRIGETS POLITISKA PROBLEM

Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola
Ny följd — XIV

RUDOLF KJELLÉN

VÄRLDSKRIGETS POLITISKA PROBLEM

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

1915

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1915

Förord.

Efterföljande arbete härstammar i rätt nedstigande led — med de två föreläsningarna om ''Hvadan och hvarthän'' i världskrisen mars 1915 samt de tio ''Världspolitiska öfversikterna'' i *Det nya Sverige* 1912—1915 som mellanleder — från förf:s grundläggande undersökningar i ''Stormakterna'', uppl. 2, 1911—13. Meningen har nu varit att direkt utrannsaka och i ett sammanhang framställa de olika friktionspunkterna mellan Europas stormakter 1914, och på detta sätt tråd för tråd utreda den invecklade orsakshärfva hvarur världskriget framgått. Ämnet är sålunda att uppfatta som afseende de problem som framkallat kriget, icke de problem som kriget framkallat; hvarvid dock tillika är att anmärka, att skillnaden i verkligheten icke alltid är skarp.

Framställningen härnedan är genomgående något fylligare än vid det muntliga föredraget, i all synnerhet beträffande afdelningarna V och VI, för hvilka båda endast den sista af de 5 föreläsningstimmarna stod till buds.

Göteborg den 4 december 1915.

Rudolf Kjellén.

Innehållsförteckning.

Kartor i texten.

INLEDNING.

Kriget och statsvetenskapen.

29 okt.

Redan för 18 år sedan hände det sig vid denna högskola, att undervisningen i statskunskap gaf rum för analysen af ett krigsproblem; det gällde den gången det grekisk-turkiska kriget 1897. Detta upprepades de följande åren, vid utbrottet af spansk-amerikanska kriget 1898 och burerkriget 1899. Vid dessa tillfällen vände sig framställningen endast till lärostolens och högskolans lärjungar, och den löpande kursen afbröts för dessa extra uppgifter. År 1911, då kriget mellan Italien och Turkiet utbröt för Tripolitaniens skull, inbjöds allmänheten till denna sal att åhöra en offentlig föreläsning af samma karaktär; likaså år 1912, vid det första Balkankriget i senaste serien. Sedan dess ha tre år förflutit, och nu står jag åter i denna kateder inför en större allmänhet för att politiskt analysera ett krig — detsamma som då förutsades —; men denna gång gäller det icke längre en begränsad

krigslokal, det gäller hela statssystemet, det var därför icke möjligt att komma ifrån ämnet på en extra timme, utan har det inordnats som ett led i terminens statsvetenskapliga undervisning, att behandlas i en följd af 5 offentliga föreläsningar.

Det har således blifvit ett slags tradition vid Göteborgs Högskola, att infallande krig underkastas en vetenskaplig behandling med afseende å orsaker och mål, samt att denna uppgift utföres under lärostolen i statskunskap. Jag anser mig böra med några ord motivera den uppfattning som ligger bakom denna tradition; därmed skall också från början en del missförstånd undanröjas och en fast grund vinnas för den påföljande undersökningen.

*

Det skall då genast fastslås, att detta intresse för krigen har intet att göra med sensationen i det historiska skådespelet eller öfver hufvud med deras yttre händelseförlopp. Det är krigen som *politiska* problem vi studera. Kriget självt — så lyder Clausewitz' berömda sats i hans postuma arbete ''Vom Kriege'' 1833 — är endast ''en fortsättning af politiken med andra medel'', eller som han närmare utvecklar det ''ein wahres politisches Instrument, eine Fortsetzung des politischen Verkehrs, ein Durchführen

desselben mit andern Mitteln". Sanningen af denna diagnos framstår aldrig bättre än om vi betrakta den politiska kartan som uttryck för staternas inbördes maktläge på en gifven tidpunkt. Detta läge varar icke evinnerligt; utvecklingen går sin gång medan kartan står stilla, en makt växer tills den icke längre finner tillbörligt rum inom kartans gamla gränser, en annan makt åter förmår icke längre fylla sitt gifna rum. Kartan har då blifvit lik en urvuxen eller för vid dräkt, som icke längre passar de olika statskropparna; den har blifvit en falsk spegel, i hvilken staterna afteckna sig i andra proportioner än de verkligen äga. Men när utvecklingen och lifvet sålunda antikverat en politisk karta, då inträder behofvet af en revision, en anpassning till det nya maktläget. Det är naturligt, synnerligast i individualistiska tidsåldrar, om man i det längsta söker utföra denna revision i fredliga former. Däraf den sista tidens stora koloniala länderbyten. Men denna och liknande metoder träffa icke kärnan i det historiska behofvet; de räcka till justeringar inom det gamla jämviktssystemet, icke till genomgripande ändringar af detsamma. Ty en stat kan, för sin nationella heders skull, icke gärna begära sig själf i konkurs eller bekänna sin dekadans genom frivilligt uppgifvande af väsentliga värden. Har det kommit till denna punkt, då återstår för utvecklingen endast fortsättningen "med andra medel". Kriget

träder till som det instrument, hvarigenom ett nytt jämviktsläge skapas mellan makterna; och detta nya läge får nu uttryck i en ny politisk karta.

Detta är den tankegång, som uppburit och uppbär min politiska förkunnelse.[1] Den skall här endast framläggas, utan annan bevisning än dess eget logiska sammanhang och tidsåldrarnas samlade erfarenhet. Men från denna synpunkt blir det klart, att krigen äro i egentligaste mening *staternas* affärer, och icke enskilda människors. Den populära domen, som söker ansvaringar och syndabockar för detta stora plågoris, är rof för en synvilla af tillnärmelsevis samma art som den för vetenskapsmannen välkända i fråga om jordens egna revolutioner; man lade människans mått på jordens former, man fann alltså Himalaja så gigantiskt att man icke kunde fatta dess uppkomst annat än som resultat af oerhörda paroxysmer. Med en högre insikt blef det klart, att berget icke skall jämföras med vår litenhet utan med jordklotets storhet, alldenstund det icke är vi utan jorden som skapat detsamma.[2] Detta förvandlade perspektiv är förutsättningen för all vetenskaplig insikt i de fenomener, som skapa bergen; därmed först faller det rätta ljuset öfver

[1] Se särskildt Världspolitisk öfversikt i *Det nya Sverige* 1914, ss. 13—17 (om »det barometriska minimum»).

[2] Se närmare Den endogena geografiens system i *Göteborgs Högskolas Årsskrift* 1915 (om »antropiskt och telluriskt perspektiv»).

naturprocessen. De historiska processerna modereras af den fria viljan, men förneka i stort sedt icke samma nödvändighets lag. Krigen framstå som revolutioner utan like, för att icke säga rena ofattligheter, så länge man lägger individens måttstock på dem; men det är icke med våra hjärtans oro, utan med statssystemets lidande, som krigets lidande skall mätas och vägas; alldenstund det är statssystemets behof, som framkallar dem, och icke de enskilda människornas. Inför sådana stora företeelser räcker det således icke med ett blott ''antropiskt'' perspektiv; historikern får höja sig till ett ''planetariskt'', liksom geografen till ett ''telluriskt''. Detta förutsätter från historikerns sida förmågan att fatta staten som något artskildt från individen, om än tillika väsenbesläktadt. Endast den som sålunda förmår frigöra sig från individualistisk fördom och trångsyn, endast han förmår få ett vetenskapligt grepp på kriget som utvecklingsinstrument. Och den ökade klarhet öfver världens gång, som han därmed vinner, blir hans ersättning för hvad han till äfventyrs får offra af illusioner.

Vi uppfatta alltså kriget som ett specificum för staterna, där de framträda klarare än eljest med sina från individernas (åtminstone skenbart) skilda behof. Härtill kommer ännu ett: kriget *talar sanning,* liksom vinet. Freden har sina konventionella kraf, den tvingar staterna att beslöja sina verkliga uppsåt och

tycken för diplomatisk anständighets och god samlefnads skull, den betjänar sig också af andra medel än den sanna vederhäftigheten; det kan hända att freden spelar rent af med falska kort, framställer staterna i ett bedrägligt sken af storhet, likt osunda affärer som uppehållas med konstlade medel. Kriget afslöjar sådant sken. Det är en generalrevision, där statens samtliga krafter ställas under besiktning och alla svaga punkter uppdagas. Det låter oss se staterna sådana de verkligen äro, på godt och ondt, starkt och svagt, med deras verkliga känslor, intressen och mål. Den, som hatar sken och älskar verklighet, får alltså i kriget bättre tillfälle att studera staterna än i freden. För statsvetenskapsmannen kan kriget rent af ha karaktären af en facitbok, där hans iakttagelser på staterna i fredsläget vinna bekräftelse eller ej. Han måste därför ägna dem något af samma särskilda intresse som astronomen har för solförmörkelsen: den bekräftar hans beräkningar, på samma gång den låter företeelser komma till synes på firmamentet, hvilka dagens klara sol fördöljer.

När jag här talar om statsvetenskapen, är det gifvetvis icke i den inskränkta betydelsen af statsförfattningskunskap, hvilken betydelse så länge behärskat vår akademiska organisation. Med denna åskådning hade jag min definitiva vetenskapliga uppgörelse i de

offentliga föreläsningarna om ''staten som lifsform'' vid denna högskola höstterminen 1908, sedan jag redan under läsåret 1904—05 i praktiken brutit med densamma genom den nya metod, hvarmed ''stormakterna'' då på offentliga föreläsningar demonstrerades. Enligt denna metod betraktas staterna icke som vandrande författningsschemata eller enbart rättssubjekt, utan som stora lif, öfverindividuella personligheter, fyllda af lifvets drifter på godt och ondt; ''stolta, ärekära och själfviska äro de alla, men ingen lik den andra'', hvar och en bunden vid sina villkor för tillvaron, sådana de ur utvecklingen och den yttre miljön framstått. Deras rättsorganisation är blott ett af dessa villkor, en sida i deras väsen; därjämte ha vi att se dem som geografiska individer eller *riken*, etniska eller *folk*, sociala eller *samhällen*. Ur alla dessa synpunkter kunna de i sin sträfvan till själfbevarelse eller maktutveckling komma i konflikt med hvarandra, en konflikt som kan gå ända till krigets våldsamma brytning. Men hvarhelst ett krig flammar upp, där skall alltså statkännaren också kunna afläsa svaga punkter i statssystemet, hvilka i sin ordning äro reflexer af dessa stora personligheters egna väsenden.

Meinecke har nyligen erinrat om, att denna statsuppfattning med sin ''sanningsälskande nyktra realism'' härstammar från Ranke i dennes afhandling

"Die grossen Mächte" af år 1833.[1] Den har i sig något af biologens respekt för lifvet sådant det är, oberoende af individens humanitära ideal. Den dömer icke; den nöjer sig med att iakttaga och söka förstå.

Alltså skall jag på dessa timmar söka förstå och sprida någon förståelse öfver "det mäktiga öde som nu brutit in öfver Europa" (Beethman-Hollweg i tyska riksdagen $^{4}/_{8}$ 1914). Därvid skall intet afseende fästas vid den större eller mindre skicklighet hvarmed de handlande statsmännen vid krigsutbrottet undveko initiativets sken. Endast från den ofvan kritiserade individualistiska ståndpunkten kan man finna något djupare intresse i denna diplomatiska fingerfärdighet i spelöppningen. Det är självfva speluppgiften som intresserar oss: spänningen som genom kriget utlöstes — med det klara ljus som därifrån faller öfver spelets hjältar, de ledande samtida stormakterna, och öfver hela det statssystem, som nu undergår sin fruktansvärda revision.

Vid dessa undersökningar lida vi icke af källornas torftighet, men väl af deras öfverflöd, därtill af deras grumlighet genom nationalkänslorna. I hvarje krigförande land har sprungit i dagen en störtflod af

[1] Se *Historische Zeitschrift* 1915, band XVIII, s. 152, samt *Deutschland und der Weltkrieg*, s. 636 f.; citatet närmast ofvan i texten härrör från sistnämnda ställe. Se äfven *Archiv des öffentl. Rechts*, 1915, Band XXXV, s. 111.

litteratur, som vill belysa situationen ur det egna landets synpunkt och till dess fördel. Jag nämner som särskildt representativa *Deutschland und der Weltkrieg,* en nyligen utkommen omfattande apologi för tyskarnas sak, *The war and democracy,* utgifven af fyra engelsmän redan 1914 och öfversatt på svenska, samt *Études et documents sur la guerre,* en alltjämt fortgående serie på franska; det förstnämnda ojämförligt det värdefullaste, men naturligtvis äfven det färgadt af nationaliteten. I frågan om det allmänna historiska förlopp, som nu mynnat ut i kriget, hänvisar jag en gång för alla till Reventlow, Deutschland auswärtige. Politik 1888—1913, och Lémonon, Europe et la politique Britannique 1882—1911; den förra från ''centralmakternas'', den senare från ''ententens'' läger. Men äfven de officiella aktpublikationer, som på senaste tid så rikligt utgått från de krigförande parterna, bjuda ingalunda den fasta mark som det synes, då partiskheten har godt utrymme inom självfva urvalet, för att icke tala om de advokatoriska syftena i åtskilliga handlingar. Sanningen är mycket husvill inom denna stora tillgång på uppgifter, hvilka alltid stå i tjänst hos en vilja till seger. Icke heller vetenskapsmannen i ett neutralt land må känna sig säker att undgå dessa på alla vägar lurande frestelser, äfven om han kunde säga sig helt fri från sympatier i striden.

För egen del vågar jag vid början af dessa föreläsningar afge denna självdeklaration: *amica Germania, sed magis amica veritas!* Jag nekar icke, att mina politiska sympatier äro på den ena krigförande partens sida. Jag eftertraktar icke heller det opartiskhetens pris, som vinnes genom haltande mellan motsatta ståndpunkter eller uppsökande af en medelproportional dem emellan. Jag kan endast utlofva en ärlig sträfvan att ''sanning leta'', utan andra, ovederbörande hänsyn. Men det bör icke lämnas oanmärkt, att denna sträfvan underlättas af uppgiftens art, så som jag satt mig den före, och af självfva den ofvan antydda ''biologiska'' statsåskådningen. När man uppfattar politikens växlande gång som enskilda människors verk allena, då ger man också subjektiviteten skäligen fritt spel i uppfattningen; ser man åter i utvecklingen drifvande krafter högt ofvanför — eller djupt under — människornas hufvuden, krafter yttrande sig i faktiska omständigheter och tingens sammanhang, då finnes en fast grund att stå på, nämligen dessa omständigheter och detta sammanhang. Det är så jag här ser uppgiften. Här är icke frågan om att skilja mellan nationella uppfattningar eller eljest skipa dom eller utleta skuld. Här gäller i stället att klarlägga och fastslå de objektiva faktorerna i den världsomfattande brytningen; de subjektiva förnekas icke, men de falla som irrationella

rester bortom undersökningen. Detta är ett fält, där vetenskapsmannen åtminstone har sina fasta metoder att trygga sig till gentemot subjektivitetens störande inverkningar — androm obetaget att lägga moraliska synglas på de sålunda vunna resultaten.

Härmed är ock planen för denna undersökning gifven. Är det så att staterna bestämmas af geografiska, etniska, sociala och författningspolitiska omständigheter, då måste också brytningar mellan staterna kunna deduceras ur sådana omständigheter. Det rekommenderar sig alltså att studera världskrigets problem från dessa fyra sidor efter hvarandra. Vi vilja först efterse, om den nuvarande kartan i sin rent yttre bild gömde politiska missförhållanden af allvarlig beskaffenhet för vissa stora riken. Därnäst följer att undersöka, huruvida allt varit väl beställdt med folkens fördelning på de olika staterna. I tredje rummet faller uppmärksamheten på friktioner mellan de ekonomiska samhällena. Och till sist återstår frågan, om det mellan själfva rättsåskådningarna kan skönjas oförsonliga motsatser; hvartill lämpligen sluter sig en blick på den stora kulturpolitiska kamp, som nu går så bitter genom världen.

Det ligger i sakens natur, att vi endast kunna stanna vid de stora motsättningarna och hufvudsakerna. Någon fullständig framställning af de olika mellanhafvandena förbjudes redan af tidens knapphet.

Icke heller skall en sådan visa sig behöflig för att konstatera ett faktum, som kan betraktas som frukten af hela undersökningen: huru ringa visdom det i verkligheten behöfdes för att förutsäga det öde som nu går öfver Europa!

I.

Geopolitiska problem I.

Ryssland och England.

Man behöfver ej länge betrakta kämparnas vimmel i världskriget för att se, att de ordna sig inom *tre klientel* under hvar sin patronus. Det första är T y s k l a n d s, dit stormakten Österrike-Ungern jämte småstaterna Turkiet och Bulgarien höra. Det andra är E n g l a n d s, dit stormakterna Frankrike och Italien — i viss mån äfven Japan — samt småstaten Belgien höra. Det tredje är R y s s l a n d s och bildas af småstaterna Serbien och Montenegro ensamma. Det är hufvudsakligen på de trenne patronerna och premiäraktörerna vi rikta uppmärksamheten, då vi nu först gå att skärskåda den politiska kartans brister och behof.

Geopolitiken ställer vissa kraf på staterna i deras egenskap af riken; växlande efter tiderna, men i hvarje tid att betrakta som kategoriska. Som sådana framstå

framför allt dessa tre: ett tillbörligt utrymme, rörelsefrihet och möjlighet till stark sammanhållning. De äro grundläggande förutsättningar för täflan om höga mål; och krafven ökas gifvetvis med själfva målets storhet. Vi skola se hvad som i detta hänseende brister hos världskrigets patroner, sådana de te sig på den nuvarande kartan.

Här är nu genast att märka, att de moderna stormaktrikena typiskt presentera sig som en sammansättning af moderland och koloniala annexer i främmande världsdelar. Här framstår krafvet på sammanhållning icke blott mellan moderland och kolonier utan äfven mellan kolonier inbördes, vid sidan af det matematiska krafvet på utrymmet och det dynamiska på rörelsefriheten. Låtom oss nu betrakta kartbilderna!

*

Ryssland företer som rike en bild som väl må kallas idealisk. Med en lott i Europa, som tager upp mer än halfva världsdelen, förenar det en lott i Asien af $1^1/_2$ à 2 gånger Europas storlek, och detta i omedelbart landsammanhang, som en insekts thorax och abdomen: alltså en enda gigantisk, inom sig sluten och till alla delar sammanhängande rikskropp.

Men om det sålunda är väl ställdt med utrymmet och sammanhållningen inom det ryska väldet, så

brister det desto mera i tredje punkten: rörelsefriheten. Ryssland är — som jag annorstädes (Den ryska faran, 1913) ställt diagnosen — baksidan af tvenne världsdelar hopsurrade till en politisk enhet i världskulturens lä och skugga. Det framför allt betecknande momentet i denna ställning är, att väldet saknar tillgång till det öppna hafvet. Det har en strand vid Japanska sjön (Vladivostok), men den är 1,000 mil borta från väldets hjärta, och Japan har nycklarna till densamma. Det har en annan strand i Hvita hafvet (Arkhangelsk), men den är stängd af is kanske halfva året. Till dess Östersjöstrand har Danmark och Sverige, till dess Svartahafsstrand Turkiet nycklarna. Resten af väldets kust tillhör det rena Ishafvet.

Vi konstatera här en geopolitisk faktor af allra första ordningen: det ryska väldets afstängning från världshafvet. Detta är just en sådan faktor, som skapar kategoriska imperativ inom politiken: här att öfvervinna instängningen och nå ut till en världshamn. I en sådan sträfvan är man ock van att se enheten i den ryska maktpolitiken. Det är endast på ett håll jag funnit detta sammanhang förnekadt, nämligen i Sverige inom den Hjärne'ska skolan; man tolkar där fenomenet som naken och rå eröfringslusta och intet annat. På visst sätt kan nu detta vara en omskrifning af samma tanke; ty äfven eröfringspolitiken måste ju sluta vid hafvet. I den mån kritiken går längre, skall jag

hänvisa till min motkritik i broschyren "Den ryska faran" 1913 samt till den framstående Rysslandskännaren O. HOETZSCH's föredrag om "Russlands Drang zum Meere" $^5/_1$ 1915. Det torde få medges, att detta är ett spörsmål där ryssarna själfva äga vitsord; om Ryssland — d. v. s. ledningen af rysk politik — verkligen tror på hafvet som makt- och rikedomskälla, eller anser sig ha nytta af denna tro som en politisk mask, hvad betyder det sedan att utlänningar tro sig kunna bevisa att det är rof för en illusion? Rysslands politik bestämmes af ryska synpunkter och speglar sig i ryska handlingar. I det hänseendet hade *Novoje Vremja* på nyåret 1905 ett uttalande, som säger mera än all främmande skepsis: vill Ryssland, heter det, "lösa sina historiska uppgifter, så behöfver det tillträde till världshaf, som likna det i storlek — — åt ett folk på 130 millioner får man icke tillskära rocken för trång och icke sy ihop ärmarna".

Det behöfves icke heller någon konstruerande fantasi för att igenkänna detta ledmotiv bakom den ryska expansionspolitikens kastningar i nyare tid. Den senaste fasen däri bevittnade vi 1905, då Japan lade en spärr framför den Stora oceanen. Därförut, på 1890-talet, hade Ryssland kastat blickarna på Indiska oceanen (Bender Abbas vid Persiska viken); detta berör Englands intresse på det närmaste,

och under Rysslands svaghetstillstånd efter nederlaget mot Japan kunde England 1907 lägga en spärr äfven här, Ryssland afstod formligen från alla tankar på Bender Abbas och strandområdet därutanför, och ett bref af Edward Grey till engelska sändebudet i Petersburg — intaget i samma ''blå bok'' som traktaten — bekräftar att Ryssland under förhandlingarna ''obetingadt förklarat, att det icke bestrider Englands specialintressen i Persiska viken''.

Vi skola nu se, huru det traditionella motivet är närvarande också i världskriget. Genom de nyssnämnda aftalen hade Ryssland retirerat från de asiatiska hafven. De europeiska återstodo: Atlanten och Medelhafvet. Den förra vägen stöter emot 1700-talets, den senare mot 1800-talets hufvudfiende: Sverige, resp. Turkiet. Den förra leder direkt ut till världshafvet, men bereder föga landvinning i sig själf och öppnar inga utsikter bortom hafvet. Den senare stannar i en ny säck, som England kan knyta till vid Gibraltar och Suez, men har i sig själf de största agremanger, som vi på andra kapitel skola se. Ehuru den senaste strategiska järnvägspolitiken i Finland visar att Ryssland icke släppt den förra ur sikte, var det alltså anledning att antaga att den senare syntes dess statsmän ha företrädet. Som ett förebud därtill läsa vi MITROFANOFF's ''Offener Brief über das Verhältniss von Russland und Deutsch-

land'' i *Preussische Jahrbücher* juni 1914, en själfdeklaration från rysk sida, som i olycksbådande öppenhet och klarhet lämnar intet öfrigt att önska — för alla vakna ögon ett stormtecken till det annalkande kriget. Där säges rent ut, att Rysslands ''Drang nach Süden'' är en historisk, politisk och ekonomisk nödvändighet, och att endast besittningen af Dardanellerna kan tillfredsställa detta kraf.

Nu finnes ännu en geografisk möjlighet till Medelhafvet jämte den traditionella genom Bosporen: öfver Armeniens högland — som geografiskt ej mindre än etniskt sammanhänger med Rysslands sydkaukasiska uppställning — ut till *Alexandrette*-bukten. Vi veta, att Ryssland senast på nyåret 1913, under det turkiska debaklet, stod färdigt till aktion här.[1] Hvad återhöll dess svärd? Officiellt hänsynen till Tysklands protest, då det ännu icke var beredt att taga världskriget; men vi ha anledning att förutsätta på denna punkt motstånd äfven från England, på grund af närheten till engelska intressesfärer. Däremot motsatte sig England icke

[1] Om Rysslands intresse för denna väg se *Das grössere Deutschland* 13/8 1915, s. 363 ff. (»Alexandrette — Russlands Sehnsucht»). Just vid den tiden, då det stora Karpaterslaget stimulerade Rysslands förhoppningar om seger, trängde denna längtan fram, i sammanhang med den armeniska frågan: Cilicien med Alexandrette betraktas som ett naturligt tillbehör eller åtminstone »glacis» till Armenien. En Petersburgstidning förklarar Alexandrette lika nödvändigt för Ryssland som själfva Konstantinopel. — På HARRY JOHNSTON's framtidskarta (se nedan sid. 51) synes Ryssland verkligen ha fått den efterlängtade hamnen på sin lott.

längre vägen genom Dardanellerna, för hvars skull det 1878 var villigt att tända världskriget. Detta är den uppenbara förutsättningen för de båda makternas "entente" 1907; uppdelningen af intressesfärerna i Persien m. m. var endast den synliga och oväsentliga delen af öfverenskommelsen, dess verkliga mening är att Ryssland öfverger Persiska viken mot vederlag af Dardanellerna. Skarpsinniga diplomater hade förutsett denna utveckling redan i begynnelsen af den nya engelska orienteringen[1]; och den har tydligen fått sin bekräftelse vid det bekanta monarkmötet i Reval juli 1908, hvarpå den ungturkiska revolutionen kom som en reflexrörelse. Sålunda blef Dardanellerna för Ryssland äfven det minsta motståndets väg. Sedan det 1913 fått bekräftelse på oframkomligheten öfver Armenien, beslöt det sig definitivt för den gamla hufvudvägen (BURGESS, The european War, 1915) — och sålunda kom det sig, att den alltjämt är ensamt anmäld i världskrigets handling och deklarationer.

Slöjan föll fullständigt $^9/_2$ 1915, då Rysslands statsminister Goremykin inför dumans entusiastiska publik målade "Rysslands glänsande framtid vid

[1] I en depesch af $^{14}/_{10}$ 1905 yttrar Belgiens sändebud i Berlin, baron Greindl: »England ställer sig numera alldeles likgiltigt för Turkiets öde — — det skulle kunna lämna Ryssland fria händer i Mindre Asien». Han antyder tillika motivet: härmed skulle skapas osämja mellan Ryssland och Tyskland, och »Tysklands isolering är för närvarande den engelska politikens hufvudsyfte». Se *Belgische Aktenstücke 1905—14.*

Svarta hafvet framför Konstantinopels murar", och utrikesminister Sassonov sekunderade honom med dessa ord: "händelserna vid rysk-turkiska gränsen skola bringa Ryssland närmare lösningen af de politiska och ekonomiska problem, som knyta sig till dess sträfvan efter ett *tillträde till det fria hafvet*". Ekot kom från Grey i London $^{25}/_{2}$: "detta är en aspiration, som vi ägna en fullständig sympati".

Behöfves någon starkare eller mera officiell dementi på de röster, som förklarat Ryssland desintresseradt i hafvet? I självfva verket har världskriget själft afslutat denna diskussion, genom sin åskådningsundervisning om nyttan af fria kuster. Sedan Östersjön och Svarta hafvet tillkorkats och Hvita hafvet barrikaderats af isen, har det stora Ryssland i många månader varit för direkt tillförsel af nödvändighetsvaror hänvisadt till sin tusenmila förbindelse med Vladivostok, tillika med mellantrafiken öfver neutrala länder, öfver hvilken trafik dessa haft bestämmanderätten. Det torde icke tarfvas någon särskild utläggning för att se och erkänna, att en sådan ställning för ett land med Rysslands pretentioner helt enkelt måste kännas olidlig. Har man där icke insett behofvet af hamnar förr, så måste man göra det nu. Härtill kommer det rent psykologiska behofvet att skjuta skulden på denna brist, därest Ryssland nu blir definitivt besegradt. ROHRBACH har fullkomligt rätt, då han i sin tidskrift *Das grössere*

Deutschland $^{16}/_{10}$ 1915 framhåller, att denna föreställning efter freden kommer att helt ''behärska det ryska tänkandet och få makten af en politisk tvångsföreställning'': hade vi bara haft en hamn, så skall det heta, för obegränsad tillförsel af ammunition, så hade kriget gått annorlunda! Det är härvid alldeles likgiltigt, om denna tankegång är riktig eller ej. Men vi behöfva ej fullfölja perspektivet in i framtiden. Det är nog att konstatera, att Rysslands längtan till hafvet — nogare bestämdt till Medelhafvet via Dardanellerna — har varit ett af de hufvudmotiv som framkallat världskriget. Dess egen utrikesminister är här hufvud- och fullvittne.

Sassonovs tal ägnar sig ock att belysa halten af det påståendet, att Ryssland redan skulle äga sin ''varma'' hamn, Jekaterina med Alexandrovsk på Murmanskusten. Emeljanoff har i en på svenska utgifven broschyr (Rysslands framträngande till Atlanten, maj 1915) gjort sig till målsman för denna tanke och hänvisat på ett forceradt järnvägsbygge dit såsom laga verifikation; telegrafen har nyligen också bragt notiser om att järnvägen skulle vara färdigställd i november — i så fall ett rekord i sitt slag, 100 mil eller så på ett år! Vår skepticism går icke därhän att betvifla all sanning i dessa uppgifter eller all mening med banan; men väl må man fråga sig, i hvilken mån en sådan bakgata kan tillfredsställa det stora Ryss-

lands behof, äfven om den nu verkligen mynnar i en alltid öppen hamn. Sassonovs förklaring i duman synes göra vidare diskussion äfven på denna punkt öfverflödig.

Vi öfverföra nu den geopolitiska uppmärksamheten på England, Rysslands store bundsförvandt och världskrigets protagonist.

*

England förhåller sig i väsentliga afseenden rakt motsatt Ryssland. Här är rörelsefriheten så stor som den på jorden kan bli. Till utrymmet äro dess annexer mer än tillräckliga, $3^1/_4$ gånger Europa. De ligga emellertid spridda i större eller mindre stycken rundt hela världen. Så länge England är herre på hafven, är denna skillnad mot den ryska idealbilden visserligen mindre än det ser ut; öfverallt är ju vägen klar till de främmande besittningarna, intet hindrar Englands makt att på hvarje punkt göra sig gällande till deras sammanhållning med väldets medelpunkt. Olägenheten ligger på annat håll; deras sammanhållning *sinsemellan* lämnar mycket öfrigt att önska, äfven där haf icke skiljer; hvilket betyder att moderlandets försvarsuppgift är tyngre än den kunde vara.

Denna synpunkt har på senaste tiden utvecklats till ett hufvudmotiv i det brittiska väldets yttre politik.

År 1911 fäste Arthur Dix (i *Geograph. Zeitschrift*) uppmärksamheten på vissa ''geografiska afrundningstendenser'' i samtiden, gående ut på att isolera de stora handelsväldena på skilda rum. Schilder betecknade året efteråt samma tendens som en bland af honom studerade ''planmässiga inverkningar på världsmarknaden''. England, som förut försvarat ''den öppna dörrens'' politik, går nu i spetsen för detta motsatta system af *slutna intressesfärer*, uppenbarligen enär konkurrensen började bli för stor i de öppna dörrarna. Resultatet har börjat framstå i en territorial byggnad utan like, ett välde rundt Indiska hafvets alla stränder, uppfördt på de fyra hörnstenarna Australien, Indien, Egypten, Sydafrika. Redan har från det sistnämnda utbildat sig ett block norrut på $^1/_3$ af Europas storlek, medan från Egypten utbildat sig söderut ett block på nästan $^1/_2$ Europa; från och med Indien västerut ligger åter ett halft Europa i engelskt obrutet sammanhang; däremellan och Australien breder sig hafvet med holländska kolonier.

Detta är nu den stora ledande tanken i den engelska expansionens senaste fas: en sammansvetsning mellan å ena sidan Sydafrika och Egypten, å andra sidan Indien och Egypten. Järnvägsföretaget Kap—Kairo symboliserar den förra processen, järnvägsplanen Kalkutta—Kairo den senare. Men af dessa bägge företag är det senare det ojämförligt viktigaste, ty här

gäller det sammanhållningen med Indien, väldets omistliga kärna. Sålunda se vi också de engelska statsmännen alltmera koncentrera sitt intresse på den geografiska luckan emellan Egypten och Indien; dit siktar 1907 års öfverenskommelse angående Persien; och sedan dess begränsar sig frågan till den turkiska sultanens länder i rayonen mellan Medelhafvet (jämte det Röda) och Persiska viken.

Arthur Dix — densamme vakne handelsgeograf som 1911 framhöll de geografiska afrundningstendenserna i samtidens imperialism — hade året förut (Polit. Wirthschaftsgeographie, i *Geogr. Zeitschrift*) riktat uppmärksamheten på betydelsen af ''den stora folkbryggan mellan tre världsdelar'', som bildas af landområdet emellan Kaukasus och Nilen. Den viktiga frågan är, om trafiken där skall bli monopoliserad af England eller fri. Två naturliga hufvudvägar leda därigenom; öfver näset vid Suez genom Röda hafvet och öfver Mesopotamien genom Persiska viken. För England måste det synas som ett vitalt intresse att behärska dem, enär Indien ligger i deras fortsättning. Därför gjorde England först alla möjliga svårigheter med den franska Suezkanalen, för att sedan, då kanalen trots allt blef en verklighet, genom raska kupper bemäktiga sig först det ekonomiska herraväldet (aktieköpet 1875) och sedan det politiska (ockupationen af Egypten 1882). Alldeles samma skådespel se vi nu upp-

föras på den andra vägen, sedan Tyskland anmält sin konkurrens där medelst järnvägsföretaget till Bagdad; närmare därom skall meddelas nedan på Tysklands geografiska kapitel. Under tiden har England äfven varit betänkt på ''reservvägar'' bredvid Suez; en sådan är färdigställd uppför Nilen och ut till Oceanen via Ugandabanan 1901, en annan har omtalats i samtrafik med Ryssland genom Persien, där från kaspi-turanska sänkan en tredje naturlig väg drager mot Indien (Wütschke i *Grenzboten* 1915, n:r 37). Men den egentliga striden står om den ännu icke af England besatta hufvudvägen och har utvecklat sig till en uppenbar engelsk pretention på den turkiska provinsen Mesopotamien.

Detta anspråk har först framträdt på det ekonomiska området. Det var en berömd man, William Willcocks, Assuan-dammens byggmästare, som 1903 började intressera sina landsmän för Babylonien: det kunde bli ''ett andra Egypten eller Pendschab'' om man återställde de gamles vattenverk och kanalsystem (''the restoration of the Chaldea'', *The geogr. Journal*). Den politiska konjunkturen i Konstantinopel 1909, då ungturkarna första gången kommit till makten, utnyttjades att bereda honom anställning på platsen; och året därpå föreslog han, till komplettering af det ekonomiska insteget, en järnväg från Bagdad rätt västerut öfver Palmyra till Damaskus och så

kusten (Beirut eller Tarabolus). Järnvägen har torkat in liksom många föregångare på papperet, men som ett första resultat af Willcocks' praktiska arbete invigdes i dec. 1913 dammbyggnaden vid Hindije-armen af Eufrat, i närheten af det gamla Babels ruiner. När så världskriget kom, voro engelsmännen ej sena att kasta masken; liksom Ryssland bekände sin åtrå efter Dardanellerna, så ha de bekänt i fråga om Mesopotamien; den 21 nov. 1914, endast tre veckor efter brytningen med Turkiet, voro de redan färdiga att besätta Basra; och sedan har telegrafen då och då burit bud om deras framryckning uppför Tigris i riktning mot själfva Bagdad.

Vi förstå nu Englands aspiration på Mesopotamien: för att stötta sitt indiska välde på en punkt, där fara hotar. Det faller särskildt i ögonen, hvilken oerhörd politisk värdestegring denna utveckling tillfört den egyptiska tomten. Redan Bismarck insåg detta till fullo. MORITS BUCH's dagboksblad för $^9/_6$ 1882 bevarar följande yttrande af honom:

»England hat Aegypten so nötig wie das liebe Brot, wegen des Suezkanals, der nächsten Verbindungslinie zwischen der östlichen Hälfte des Reiches mit der westlichen; der ist wie der Nerv im Genick, der das Rückgrat mit dem Gehirn verbindet»

Nerven i nacken, som förbinder hjärna och ryggrad — klarare kan icke ett vitalt intresse framställas.

Och dock hade vid den tiden ännu icke de planer mognat, som nu framställa Egypten som nyckel och kärna i Englands Indiahafsvälde och därmed som hela det yttre världsväldets hörnsten. I en undersökning af 1910, numera intagen i *Politiska Essayer I*, har jag närmare utvecklat detta ''världshistoriska problem''. Man må endast tänka bort Egypten ur Englands välde för att inse detta — då faller hela den stolta byggnaden sönder i lösa riksdelar utan möjlighet till organisk förbindelse och med orimliga försvarsuppgifter, ty huru skulle England kunna försvara Indien rundt Kap! Egypten, vaktstugan vid kanalen mellan Atlanten och Indiska oceanen, brohufvudet på näset mellan Afrika och Asien, är alltså för England tillika ett utanverk till Indien, med hvilket Indien i längden står eller faller. Det är rent af frågan, om någon punkt på kartan utanför Europa uppbär ett större värde i den politiska konkurrensen än denna.

Men nu kommer därtill ett: Englands oerhörda försäkringssumma hvilar på ett dåligt lif. Dåligt i rättsligt hänseende; ty huset ligger på ofri grund, England har innästlat sig där utan den turkiske ägarens lof. Dåligt äfven i geografiskt afseende; ty här allena jämte Indien, och här bekvämare än i Indien, är det brittiska väldet angripligt till lands för en europeisk fiende. Egypten är alltså icke blott väldets värdefullaste, det är tillika dess ömtåligaste lem — dess

Achilleshäl. Redan 1900 fäste general von der Goltz i *Deutsche Revue* (''Seemacht und Landkrieg'') uppmärksamheten på denna Egyptens betydelse, och det har sedan dess ingått i allmänna medvetandet att här ''är det ställe där Englands världsmakt är dödligt sårbar'' (Delbrück i *Preuss. Jahrbücher* nov. 1912).

Att England självt är medvetet härom, behöfver intet mera bevis än dess uppträdande mot Turkiet 1906, då detta ville draga en bibana från sin Hedjasbana ned till Akabaviken; England nedlade protest, skred till flottdemonstration och framtvingade sålunda en gränsreglering som gjorde Sinaihalfön till ''glacis'' för Egypten. Den folkrättsliga svagheten i sin ställning har England sökt undgå på numera icke ovanligt sätt, genom att under kriget förklara Egypten som protektorat, skildt ut ur Turkiets välde ($^{5}/_{11}$ och $^{18}/_{12}$ 1914). Den geografiska svagheten kvarstår äfven efter 1906, och är obotlig.

Man måste ställa dessa synpunkter för ögonen för att klart se Englands geopolitiska situation i världskriget. Englands begär står till landbryggan mellan Medelhafvet och Persiska viken. Till skenet är detta en ren och obesmittad expansion, ett aggressivt program syftande åt mera land och mera makt på andras bekostnad. Detta förnekas icke, när vi nu tillika observera att ett defensivt element ligger inneslutet i offen-

siven. Det är för Indiens skull, för att bevara hvad det där äger, som England känner sig under nödvändigheten att lägga sin hand på vägarna dit. I sin sträfvan åter att trygga Egypten ledes det af ren självbevarelsedrift. Vi se här en sammanflätning af anfall och försvar, som kan sägas vara typisk för imperialistisk utveckling: det ena steget gör det andra nödvändigt, om man icke skall tvingas ett eller flera steg tillbaka.

Men det tryck, som England här känner, kommer från Tyskland. Från Tyskland utgår ock det stora hindret för Rysslands planer. Därmed äro vi inne på det tredje geopolitiska hufvudproblemet i världskriget.

II.

Geopolitiska problem II.

Tyskland.

5 nov.

Vi ha ur geopolitisk synpunkt uppställt tre elementära kraf på en verklig stormakt: vederbörligt utrymme, full rörelsefrihet, invärtes sammanhållning. Vi sågo Ryssland brista i det andra och England i det tredje, och vi sågo dem bägge söka tillfredsställelse för sina behof i de turkiska landen. Det återstår att undersöka, huru Tyskland uppfyllde de grundläggande förutsättningarna, sådant det ingick i kriget.

Då anmärka vi genast, att det i utrymmet icke finns någon jämförelse mellan Tyskland och de två andra. Med $^1/_{10}$ af det ryska moderlandets storlek förenar Tyskland ett koloniområde på icke mera än $^1/_3$—$^1/_4$ af Europas storlek. T. o. m. Frankrike står här på ett helt annat plan, då det med Tysklands storlek i Europa förenar mer än Europas storlek i annexer. Alltså har Tyskland inalles endast $^1/_3$ af Europas stor-

lek att framvisa, medan England har 3 $^{1}/_{3}$ Europarum, Ryssland 2 $^{1}/_{2}$ och Frankrike öfver ett helt.

Vi märka icke så klart denna Tysklands underlägsenhet därför att vi vanligen betrakta Europas karta ensam med moderländerna; där visar sig endast Ryssland omedelbart i sin öfverväldigande storlek. Om vi tänka till Frankrikes karta en abdomen mer än hälften så stor som den ryska, och till Englands en nästan dubbelt så stor, men till Tysklands endast $^{1}/_{6}$ däraf — då först få vi begrepp om de rätta proportionerna. Och detta är det rätta perspektivet. Det erkännes äfven från ententehåll, att världen ''längesedan upphört att vara enbart europeisk'' (Seton-Watson i *The war and democracy)*; den har så äfven i den meningen, att den verkliga konkurrensen mellan makterna icke längre är stängd inom vår världsdels scen, utan omfattar hela planeten. Inför denna planetariska horisont, som är den verkliga för storpolitiken nu, krymper Tyskland i dimensionerna ned till en afgjordt lägre rang t. o. m. än Frankrike.

Därnäst utvisar kartbilden en betänklig brist äfven i Tysklands rörelsefrihet. Det har visserligen ett företräde framför Ryssland i sin Nordsjösida; och sedan 1890 är Helgoland här icke längre ''en engelsk boxarnäfve, för att icke säga en engelsk näsa, i Tysklands ansikte'' (Jäckh, Deutschland im Orient, 1913). Men senast den engelska ukasen af $^{5}/_{11}$ 1914 har visat,

att England kan spärra icke blott Kanalen utan äfven den breda tillgången till Atlanten mellan Skottland och Norge (''seal the North Sea''). Det är därför ett stående önskemål inom tyska marina kretsar, att Tyskland skall vinna en stödjepunkt icke blott vid Kanalens ingång utan äfven vid dess utgång i Atlanten — vi hörde det senast yrkas på tyska redareföreningens årsmöte i okt. 1915 af Ballin, ''Hapags'' bekante generaldirektör.

Detta bekymmer står emellertid i skuggan för en större och mera ingripande svaghet i rikets situation. Ruedorffer — under hvilken pseudonym lärer dölja sig en man i nuvarande tyske rikskanslerns omedelbara omgifning — har i sin geniala skrift om ''Grundzüge der Weltpolitik in der Gegenwart'' strax före krigsutbrottet genomskådat den i alla dess konsekvenser för politiken, och Hintze har nu i *Deutschland und der Weltkrieg* tagit den till utgångspunkt för hela betraktelsen af fäderneslandet och ''das Weltstaatensystem''. Det är självfva *mellanläget mellan andra stormakter,* utan någon sida fri som de. Olikheten i proportioner får sitt ödesdigra plus däri, att det lilla riket är inklämdt mellan de stora. Detta betyder en börda som de andra icke ha att draga. Hvarje steg i världspolitiken besväras för Tyskland af hänsyn till den europeiska konstellationen; det måste beräkna verkan hemma, där det är omhvärfdt af grannar som kunna bli

fiender. Det koncentriska trycket är Tysklands svaghet från begynnelsen. Fredrik den store fick känna det på sin tid, Bismarcks statskonst med lyckliga konjunkturers hjälp kunde undgå det, men nu har Wilhelm II fått taga de yttersta konsekvenserna. De "två fronternas" fara har utvecklats, genom fiendtliga makters försök att kringgå äfven flanken i söder, till "inringningens". Visserligen vill en historiker af Seignobos' rang (1815—1915, Du congrès de Vienne à la guerre de 1914, bland *Études et documents sur la guerre)* förklara denna fara som foster af en inbillning som "från storhetsvansinne slår öfver i förföljelsemani"; men de geografiska realiteterna utplånas ej af än så spirituella fraser.

Denna rent geografiska inklämning verkar äfven på ett annat sätt hämmande. Tyskland saknar "den naturliga operationsbas för uppbyggande och behärskande af ett stort kolonialrike" (Hintze), som Ryssland och på visst sätt äfven Frankrike ha genom det omedelbara grannskapet till sina expansionsgebit, England åter äger i sitt maritima läge och sitt traditionella herravälde på sjön. Tysklands kolonier ligga långt borta i Afrika, och det beror i närvarande konstellation helt och hållet på Englands nåd om moderlandet får komma i förbindelse med dem eller ej. Världskriget har åter attesterat räkningen; innan ännu ett år gått, hade Tyskland förlorat så godt som alla sina

kolonier i skilda världsdelar — det enda större undantaget är Ostafrika, som håller sig ännu med egna krafter.

Problemet om sammanhållning mellan Tyskland och kolonierna är sålunda fullständigt olöst. Men till allt detta kommer ännu ett: det finns intet spår till sammanhållning mellan kolonierna självva. De ligga utportionerade i tre större stycken (jämte ett mindre) på Afrikas fastland samt i ett flertal större och mindre bitar i Stilla oceanen eller vid dess stränder. Detta är för en världsmakt rent olidliga förhållanden. Om England i sitt öfverflöd känner det som en lifsfråga att förena sina stora koloniala block med hvarandra, måste det än mera vara den tyska politiken angeläget att skapa åtminstone *ett* sådant block.

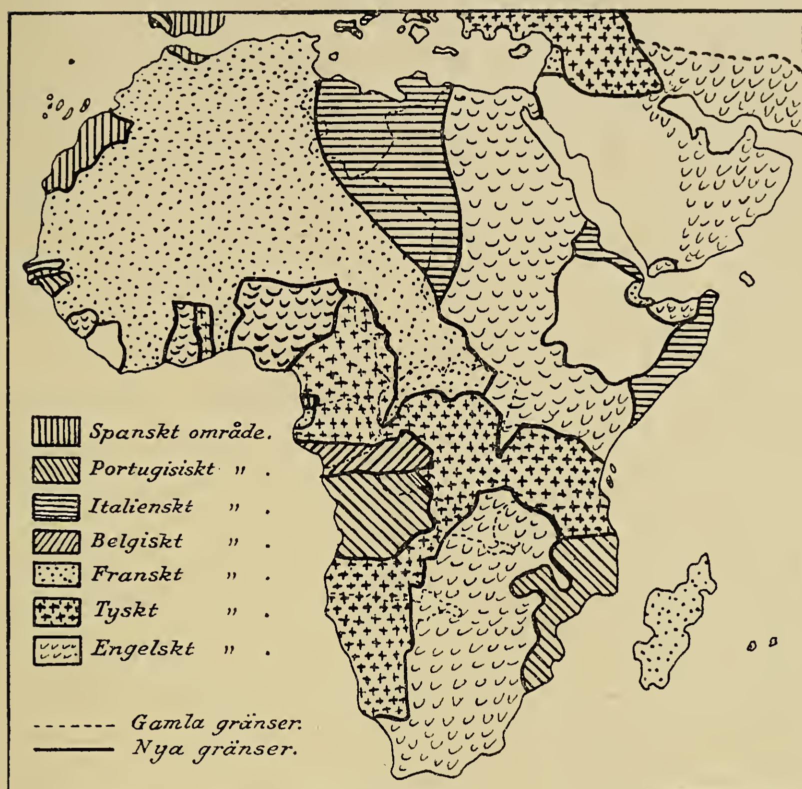
Geografiskt föreligger nu denna möjlighet endast i Afrika. Detta är också ett program, om hvilket den allmänna meningen i Tyskland på sistone börjat samlas: ett stort sammanhängande Afrikavälde, ett ''Brasilien i gamla världen'' (HÄNSCH, Die Aufteilung Afrikas, i *Geogr. Zeitschrift* 1912) under tysk flagg. Att det belgiska Kongo och det portugisiska Angola, som fylla luckorna mellan de nuvarande hufvudstyckena, skulle på ett eller annat sätt förvärfvas åt Tyskland, har således börjat ingå i allmänna medvetandet. Ditåt syfta också de bägge ''hummerklorna'' mot Kongofloden, som Tyskland utvann ur Marocko-

uppgörelsen med Frankrike 1911. Men sedan skilja sig meningarna i ett meridionalt och ett ekvatorialt program. Det senare är tillfredsställdt med Angolas och Kongos förvärf och vill ingen ytterligare förändring (Hänsch; med en geopolitiskt nödig utvidgning i Nigeria, Dove, Afrika und die Europäer, i *Geogr. Zeitschrift* nov. 1913). Det förra åter tager hänsyn till Englands Indiahafsprogram och vill åt det tyska blocket ge enheten af ett atlantiskt välde; för detta ändamål skulle den östafrikanska kolonien gå i byte mot Englands västafrikanska besittningar (Hans Delbrück, Uber die Ziele unserer Kolonialpolitik, *Preuss. Jahrb.* mars 1912). Intetdera projektet skulle dock bringa väldet upp till högre än $^{3}/_{4}$ Europarum.

Nu är att märka, att dessa planer redan varit nära att afsätta ett folkrättsligt resultat. Underhandlingar med England lära ha ledt till en uppgörelse strax före världskriget, enligt vanligaste uppgift den 15 juni 1914 (andra säga den 14 juli). Vi äga inga akter därifrån eller officiella uppgifter. Men vid *Royal Geogr. Societys* möte den $^{24}/_{2}$ 1915 höll den bekante Afrika-experten Harry Johnston — hvars namn snart skall möta oss i ett ännu betydelsefullare sammanhang — ett föredrag, som sedan intagits i sällskapets april-häfte under rubriken ''The political geography of Africa before und after the war''; och där har han uppgifter angående Afrikas tilltänkta karta, hvilka

uppgifter knappast kunna ha framlagts vid ett så solent tillfälle utan guvernementalt bemyndigande. Talarens egen ställning som högtbetrodd f. d. ämbetsman i den brittiska kolonialförvaltningen (guvernör i Centralafrika och Uganda) ger hans ord än större vikt. På hans karta 2 (''Africa as it might have been in 1916''; här karta I) se vi nu ett sammanhängande tyskt välde efter ekvatorialprogrammet, visserligen med större belgiska och portugisiska besittningar kvar som enklaver; franska Kongo, det inre Belgiska Kongo och det södra Angola äro de förnämsta nyheterna i tysk ägo, hvilka talaren tänker sig köpta genom afstående af franska Lothringen samt af Luxemburg (ur tullföreningen) till Belgien, jämte pekuniära offer; England skulle bjudit sin bemedling hos Frankrike, Belgien och Portugal till uppnående af ett sådant arrangemang.

Detta var alltså Tysklands fågel i handen, som flög bort då kriget började dundra. En af sir Harrys åhörare (Wilson Fox) kände sig under en ''nattmara'', då han fick se denna karta. Den allmänna meningen vid mötet var synbarligen, att England härmed gjort ett storartadt offer. Icke desto mindre blir det hela, efter Johnstons egen räkning, icke mera än 5 mill. kvkm., ett halft Europarum; och det skulle fått en mycket olycklig territorialgestalt med blott 200 km. kust på en bredd i luftlinjen af 1,300 km. Och

Karta I. Afrika efter fördraget Tyskland-England 1914.
Efter HARRY JOHNSTON.

nu kommer ännu en anmärkning: denna kolonialbesittning är rent tropisk, den har intet rum för hvita män, som Frankrikes i Nordafrika, Rysslands i Sibirien, Englands i alla andra tempererade zoner (utom Sydamerikas). Den primära uppgiften hos främmande besittningar, att kunna som nybyggarland upptaga moderlandets befolkningsöfverskott, skulle alltså äfven inom denna ram stått olöst kvar. Vi böra här ha i

minnet, att Tyskland årligen får ett tillskott (befolkningsöfverskott) af mera än 800,000 lif att placera, medan England på sitt tio gånger större rum har icke ens hälften så stort behof, Frankrike på tre gånger större rum har allra högst 60,000 lif eller en fjortondedel af Tysklands behof, Ryssland på sju gånger större rum 2 1/2 millioner eller tre gånger flera lif.

Men den Johnstonska kartan har ännu ett soulagement för Tyskland (som lord Bryce med oro anmärkte på vid mötet): ''Asia minor'' står där tecknadt med Tysklands gula färg ända ned till Basra, endast med en fransk half-enklav i Syrien. Vi se här slutpunkten på en annan utveckling, det sista bladet i den historia som förtäljer om huru Tyskland sökt arbeta sig ur sin grundläggande svaghet, det koncentriska trycket på moderlandet.

Åter finna vi oss inför geografiska axiom, då vi konstatera *sydost* som kompass-strecket för denna expansionstanke. Då de slaviska och romanska murarna stänga i O. och V., medan anökumene möter i N. bortom Skandinavien, så återstod ingen annan riktning. Enligt lagen för minsta motståndet måste Tysklands sträfvan ut ur sin geografiska klämma naturnödvändigt blifva en ''Drang nach Süden''. Denna trängtan har tagit så världshistoriska dimensioner, att vi icke kunna underlåta ett närmare studium af dess utvecklingsfaser.

*

I hithörande litteratur[1] plägar hänvisas till att redan Fredrik den store ville öppna en politisk samtrafik mellan Tyskland och Turkiet; den gången var det dock samma yttre motiv blott som förut förbundit Turkiet med Karl XII:s Sverige, det gemensamma intresset mot mellanliggande land, enligt det af FAHLBECK uppställda postulatet att en stat är vän till sin grannes granne, eftersom den så lätt blir fiende till sin granne. Den andra anstöten till tysk-turkiska förbindelser utgick vid år 1840 samtidigt från två håll: ett militäriskt, representeradt af M o l t k e's attacherande i Konstantinopel och afhandling om "Die militärisch-politische Lage des osman. Reichs", det andra ekonomiskt, företrädt af författaren till "Das nationale System der polit. Oekonomie", FRIEDRICH LIST. Den allmänna politiska konstellationen var då ännu icke mycket förändrad från Fredriks tid, ännu låg Österrike-Ungern som ett fiendtligt element emellan

[1] Som nyare littterära representanter för denna åt sydost orienterade trippelallians äro särskildt att framhålla WIRTH, Die Zukunft der Türkei, 1908, TRIETSCH, Deutschland und der Islam, 1911, JÄCKH, Deutschland im Orient nach dem Balkankriege, 1913, GROTHE, Die asiatische Türkei und die deutschen Interessen, 1913, SCHÄFER, Deutsch-türkische Freundschaft, 1914, WINTERSTETTEN, Berlin—Bagdad, 1914 (se nedan sid. 53). — Efter krigsutbrottet och det officiella förbundet har samhörighetskänslan tagit sig uttryck i en formlig flodvåg af tysk-levantinsk litteratur, hvaribland märkas de bägge skriftserierna »Orientbücherei», utg. af JÄCKH, och »Länder und Völker der Türkei», utg. af GROTHE, hvilken senare äfven stiftat en särskild förening för dessa förbindelser, »Deutsches Vorderasienkomittee» (med »Jahrbuch»).

båda; men i Lists vida syn försvinner detta som en tillfällighet gentemot de starka intressen som förbinda alla tre kejsarrikena från Nordsjön till Persiska viken och från Dünkirchen till Riga. Denne man, om hvilken en biograf yttrar att ''hans tacksamma fosterland satte självmördarens revolver i hans hand'' (1846), hyllas nu med rätta som ''Prophet des neuen Deutschland'' (Kumpmann 1915), och kan genom detta initiativ betraktas som den andlige fadern till den världshistoria, som nu fått sitt blodsdop i världskriget.

Ett praktiskt framskridande på den af List utpekade vägen var icke möjligt förrän Österrike-Ungern och Tyskland kommo på samma sida i den storpolitiska uppställningen, hvilket skedde genom förbundet 1879. Nu, vid midten af 1880-talet, togo tankarna på en sydöstlig orientering ny fart; ropare voro framför andra Paul Dehn i ett flertal arbeten 1883—86 (se ''Von deutscher Kolonial- und Weltpolitik'', 1907) och Sprenger i en skrift 1886 om ''Babylonien, das reichste Land in der Vorzeit und das lohnendste Kolonisationsfeld für die Gegenwart''. Några år senare riktade Kærger uppmärksamheten på ''Klein-Asien, ein deutsches Kolonisationsfeld'' (1892). Man fäste sig framför allt vid det faktum, att här låg vid Europas husknut ett härligt produktionsområde som ännu undgått de gamla stora kolonistaternas uppmärksamhet; för öfrigt dominerade alltjämt den af List angifna ekonomiska

synpunkten, hvars närmare belysning här tillhör kapitlet om världskrigets samhällspolitiska problem.

Hvad som nu särskildt låg dessa planer i fatet, var det bristande intresset hos riksbyggaren Bismarck, för kolonialpolitik i allmänhet och levantpolitik isynnerhet. Ehuru han, som vi sett, till fullo insåg Egyptens betydelse, veta vi nu genom en afhandling af Hagen (England und Ägypten, 1915), att Bismarck direkt uppmuntrat England här, liksom han på annat håll uppmuntrade Frankrike i dess planer på Tunis. Har mästaren under sympatiens sken velat skapa en politisk pant på England, en angreppspunkt på dess välde? Vi få icke tro det, då vi finna honom så likgiltig för själfva Konstantinopels öde; som bekant ville han icke offra ''en enda pommersk musketörs sunda lemmar'' för den orientaliska frågan, och han har öppet förklarat sig ej skola lägga hinder i vägen för Ryssland i denna riktning. I Poschinger's ''Tischgespräche'' för $^{31}/_{5}$ 1892 anges också motivet: ''från tysk ståndpunkt skulle jag anse ett Ryssland, som besutte Konstantinopel och alltså med ett ben från Odessa öfverskridit Svarta hafvet, mindre hotande för oss än det nuvarande''.

Detta är den klart kontinentalpolitiska ståndpunkten, en parallell till den ''lillengelska'' politiken i Manchesterlärans glansdagar. Sedan enhetsverkets koncentrationsuppgifter blifvit lösta, kunde Tyskland

icke stanna på detta begränsade stadium. Det afgörande steget till imperialism med levantinsk adress uttages af kejsar Wilhelm II vid Saladins graf i Damaskus $^{8}/_{11}$ 1898, då han afgaf bragelöftet att "i alla sina dagar vara en vän af de 300 millionerna muhammedaner". Från den dagen och stunden äro Tysklands och Turkiets öden sammanflätade så starkt, att icke ens Marockos och Tripolitaniens fall och själfva Turkiets europeiska debakel 1912, som Tyskland icke förmådde hindra, kunnat varaktigt åtskilja dem igen.

Den omedelbara följden af kejsartalet blef ett företag, som alltjämt framstår som den geografiska symbolen för den tysk-turkiska intressegemenskapen. Det är den bekanta *Bagdadbanan*. Den anknyter sig till ett järnvägsnät, som under tyska auspicier år 1896 nått Konia; denna första koncession var beviljad redan 1888 och utfördes af det "anatoliska järnvägsbolaget", bakom hvilket själfva Deutsche Bank dolde sig. Bolaget afslöt nu vid jultiden 1899 en öfverenskommelse med den turkiska regeringen att på 8 år föra en normalspårig järnväg ut till Persiska viken. Därmed skulle turkiska väldet få sin längdbana i sammanhang med hufvudstaden, medan de konkurrerande engelska projekten om genvägar mellan Medelhafvet och Persiska viken skulle i praktiken skurit ut ett engelskt segment ur väldet och söndrat Syrien—Mesopotamien från centrum (Jäckh). Här ligger det tyska förslagets

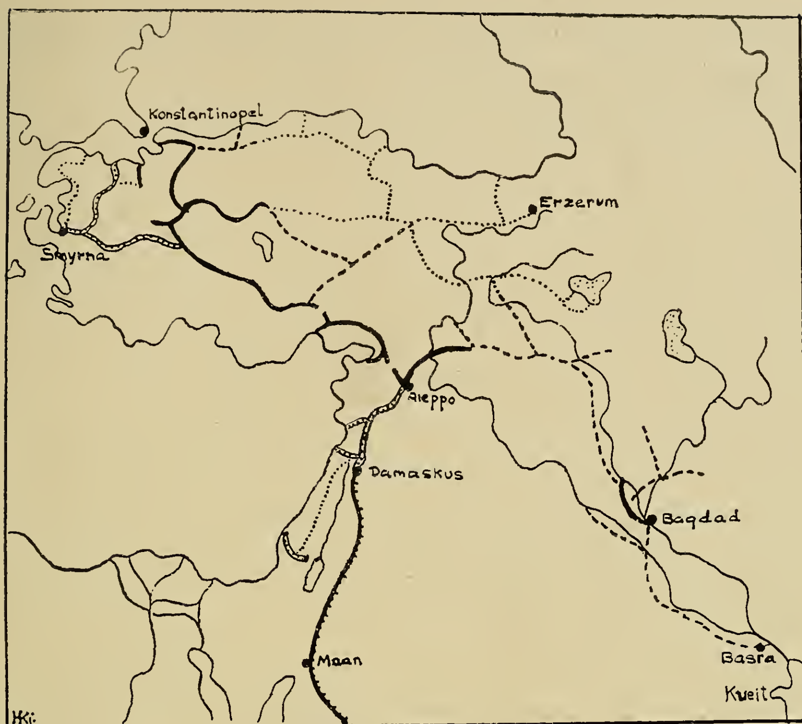
uppenbara företräde ur turkisk synpunkt; men här ligger också anledningen klar till det engelska motstånd, som nu uppenbarar sig — det är ju den konkurrerande linjen bredvid Suezkanalen och den andra hufvudvägen till Indien, som här inställer sig i modern skepnad (ofvan sid. 24 f.).

Det förvånar nu icke att se England från början hålla sitt kapital alldeles borta från företaget och motarbeta den tullförhöjning hvarmed Turkiet afsåg att stödja detsamma. Då arbetet icke desto mindre kommer i gång — med 40 % tyskt, 30 % franskt och 30 % schweiziskt kapital, 11 tyskar jämte en österrikare, 8 fransmän, 4 turkar och 2 schweizare i direktionen — så förlägger England sitt motstånd till banans ändpunkt. Utan transoceanisk karaktär har den ju föga värde; den naturliga uthamnen är Kueit (Kadima) vid Persiska viken; alltså finna vi England från sekelskiftet i allt intimare förbindelser med den turkiska vasall som var sultan på platsen, ända tills det i maj 1913 ("Kueit-traktaten") lyckas, under Turkiets svaghetstillstånd genom Balkankriget, afskudda detsamma från denna besittning, medan en arabisk schejk i Englands sold (I b n S a u d) tränger Turkiet ut från dess sista strandremsa vid Persiska viken.[1] Den tysk-turkiska

[1] Denna aktion från det inre Arabien började efter ett besök som Englands konsul i Kueit gjort därinne i april 1914, se MAX ROLOFF, Arabien und seine Bedeutung für die Erstarkung des Osmanenreiches, 1915, s. 11. Härom mera nedan på kap. om världskrigets etnopolitiska problem, s. 83 f.

politiken har sökt andra utvägar för att undkomma det engelska greppet: Kor Abdallah, en annan vik, men den förklarades af England tillhöra sultanatet Kueit — den persiska hamnen Mohammera, men då aftvang den engelska regeringen Persien en koncession på järnvägsbyggen dit. Det syntes alltså intet annat återstå för järnvägsförvaltningen än att resignera. Banbyggnaden (definitiv koncession $^{5}/_{3}$ 1903) hade 1904 framskridit de 20 milen till Bulgurlu och därpå stått stilla i nära fem år; sedan fortsättningen finansiellt tryggats ($^{2}/_{6}$ 1908), befunnos Tyskland och Turkiet i fördrag af $^{21}/_{3}$ 1911 villiga att lämna slutstycket, från Bagdad till Viken, åt en internationell förvaltning (40 % turkisk, 20 % resp. tysk, engelsk och fransk del, enligt Jäckh). Nu var vägen klar till en öfverenskommelse mellan Tyskland och England, och denna lär ha ingått i Afrika-öfverenskommelsen på sommaren 1914, som vi sågo på H. Johnstons karta. Villkoren skola ha varit, att England lämnade Tyskland fria händer ända ned till Basra, medan det förbehöll sig ensamt slutstycket Basra-Kueit.

När detta skedde, var äfven en annan tvistefråga klar, nämligen om banan skulle gå utmed kusten i Alexandrettebukten eller inne i landet. För det förra talade ekonomiska och tekniska skäl, och Deutsche Bank lär också ha hållit på den linjen; men det väckte

Tyska järnvägar, färdiga ——— föreslagna ------
Franska " " ‗‗‗‗‗ " ....
Turkisk järnväg ———

Karta II. Järnvägar i turkiska Asien 1914 (hufvudlinjer).

misstankar att England lifligt sekunderade här, det låg för nära till hands att bak detta intresse misstänka beräkningen att banan skulle komma under engelska skeppskanoners kontroll, och så beslöt man sig 1911 för den militäriskt tryggare inlandstracén, ehuru man därigenom fick svåra terränghinder att öfvervinna. Fördelen af hafshamn tillgodosågs i stället genom en bibana ned till Alexandrette, som öppnades i nov.

1913 och en gång för alla dräpt konkurrensen från engelsk-syriska tvärbanor. Under tiden hade den sammanhängande linjen (dec. 1912) förts nya 9 mil från Bulgurlu till Bozanti, så att vid världskrigets utbrott endast två luckor på några mil återstodo i sammanhanget till Aleppo, där den syrisk-arabiska linjen begynner (se karta II). Kriget har påskyndat arbetena; tunneln genom Taurus bröts i dec. 1914, genom Amanus (5 km.) i juni 1915, under tiden har också den stora Eufratbron öppnats för trafiken, och stambanan sträcker sig nu åtminstone 6 mil därbakom åt öster, medan från Bagdad 13 mil äro byggda till mötes.

Sålunda synes den stora banbyggnaden gå genom alla hinder fram mot sin fullbordan. Enligt färska koncessioner skulle visserligen det tyska inflytandet flankeras på bägge sidorna af andra makters bibanor,[1] så att moderlandets inklämda läge återkom i intresse-

[1] Se härom HENNIG's redogörelse i *Weltwirthsch. Archiv* april 1915 och i den ännu senare, särskildt utgifna skriften Die deutsche Bahnbauten in der Türkei, samt därtill general IMHOFF, Das Eisenbahnnetz der asiat. Türkei vor dem Kriegsausbruch, i *Peterm. Mitteilungen* juli 1915. På sistnämnda plats finnes en karta (här reproducerad i sammandrag som karta II), där man kan afläsa de olika intressesfärerna, äfven den franska i norr och nordost enligt fördrag $^{10}/_{4}$ 1914; det tyska arbetsfältet är inskränkt ungefär till 34—41° ostl. längd i norr och 36—39° nordl. br. i söder, enligt GROTHE's bestämning (Deutschland, der Türkei und der Islam, 1914, s. 14). Se vidare HERMAN SCHMIDT, Das Eisenbahnwesen in der asiat. Türkei, 1914. — Enligt HENNIG's beräkning voro i aug. 1915 färdigställda 1,094 km. af den samlade skenlängden (Konia—Basra) 2,290.

sfären; men kriget har nu gett Turkiet fria händer, och det har genom koncessionernas uppsägande ordnat saken till den starke bundsförvandtens belåtenhet.

Men vi lämna nu detaljerna och lyfta blicken till den stora historiska tanken i hvad som här sker. Här möter oss ett utalande af den betydelse att det må ordagrant återges:

»Vore jag en tysk, så skulle jag i mina framtidsdrömmar se ett stort tysk-österrikisk-turkiskt rike, med till äfventyrs två hufvudhamnar, Hamburg och Konstantinopel, med hamnar vid Nord- och Östersjön, Adriatiska och Ägeiska hafvet, ett rike som skulle göra sitt inflytande gällande genom M. Asien och Mesopotamien ut till Bagdad och där bortom. Detta sammanhängande imperium från Elbes mynning till Eufrats vore för visso ett så stolt mål, som en stor nation kunde eftersträfva.»

Dessa ord stå att läsa i Londons *Finanzchronik* för $^{4}/_{4}$ 1903 (n:r 14), och den som skrifver dem är ingen annan än Harry Johnston, densamme som 12 år senare förevisade kartan med "Asia minor" i tysk färg. Härmed uppstiger för vår syn den territoriella framtidsbild, som allt sedan är väl känd under beteckningen *Elbe—Eufrat* eller Berlin—Bagdad. Samma år 1903 utkom första upplagan af Rohrbach's "Deutschland unter der Weltvölkern", och han accepterar här engelsmannens tanke, men endast i meningen af ekonomisk sammanslutning, ett "tillnärmelsevis autonomt

och slutet produktions- och konsumtionsområde". Man har sedan dess talat mera förbehållsamt om saken; f. rikskansler Bülow i sin utrikespolitiska apologi 1913 (inledning till jubileumsarbetet "Deutschland unter Kaiser Wilhelm II") yttrar sig helt försiktigt om Turkiet som "i långa år ett nyttigt och viktigt led i kedjan af våra politiska förbindelser", därför att "vi i Turkiets fortbestånd hade ett betydande ekonomiskt, militäriskt och äfven politiskt intresse"; och i *Deutschland und der Weltkrieg* afvisar Hintze ganska fränt den Johnstonska bilden som ett "fantastiskt projekt". Man förstår hänsynen till de ömtåliga förbindelserna själfva: tyskarna vilja reservera sig mot en tanke, som lätt väcker föreställningen om eröfringsplaner liknande dem med hvilka andra imperier vuxit (se härom nedan s. 167). Man har t. o. m., allt sedan Rohrbach 1903, dragit sig för att rekommendera Anatolien som ett utvandringsland för tyskt befolkningsöfverskott, änskönt det enligt general Imhoff Pascha (föredrag $^{25}/_{10}$ 1913) kunde rymma 60—70 millioner — enligt andra ännu mycket flera — lika väl som nuvarande 15. Sålunda har programmet Berlin—Bagdad före världskriget stått liksom i skuggan.[1] Icke desto mindre vågar jag säga,

[1] Detta fick också ett halfofficiöst uttryck i broschyren »Weltpolitik und kein Krieg» 1912, som rekommenderade återhållsamhet i Levanten mot vederlag i Centralafrika, alltså ett kolonialvälde utan

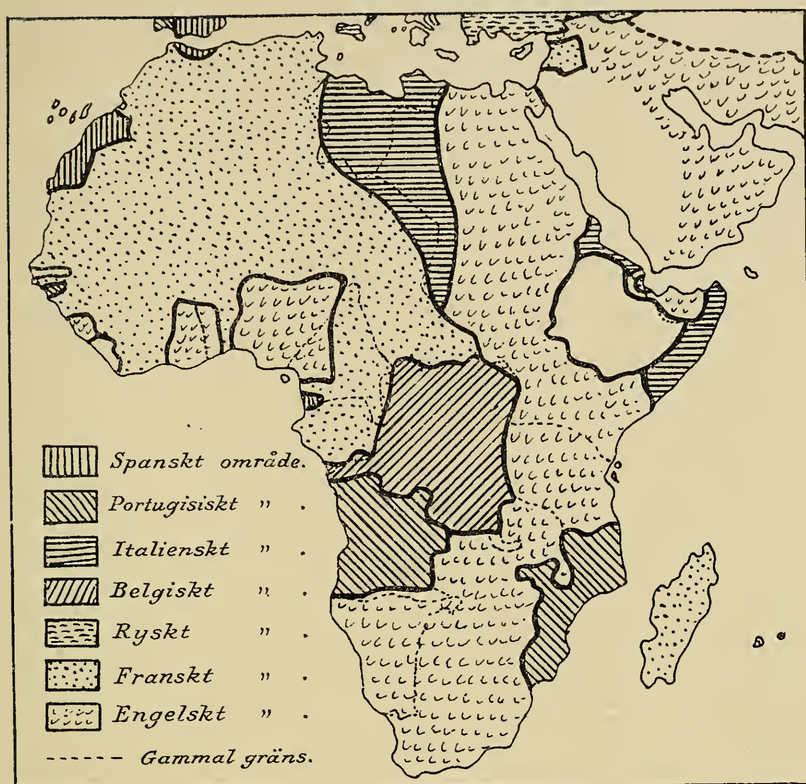
att det, mer eller mindre utfördt, varit närvarande på senare tider i hvarje tysk framtidsdröm såsom det nya Tysklands kungs- eller kejsartanke, den verkliga lösningen på landets geopolitiska hemmaproblem och den enda naturliga vägen till världsmakten.

Vi måste blott fatta tanken rätt. Redan DIX i en skrift om ''Deutscher Imperialismus'' 1906 har träffat hufvudet på spiken, då han förklarat detta program som mindre en tysk imperialism än en ''mitteleuropäischer Staatenbund-Imperialismus''. Tyskland är icke ensamt subjekt; Österrike-Ungern är det andra. Anatolien är icke heller ensamt objekt; Balkanhalfön är ett annat. JÄCKH förliknar förhållandet träffande vid ett tyskt-österrikiskt bolag, där rollerna äro fördelade så att den tyske delägaren intresserar sig i första hand för det fjärmare Mindre Asien, medan den österrikiske intresserar sig för det angränsande Balkangebitet. I detta orientsyndikat är Tyskland endast underdirektör på den europeiska linjen (Wien—Konstantinopel), men generaldirektör på den asiatiska (Konstantinopel—Bagdad). Förhållandet är utan tvifvel kompliceradt, det ger Tyskland ingalunda så fria händer som de andra stora imperierna, det binder det kategoriskt vid Österrike-Ungern; men så länge

yttre band med moderlandet. Se Världspolitisk öfversikt i *Det Nya Sverige*, 1913, s. 400, och 1914, s. 11. Jfr ANDLER, Le pangermanisme, 1915, s. 49 f. (bl. *Études et documents*).

Österrike-Ungern för sin självbevarelses skull är lika kategoriskt bundet vid Tyskland, så ligger utsikten klar för Tyskland i denna riktning att öfvervinna sitt medfödda onda, mellanläget; så mycket mera som Tysklands öfverlägsna kraft tillförsäkrar det ledningen i firman.

Och denna intressegemenskap — hvars former för öfrigt tillhöra författningspolitikens område (nedan s. 169 ff.) — mötes nu från andra ändan i serien af en lika utpräglad. Politiska konjunkturer ha tillfälligtvis vändt Turkiets ansikte åt västmakterna, så 1908 vid ungturkarnas första genombrott, så äfven 1912 vid deras fall och Tysklands oförmåga att bringa hjälp i nöden; men dragningen till centralmakterna har återkommit, liksom en djupare strömriktning. Turkiet har nämligen på mycket goda grunder kommit till den öfvertygelsen, att programmet Berlin—Bagdad håller detsamma uppe, samladt och stärkt; medan ententens program siktar på dess upplösning och död. Detta blef klart i samma stund England fick uppge Konstantinopel, som pris för Rysslands förbund. Johnston's karta n:r 3, "Africa as it may be when the war is finished" (se karta III), ger beviset i yttre bild: "Asia minor" ut till Alexandrette i rysk färg, därunder ett engelskt Mesopotamien äfvenledes ut till Medelhafvet, därunder ett stort franskt Syria, därunder slutligen ett icke färglagdt Judea i luckan till

Karta III. Afrika efter världskriget.
Efter Harry Johnston.

Egypten. Till programmet hör vidare en ägeisk kust åt Italien, tillika med några bitar åt Grekland, om det gör gemensam sak. Men Turkiet är alldeles försvunnet från denna karta, liksom Tyskland från Afrikas. Samma öde skymtar bakom Seton-Watson's alla omskrifningar i det engelska sammelverket: ''vi måste vara beredda'', heter det på ett ställe (s. 258), ''på möjligheten af en lika snabb och öfverväldigande omgestalt-

ning i det asiatiska Turkiet som den, hvilken frigjorde Balkanstaterna från den turkiska maran för endast två år sedan". Den rena självbevarelsens synpunkt har följaktligen drifvit Turkiet in i det tysk-österrikiska farvattnet. Denna diskussion är nu afslutad, sedan de tre makterna blandat blod i världskriget.

Alltså ligga nu hörnstenarna fasta i den byggnad som inrymmer Tysklands framtidsutsikter. En kritisk tid för densamma ingick med Balkanförbundet af 1912 och kriget på halfön, som stängde den direkta dörren mellan Österrike-Ungern och Turkiet (Novibasar) och sköt Serbien-Bulgarien som en spärr där framför. Den process, som ledde därhän, skall återfinnas på det etnopolitiska kapitlet (nedan s. 111, 114). Här göra vi den rent geografiska anmärkningen, att Balkanhalfön hör med i det hela som mellanstycket i "Deutschlands Brücke zum Orient" (Emmerich Schubert 1915). Världskriget synes nu på färd att lösa äfven detta problem, aflägsna spärren och oka mellanstycket fast vid de andra, genom Bulgariens frivilliga partitagande och Serbiens undertryckande. Detta är betydelsen af krigets Balkanakt; det är slutstenarna i byggnaden, som hålla på att infogas.

Programmet Berlin—Bagdad börjar således träda fram i fastare konturer inför historien. Nu förnimma vi ock ett öppnare språk i den tyska litteraturen. Vi höra imperialistiska ropare, som icke heller draga sig

för att rekommendera Levanten som nybyggarland. Sålunda tecknar WINTERSTETTEN (A. Ritter) 1914 ''Neue Ziele mitteleuropäischer Politik'' under rubriken *Berlin—Bagdad*, han finner bredvid ''Grossrussland, Weltbrittannien, Allamerika'' ingen plats för ett småtyskt rike eller ett österrikiskt kaos, utan blott för ett ''Mitteleuropa'', men i detta ser han en ''skyddsmakt för mindre Asien, med privilegium att kolonisera detta land och öppna dess hjälpkällor''.[1]

Men nu förstå vi ock Rysslands påfallande nervositet vid händelseutvecklingen på Balkanhalfön. Det är icke bara den allmänna faran för nederlaget; det är intressen på platsen, som hålla på att gå upp i rök och blå dunster — det är drömmen om Konstantinopel och den fria genomfarten, seklernas dröm och släkternas hopp, som hotar att fly för alltid till de gäckade illusionernas värld. Är England intresseradt i den tyska bryggans ändstycke, så är Ryssland det redan i detta mellanstycket; och ett starkare intresse såg världen sällan. Häremot brister traditionell vänskap mellan regeringar som ett sprödt glas. Ryssland kan aldrig förlåta Tyskland att det trädt in som Konstantinopels borgesman, sedan Frankrike och England trädt ifrån; men Tyskland kan lika litet finna sig i en sådan konkurrens, som fördärfvar hela dess stora

[1] Efter krigsutbrottet har samme författare utvidgat cirkeln norrut och tecknat »das politische Programm des Krieges» under formeln *Nordkap—Bagdad* (1914).

plan. Vi stå vid en historisk motsats af allra första ordningen.

Men vårt perspektiv räcker ännu längre. Skall det lyckas Tyskland att smida sin levantinska statgemenskap samman, så har det vunnit rörelsefrihet för egen del; men det återstår ännu att vinna sammanhållning med det koloniala blocket. Finnas därtill några naturliga utsikter?

Den förste författare, hos hvilken jag funnit direkta ansatser till lösning af detta sista problem, är Karl Mehrmann. Anknytande till tankar som han framställt redan 1910, men då utan all resonans, tecknar han 1915 ett "Grossdeutschland", där den nationella torsofiguren, det splittrade maktområdet och moderlandets enklavkaraktär öfvervunnits i ett stort "ekonomiskt-politiskt ringvälde" genom Europa, Främre Asien och Centralafrika, en "bräsch i det till brittisk insjö degraderade världshafvet", en stadig flankering af den kortaste förbindelsen mellan England och Indien. Han är alltså uppmärksam på sammanhanget mellan kolonierna och det utvidgade tyska maktområdet, men synes anse detsamma klart så snart man genom föreningen med Turkiet kringgått Medelhafvet och uppnått Indiska oceanen. Emellertid är ju då ännu kvar beroendet af den engelska sjömakten i oceanen. Det väsentliga återstår. Vill man definitivt emancipera den tyska makten från detta beroende, då måste man fortsätta

tanken i denna riktning med ögat på kartan; då ser man, att en landbrygga verkligen finnes äfven mellan Levanten och Centralafrika — och den heter *Egypten*.

Denna konsekvens drages af Franz Köhler i ett arbete öfver "Der neue Dreibund" 1915, som uppträder med anspråk att afgifva "ein politisches Arbeitsprogramm für das gesamte deutsche Volk und seine Freunde" och kanske också kan sägas uppfylla det. Det förutsättes, att det egyptiska Sudan skall följa med i realisationen och restaurationen som "eine Südmark für unsern neuen Staatenbund", då tyska vapen återeröfrat Egypten åt dess rätte herre Turkiet. Programmet Elbe—Eufrat skulle här ingå som allena ett led i ett än större: *Elbe—Ekvatorn*. Men först därmed vore ock det politiska landsammanhanget upprättadt mellan Tyskland i Europa och Tyskland i Afrika, hvilket senare på samma gång skulle sammanbindas genom förvärfven af det franska och belgiska Kongo jämte det portugisiska Angola.

Nu först stå vi vid hela problemets lösning. De grundläggande felen i Tysklands riksfigur äro avlägsnade, det koncentriska trycket lika väl som det splittrade maktområdet, sambandet vore tryggadt mot främmande störningar såväl mellan rike och kolonier som mellan kolonierna inbördes. Och på samma gång funnes ett verkligt utrymme för en världsmakt; ty detta afrikanska välde motsvarar verkligen ett fullt Europarum,

hvartill komme bundsförvandternas halfva liknande rum (med hela Arabien $^{3}/_{4}$), och det hela skulle räkna en befolkning af öfver 200 mill., hvaraf hälften i Tysklands omedelbara hand — ett samladt område något mindre till arealen än det nuvarande ryska, men något större i folkmängden.

Vi ha hunnit till yttersta gränsen af det rent geopolitiska perspektivet. Vi ha sett det slutmål som vinkar Tysklands världsmaktsträfvan; och vi ha förts dit af *geografiens egen logik*, där det ena ledet framgår med nödvändighet ur det andra. Målet kan synas svindlande, och är dock i grunden mera defensivt än offensivt. I sin sträfvan att bevara Turkiets integritet står det på klart status quo gentemot rysk aggressivitet vid Dardanellerna och engelsk vid Persiska viken. Med sin spets mot Egypten åsyftar det att återställa ett af England kränkt rättsförhållande, då Tyskland här skulle framträda som förfäktare och exekutor af Turkiets aldrig uppgifna anspråk. Först i det inre Afrika blir äfven Tysklands program aggressivt. Men på dess vinstkonto stå också poster ofvanför den egna maktsynpunkten; det skulle skapa en planetarisk jämvikt genom att framföra en likvärdig mellanmakt vid Rysslands och Englands sida (nedan s. 157), och det skulle skaffa Europa fred genom att inordna den Balkanska oroshärden i ett fast sammanhang.

Att vi här icke heller röra oss med rena chimärer,

det visar den stegrade oron i engelska pressen, sedan Tyskland öppnat sitt Balkanfälttåg. *Daily Mail* har i okt. publicerat en karta, där tyskarnas plan angifves med orden: ''via Konstantinopel till Suez och Egypten''. *Times* skrifver, att ''tyskarnas försök att öppna väg från Berlin till Konstantinopel skapar stora faror för oss i Egypten, Persien och Indien''. I självfva verket är det hugg, som nu riktas mot det engelska väldet, farligare än det då Tyskland i krigets andra skede sökte bryta sig fram utmed kusten till Calais. Det engelska världsväldet har aldrig tillnärmelsevis sväfvat i sådan fara. Om farans verklighet vittna också de forcerade järnvägsbyggen, som just nu på turkiska sidan söka sig mot Suez — som det synes dels från Jerusalem och dels från Maan —; allvaret därmed framstår bäst, då vi höra att arbetets ledare är ingen mindre än M e i s s n e r P a s c h a, Hedjasbanans världsberömde byggmästare; enligt vissa uppgifter skulle verket vara färdigt nu i höst, enligt andra först på nyåret (Hennig). Att Kap—Kairolinjen skall aflänkas in i det anatoliska järnvägsnätet, är för öfrigt en förutsättning för det stora tyska programmet och öppnar oanade vidder för världstrafiken.

Men på denna väg blir oförenligheten mellan Englands och Tysklands framtidsplaner redan emot geografisk horisont uppenbar. Det levantinska programmet som sådant är för England svårt att smälta,

hvilket klarast visar sig, om man med Jäckh i en af hans skrifter (Deutsch-türkische Waffenbruderschaft, 1915) tillspetsar det som Antwerpen—Basra, med dubbel udd mot London och Bombay. 1914 års öfverenskommelse syntes emellertid visa, att denna friktion var möjlig att neutralisera eller åtminstone moderera. Men om så var fallet, så är motsatsen vid Suez oförsonlig. Här stå vi vid en punkt, där tvenne stormaktviljor af politisk nödvändighet korsa hvarandra. Det är så jag plägar beteckna olösliga konflikter. Det var så Japan och Ryssland måste vädja till svärdet 1904, och skärningspunkten hette där Port Arthur. Det var så Frankrike fick företaga ett förödmjukande återtåg 1898, då skärningspunkten hette Faschoda. Men vi ha nyss i världskrigets problem sett ännu en: Dardanellerna. Så länge Ryssland känner som en lifsfråga att komma ut till Medelhafvet, och så länge Tyskland känner som en lifssak att komma till Indiska oceanen, är ingen fred och ingen försoning möjlig, alldenstund det ena programmet rent utesluter det andra.

*

Vi sammanfatta resultaterna af denna första undersökning. Världskrigets geografiska tyngdpunkt ligger i den turkiska sultanens länder, detta verkliga ''midtens rike'' (Jäckh) mellan tre världsdelar. Liksom trenne floder från skilda berg strömma

där trenne starka viljor till växt samman och torna upp sig mot hvarandra. Tre makter af första ordningen söka nämligen där sina närmaste utvecklingsmöjligheter: Tyskland sin rörelsefrihet, Ryssland sitt "varma" haf, England sitt territoriella sammanhang i kolonialvärlden. Mellan de bägge senare har en modus vivendi kunnat upprättas, på basen af kvittning mellan Mesopotamien och Dardanellerna. Mellan Tyskland och England har ock en kvittning synts möjlig på en sida af skådeplatsen: mellan Bagdadbanans inlandssträckning och ändpunkt. Kvar stå två olösliga och oförsonliga motsatser vid två friktionspunkter: Suezkanalen mellan Tyskland och England, Dardanellerna mellan Tyskland och Ryssland. Den förra var före kriget icke aktuell, den låg latent och slumrande i kartans objektiva möjligheter; men den senare var det. När Ryssland nu absolut ville till Konstantinopel, och när Tyskland absolut motsatte sig det, stod världens fred icke att rädda.

Detta är geopolitikens utslag i fråga om världskrigets uppkomst; det må sedan bli moralistens sak att bestämma på hvilken sida skulden ligger, på den där man ville öfverändakasta status quo, eller på den, där man ville bevara det. Vi vädja härnäst till etnopolitikens — läran om staternas egenskaper och mellanhafvanden som representanter för olika människoslag.

III.

Etnopolitiska problem I.

Nationalitetsproblem.

12 nov.

Liksom geopolitiken ställer äfven etnopolitiken vissa grundläggande kraf på en modern stat. Krafvet öfver alla andra är här *nationalitetsprincipen*. Staten bör vara en nationalstat: utåt så att nationen icke svämmar öfver gränserna in i andra stater, inåt så att icke den nationella samlingen grumlas af andra elementer.

I denna synpunkt sätter man på ena sidan hela problemets kärna. ''Samhällsbyggnaden passar icke för nationaliteternas kraf, och därför har byggnaden gått sönder; Europas karta måste göras om, det är förklaringen till det som sker'', så yttrar sig Dover Wilson i det engelska sammelverket (delvis med citerande af Mazzini); och hans medarbetare Seton-Watson sekunderar genom att uppdraga grundritningen till en ny karta efter nationalitetsprincipen

allena. Det kan sägas, att detta är den officiella engelska lösningen på världskrigets politiska problem, och då vi återfinna samma ståndpunkt hos en för fransk åskådning så representativ man som SEIGNOBOS, så kan den kallas för hela den västliga ententens.[1] Att äfven Ryssland på sitt sätt instämmer, skall nedan bli klart. Man reserverar sig visserligen mot den åskådningen, att nationaliteten skulle vara en ''talisman som öppnar alla portar'' (S. Watson); men detta sker endast af hänsyn till det faktiska förhållandet att den ännu icke är klart utpräglad på alla ställen. Principen häfdas absolut och allena. Det är samma princip som i Sverige (Lindhagen) fått formuleringen ''nationernas rätt att lefva sitt själfständiga lif''.

Å andra sidan förmärka vi en tydlig reaktion mot hela detta betraktelsesätt, i riktning mot ett häfdande af statens primat öfver nationen. ''Staatsverband muss über Volksverband gehen,'' säger MEINECKE, med en varning mot nationalismens ''Zionswächterei und Orthodoxie'' (''Staatsgedanke und Nationalismus'', i Die deutsche Erhebung 1914). Man tycker sig på denna sida också ha fått ett belägg för sin uppfattning just i världskriget; sålunda anses kriget ha

[1] Se afdeln. »Les conditions d'une paix durable», i anf. arb. *1815—1915*, särskildt s. 32: »Cette guerre a été partout une guerre nationale — — on peut donc espérer que le congrès se fera une régle de respecter, dans la répartition des territoires, le sentiment national et la volonté des populations.»

uppvisat statstankens öfverlägsenhet öfver nationaltankarna i själfva Österrike-Ungern, som kan betraktas som en profskola för sådana experiment. Man har t. o. m. gått ända därhän, att man i detta krig velat se slutet på national- och rastanken som statbildande kraft; så POTTHOFF (Volk oder Staat, 1915). Dessa stämmor komma gifvetvis från centralmakternas läger; men äfven de hafva fått ett genljud i Sverige, i den HJÄRNE'ska skolan, som synes uppfatta hela nationalitetsprincipen som föga mera än en utlefvad liberal vidskepelse.

Då denna kritik — särskildt med det österrikiska exemplet[1] — delvis vändt sig direkt mot mig, som i mitt arbete om ''Stormakterna'' ställt mig på nationalitetens grund, anser jag mig böra ingå i en närmare förklaring af min ståndpunkt, innan den anlitas som utgångspunkt för närvarande kapitel i vår undersökning.

Den Hjärneska skolan har inlagt en förtjänst i den praktiska politiken, som knappast kan öfverskattas, genom att i en individualistisk tidsålder starkt och stramt häfda statsidén. Detta har i vårt land varit en högst nödig och berömlig gärning. Under makten af detta patos har mästaren och hans lärjungar icke kunnat ha

[1] Så SIEGER, Die geographischen Grundlagen der österr.-ungar. Monarchie und ihre Aussenpolitik, 1915, liksom redan förut »Staatsgrenzen und Stromgebiete» i *Deutsche Rundschau für Geographie* 1913; MERZ, Beiträge zur polit. Geographie der Grossmächte, i *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*, 1915.

blicken lika öppen för det berättigade i nationalidén. De stå på tesen, staten, i kampställning mot den liberala antitesen, nationen; därför ha de icke förmått se, att hela tidehvarfvet arbetar på en syntes dem emellan, *nationalstaten.*

I själfva verket torde man kunna våga det påståendet, att hela den politiska utvecklingen tills dato arbetat på detta mål. Statens yttre organisation och nationens inre samhörighet förhålla sig enligt RUEDORFFER som kropp och själ; man kunde också säga som tvenne *makar;* genom alla tider ha de sökt hvarandra, och i vår tids nationalstat ha de ändtligen funnit hvarandra i en hel personlighet. Om kulten var den antika statens väsen enligt FUSTEL DE COULANGES' berömda diagnos, så är nationaliteten den moderna statens. Utan insikt i detta sammanhang synes man mig icke kunna få det rätta greppet på den politiska värld, i hvilken vi lefva.

Hvad det "österrikiska undret" (HERM. BAHR, 1915) angår, så skall det nedan bli föremål för en närmare analys. Men gentemot det åberopade världskrigets vittnesbörd vill jag redan här göra ett jäf gällande. Det är frågan, om man icke här är rof för en synvilla. Det har aldrig förnekats, att statstanken finnes till som en makt i Österrike-Ungerns politiska lif; på den har monarkien flutit under nationalitetskampens dagar; det skall ock gärna erkännas, att

den nu bevisat sig starkare än de flesta förutsatte. Men om monarkien nu skall bärgas öfver krisen in i ett nytt tidehvarf med starkare lifskraft, så beror detta främst därpå, att den lyfts upp på Tysklands starka armar i ett större sammanhang. Det innebär intet underskattande af egna aktningsvärda prestationer, om man framhåller att det är detta sammanhang, mera än dess egen statstankes öfverlägsenhet öfver de söndrande nationaltankarna, som nu räddat monarkiens lif. Jag har förutsett äfven det, då jag om dess förbindelse med Tyskland antydt att det är mer än en allians, det är en assurans. Den har hindrat påfrestningen på det österrikisk-ungerska statssystemet att bli så stark, att en verklig jämförelse mellan statstanken och nationaltankarna här kan göras. Det afgörande beviset för de senares betydelselöshet saknas fortfarande — åtminstone lär man icke ha funnit det i Prag och Lemberg under kriget...

Om jag alltså hvarken i kritiken eller i händelsernas utveckling finner någon anledning att retirera från min en gång på nationalitetsprincipen intagna ståndpunkt, så måste jag emellertid här markera dess syntetiska karaktär äfven emot den liberala och engelska positionen. Där se vi antitesen osminkad och extrem. Mot densamma skola här göras några invändningar, som tillika beteckna restriktioner i fråga om nationalitetsprincipen som statbildande kraft.

För det första: man kan icke segla enbart med detta segel på den politiska kartan. Staternas riksbilder äro komplicerade problem, där äfven andra faktorer spela med, framför allt geografiska. En geopolitisk nödvändighet kan tvinga en stat längre än dess nation räcker, t. ex. för att vinna rörelsefrihet vid hafvet.[1] Gränsen blir alltid en ekvation med flera faktorer, bland hvilka nationalitetens utbredning är en, men naturen själf måhända en annan. Nationaliteten ger utan tvifvel planritningen; detaljen får utfyllas från andra synpunkter.

För det andra: nationalstaten är icke historiens sista ord. Det ligger intet i dess väsen som förbjuder

[1] I detta fall har jag ingen principiell invändning att göra gentemot SIEGER, då han vill motivera sitt österrikiska fäderneslands gränser såsom naturliga äfven där de kränka både nationalitetens och vattenskillnadens principer t. ex. i »passlandet» Tyrolen, på den grund att de äro fixerade vid »skiljeväggen mellan den inneralpina och förlands-samfärdseln»; se hans ofvan cit. arbeten jämte »Die sogenannten Naturgrenzen Italiens» i *Österreich. Rundschau* 1915; öfverensstämmande MERZ, anf. st., samt Die südeurop. Staaten und unser Krieg, 1915 (ss. 35 ff.), och PENCK, Die österreich. Alpengrenze, i *Zeitschr. der Gesellschaft für Erdkunde* 1915. Denna argumentering fullständigar problemet. Men den löser det visserligen icke heller allena. Den tar i sin tur ensidig hänsyn till en gränsegenskap, nämligen den af trafikhinder. Det är dock ett faktum, att gränsen icke hindrat den italienska nationens utbredning, och att denna utbredning å sin sida framkallat politiska anspråk, som det är en af riksgränsers första uppgifter att förekomma. Jag anser det vara ett bättre kriterium på en naturlig gräns, att den *förekommer* politiska konflikter, än att den skänker en god militär position att *utkämpa* dem ifrån, sedan de framkallat kriget.

högre förbindelser, endast det rent nationella samlifvet bevaras. Vi finna således intet abnormt i madjarernas samling i statform under Habsburgs krona. Vi kunna t. o. m., under vissa betingelser, godtaga GRABOVSKY's ''monumentalstat'', syntesen af 1700-talets kosmopolitism och 1800-talets nationalism, en ''supranationell stat med respekterande af de däri boende nationaliteterna'' (Was fordern wir von diesem Krieg, *Das neue Deutschland* $^{30}/_{9}$ 1914). Men hvad som kränker nationalitetsprincipen i hjärtat, det är en nations styckning på flera stater, så att väsentliga delar af densamma få stå utanför samlingen. *Nationens enhet* är den stora lösen, icke dess absoluta frihet eller suveränitet.

Här bör tillika observeras, att den fulla suveräniteten är nationernas högsta mål, och det vinnes icke gratis eller utan vissa särskilda förutsättningar. Det är lätt för doktrinären att proklamera ''nationernas rätt att lefva sitt själfständiga lif'', alldeles som franska revolutionen proklamerade individens ''medfödda rättigheter''; men individens obegränsade rätt att lefva sitt fria lif kan leda till en anarki, som strider mot hans plikt som medborgare i ett ordnadt samhälle, och på samma sätt måste nationernas tygellöshet ha en gräns i statssystemets fordringar. Historien, innan hon godtager en nations anspråk på suverän statform, ställer alltså vissa fordringar å *statssystemets* vägnar.

Brand- och smittohärdar kunna icke tolereras, emedan de äro vådliga för omgifningen; såsom Polens öde på 1700-talet exemplifierar. Icke heller kan man frånse från en viss utvecklingsgrad, som garanti att statssystemet vinner något tillskott i kulturarbetet genom den nye ledamotens upptagande: ett villkor som jag fruktar skall visa sig ödesdigert för det nya Albanien. Först där en mogen nationalitet föreligger, inom rimliga territoriella gränser, där är krafvet att betrakta som absolut.

Ännu en inledande anmärkning bör här få plats, särskildt därför att den berör en alldeles ny fråga som synes på väg att få en mycket praktisk betydelse. De rena nationalitetskämparna föreställa sig i allmänhet nationaliteterna som fasta kroppar, liggande inom bestämda ramar; och det är endast undantagsvis, för sydöstra Europa, som de reservera sig inför skådespelet af ännu pågående strider om rummet mellan folken. Dessa undantag synas förtjäna en större uppmärksamhet. I själfva den macedoniska häxkitteln, brännpunkten för dagens strid mellan Bulgarien och Serbien, ha vi ett belysande fenomen i de s. k. ''torlakerna'', folk som själfva icke veta om de äro bulgarer eller serber. Visserligen anser sig professor Ischirkoff (Ethnographische Karte des Bulgarentums 1912, i *Peterm. Mitteilungen* sept. 1915) kunna uppvisa att de i sitt språk äga 7 af de

10 säregenheterna hos bulgariskan; men det ligger nog icke så litet sanning i motsidans påstående, bevittnadt af Buxton (The war and the Balkans, 1915), att de äro att betrakta som ett mjöl af hvilket man kan baka hvilkendera kakan man vill. Här är ett fall, där statens makt öfver nationen skarpt framträder; visserligen ett rent undantagsfall. Men det finnes andra sådana fall af större betydelse, om man observerar att nationerna bestå af enskilda som kunna växla bopålar. Världen fick se detta i icke ringa skala, då massor af turkar efter Bukarestfreden 1913 strömmade ut ur de afträdda områdena och således hjälpte till att bota fredens försyndelser mot nationaltanken. Hvad som då skedde spontant, kan en annan gång ske under statens tryck och ledning. Jag tänker nu icke på den serbiska krigsledningens samtida försök att lösa sin nationalitetsfråga i Albanien: det gick till, om vi tro tidningsuppgifter, på det lika enkla som fullt effektiva sättet att utrota allt albanesiskt lif i gränsområdet — metoden icke okänd från t. ex. sulukaffrernas historia. Men jag tänker på de fredliga former af ''evakuation'' och ny bosättning, som jag i den närvarande diskussionen funnit omtalta först hos Dix, Der Weltwirthschaftskrieg, 1914, sedan i Franz Köhler's ''arbetsprogram'' (s. 108 f.) och så alldeles särskildt af Rohrbach i den viktiga artikeln ''Am Scheideweg der deutschen Zukunft'', som han

skref i sin tidskrift $^{10}/_{7}$ i år. Den förste tänker sig både i väster (Belgien) och öster en ny tysk kolonisation på landsträckor utmed gränsen som fienden direkt tvungits att affolka och ställa till förfogande. Den sistnämnde fäster sig vid det faktum att ett penndrag af tsaren i febr. 1915 gjort kanske $1^{1}/_{2}$ millioner tyska bönder i det inre Ryssland hemlösa, och vill nu bjuda dem nya hem i de från Ryssland eröfrade Östersjöprovinserna.[1]

Sådana tankar befinna sig ju ännu på hugskottets stadium, men det synes intet som hindrar att de ganska snart bli praktisk politik. Härmed öppna sig nya perspektiv öfver nationernas fördelning och bjuda till ny försiktighet vid den politiska kartritningen på den bestående nationalkartans grund. Grunden visar sig äfven i detta hänseende icke alldeles fast, nationerna äro elastiska kroppar — hvad som icke är en ren nationalgräns, kan bli det!

Till sist bör noga märkas och aldrig släppas ur sikte, att nationaliteten också har sin subjektiva sida. Den är ett vilje- och värmeelement, som kan stiga till febertemperatur, men också sjunka under noll. I fall

[1] Den uppvaknande tyska andan i dessa provinser efter revolutionen i Ryssland framträdde redan 1907 i en förening för sådan kolonisation. 20,000 hem lära ock ha skapats. År 1913 blef ryska regeringen uppmärksam på saken och planerade som parad 300,000 ryska bönders öfverflyttande till Kurland — innan världskriget rubbade dess cirklar. Se von Rosen i *Pet. Mitteilungen* sept. 1915 (nedan s. 123, n.).

af det senare slaget räcker det icke med de objektiva förutsättningarna för att få historiens attest på statlig tillvaro. Koreas spår förskräcka och varna. Nationer, som icke funnit eller som förlorat sig själfva, få stå vid sidan af vägen, där världsutvecklingen går fram.

När man håller sådana synpunkter för ögonen, då blir man ingen slaf under nationalkartan, äfven om man inser och erkänner att hon i vår tid måste ligga till grund för den politiska kartan. —

Vi gå nu att besiktiga den gamla kartan ur sålunda fastslagna synpunkter, och skola denna gång icke nöja oss med att studera de tre hufvudkämparnas förhållanden; rekognosceringen själf får ge vid handen, hvar de stora motsatserna yppa sig. I detta hänseende intresserar oss icke så mycket det relativt lätta brott mot nationaliteten, som syndar endast mot dess suveränitetsrätt: de inom Österrike-Ungerns monarki samlade tjeckerna böra a priori icke anses ha gett anledning till internationella förvecklingar, knappast mer än de i ryska väldet samlade letterna m. fl. Här är ju dock det väsentliga, nationens enhet, bevaradt och ingen annan stats rätt kränkt. Svårare blir brottet mot nationalitetsprincipen och mera ömtåligt, när olika stater besitta stycken af samma nation; men allra svårast när en stat ser stycken af sin nation i en annan stats våld. I förra fallet kunna slitningar lätt uppstå, men i det senare måste nationalstaten känna sig ha en direkt

och stående fordran på den andra. Det är särskildt detta som, efter Italiens exempel, plägar betecknas som *irredenta:* ett ''oförlossadt'' stycke af nationen, som blifvit öfver vid samlingen eller kommit ur densamma. Sådana företeelser äro intet annat än sår i statssystemet, och det beror sedan på subjektiva faktorer om de skola ärra sig af sig själfva eller hållas öppna tills boten kommer, till äfventyrs genom ett kirurgiskt ingrepp i kartan.

Vår första undersökning skall nu efterse sådana fall vid stormakternas gränser och pröfva deras mer eller mindre allvarliga beskaffenhet. Därefter skall undersökningen föras öfver till det internationellt lindrigare — men nationellt visserligen ännu allvarligare — fallet, att en nation med starkt utveckladt nationalmedvetande och lefvande vilja till statligt lif saknar både enhet och frihet.

*

Västeuropa är statssystemets mognaste del, där med den högsta kulturen äfven de fastaste statsbilderna afsatt sig. Icke desto mindre finna vi där tvenne elakartade fall af irredenta, det ena visserligen beläget mera i ett känsligt folks fantasi än i den objektiva verkligheten.[1]

[1] Objektivt sedt föreligga i den stora friktionszonen mellan romaner och germaner ännu tvenne fall, nämligen Schweiz och Belgien: tvenne stater bildade helt af irredenta-stycken, den förra af tre, den senare af två (eller äfvenledes tre, om det tyska hörnet

Detta fall är *Elsass-Lothringen* i tysk ägo sedan 1871. Här är att märka, att öfvergången var en vinning såväl ur geopolitikens som etnopolitikens

med 1 % af befolkningen medräknas). Det senare fallet är icke heller, likt det förra, att betrakta som alldeles dödt, för så vidt den vallonsk-franska delen angår. I kraft af dogmen om Rhengränsen ej mindre än nationalitetsprincipen har Frankrike hardt när i alla tider gjort anspråk på Vallonien. År 1848 försöktes t. o. m. en »Jameson raid» här. Napoleon III:s annexionsplaner på 1860-talet äro väl bekanta. I nyare tid, sedan vallonerna 1897 ändtligen fått medge det flamska språkets fulla likställighet, har uppstått en agitation för de bägge landsdelarnas skilsmässa i förvaltningen, ett slags dualism à la Österrike-Ungern, som 1912 programmässigt accepterades af de liberala vallonerna, och som pekar mot upplösning efter nationalitetsprincipen, se HAMPE, Belgien und die grossen Mächte, i det tyska sammelverket, s. 384 f., och OUWERKERK, Die internat. Bedeutung der flämischen Bewegung, i *Die neue Rundschau* okt. 1915. Spridda röster (som BORCHLING) yrka rent af en oberoende flämisk stat, se *Deutsche Revue*, nov. 1915. Också SETON-WATSON, anf. st., s. 38, skrifver, att »motsatsen mellan flamländare och valloner blef under de senare åren så utpräglad, att många fruktade att den belgiska nationen skulle splittras i två delar». Det är ett mycket typiskt exempel på petitio principii, att denne förf. icke desto mindre utgår från hypotesen af en »belgisk nation» som ett faktum! I alla händelser var det först genom kriget som den belgiska frågan fick storpolitiska dimensioner, hvadan hon icke har ett omedelbart intresse vid vår nuvarande undersökning. — Flämernas majoritet är uppenbar, vare sig man med LANGHANS i *Peterm. Mitteilungen* 1914 (Die Umgangssprache im Generalguvernement Belgien) sätter den till endast 51,6 % mot 42,9, eller med DENEKE (Sprachverhältnisse und Sprachgrenze in Belgien, 1915) beräknar den till 54 mot nära 45. Den är också stadd i tillväxt; under senaste decenniet växte vallonernas tal med 10 % men flämernas med 13. Själfva språkgränsen är ovanligt skarp och rak utmed lat. 50° 45′, strax nedom hufvudstaden, som själf är en vallonsk ö. Förhållandet mellan Holland och detta irredenta motsvarar Serbiens till Kroatien; endast religion och historia skilja.

synpunkt; ty Vogeserna är en naturligare gräns än Rhen, och folket är till alldeles öfvervägande del tyskt. Den franska lott, som följde med, kan icke skattas högre än $^1/_7$ af hela befolkningen. Detta är icke mycket mera än den svenska befolkningen i Finland, där Sverige tillika hade, hvad Frankrike icke har i Elsass, en uråldrig besittning. Objektivt är alltså Finland ett "Suecia irredenta" lika så väl som Elsass ett "Gallia irredenta". Men medan det förra är så godt som dödt i sinnena på ömse sidor — såsom hvar och en af oss i denna sal vet och kan vittna — så är det oss lika väl bekant, att det franska krypto-irredenta hållits lefvande i det subjektiva medvetandet, om också med perioder af svagare låga. I detta hänseende har Rudolf Steiner (Gedanken während der Zeit des Krieges, 1915) nu dragit fram i ljuset ett gammalt papper, som för stunden har ett säreget intresse, nämligen Renan's öppna bref till David Strauss under kriget 1870, med vittnesbördet om de två dåvarande strömningarna i Frankrike; den ena var för resignation, men den andra tecknas så här:

»Låtom oss så raskt som möjligt göra en ända på denna obehagliga affär — må vi afträda allt, Elsass, Lothringen, må vi underteckna freden — men sedan *hat till döden, förberedelser utan rast, allians med hvem det faller sig, obegränsad eftergifvenhet för alla ryska anspråk, ett enda mål, en enda driffjäder för lifvet: förintelsekamp mot den germanska rasen!*»

Den, som läser detta i belysning af den senare historien, må döma, hvilkendera vägen Frankrike i verkligheten valt. Han må ock döma, i hvilken mån detta folk stått rent från aggressiva viljeimpulser i sin senaste utveckling, från statsmannen DELCASSÉ'S "entente cordiale" 1904 till skalden BARRÈS' "l'union sacré" 1914. Här skall endast betonas, att sådana impulser falla inom de historiska driffjädrarnas irrationella och "imponderabla" sfär, utanför de objektiva verkligheter som nu sysselsätta oss. Krafvet på Elsass är i grunden en stämning, revansch — "gamla förhoppningar och gammalt agg", enligt kejsar Wilhelms ord till riksdagen $^4/_8$ 1914 — och ingen irredentistisk realitet.

Den rena irredentatypen — som tillika är prototypen för detta politiska fenomen — finna vi däremot i *Italiens* situation. I själfva verket se vi här ett fall af dubbelsidig irredenta: å ena sidan mot Frankrike, som innehar de italienska landsdelarna Savoyen, Nizza och Korsika, å andra sidan mot Österrike, som besitter "Trento e Trieste" — tillägga vi Malta i brittisk ägo, så skulle krafvet rikta sig äfven åt ett tredje håll. Den utveckling, som nu försvagat irredentatanken i väster därhän att den icke ens förmärkts, men i stället hållit den lefvande, trots folkrättslig allians, i öster tills den där slagit ut i krig med Ö. U., ligger åter i allmänna politiska för-

hållanden utanför vår närvarande ram. Det intresserar endast att igenfinna dessa för självfva nationaltanken främmande inflytelser i Italiens faktiska kraf mot bundsförvandten, sådana de den 8 april 1915 officiellt formulerades (Italiens "gröna bok", dokument n:r 64). Då vi där i art. IV finna anspråk äfven på Curzola-öarna vid Dalmatiens sydkust, bebodda af rent serbisk befolkning, så är ju nationalitetsprincipens ram öppet sprängd.[1] Österrikes eftergifter, sådana de slutligen stadgades den 10 maj (Österrikes andra "röda bok" n:r 169 och 177), visa å andra sidan, att nationalitetsprincipen tillerkändes berättigande, och att en uppgörelse på dess grund icke bort vara omöjlig.

Kunna vi således icke beteckna något af de västeuropeiska fallen som i sig självt olösligt, så måste däremot detta bli fallet, när vi nu beträda Östeuropas mark bortom Adria och här genast finna oss inför *Serbia irredenta*. Före uppgörelsen med Turkiet var

[1] I sin analys af dessa »Österreich-italische Grenzfragen» har PFAUNDLER för öfrigt uppvisat, att man äfven i Tyrolen och Friaul sträckte handen utanför språkområdet; se *Peterm. Mitteilungen* juni och september 1915, med LANGHANS' karta. Hvad Österrike bjöd i Tyrolen, var 5,700 kv.-km. med $^1/_3$ mill. invånare, hvaraf $97^1/_2$ % italienare; medan därutanför i kronlandet procenten icke öfversteg 10. Italien fordrade emellertid äfven det tyska Bozen och mera därutöfver. I Friaul gjorde Italien anspråk på en befolkning, där italienarnas procent var icke mera än 55 gentemot slovenernas 42. I självfva Triest — som äfven med Österrikes begifvande skulle bli ett slags fristat — utgöra italienarna 60 à 66 % af befolkningen.

äfven detta tvåsidigt; efter 1913 vänder det sig uteslutande mot Österrike-Ungern. Här, på världskrigets själfva brandhärd, är en närmare uppmärksamhet af nöden.

Fakta äro följande. Den serbiska nationen representerades omedelbart före världskriget af två suveräna stater, Serbien och Montenegro, hvilka genom Balkankrigen fått anslutning till hvarandra och en samlad befolkning på nära 5 millioner (hvaribland visserligen en del bulgarer och turkar). Men utanför nationalstaterna utbreder sig stammen såväl öfver landskapen Bosnien-Herzegovina i den österrikiska unionens förvaltning som öfver Dalmatiens i Österrikes och Kroatien-Slavonien i Ungerns speciella rike. Detta är en inteckning i stormaktgrannens befolkning på ej mindre än 5,6 millioner, eller mera än de fria. Landet, där de ''oförlossade'' landsmännen bo, ligger i omedelbart sammanhang med de frias, och ger deras hvad det efter geopolitikens lagar med nödvändighet behöfver: en kust. Här äro således alla yttre faktorer klara i ett irredentakraf.

Inåt störes enheten genom motsatsen mellan serberna söder om Save och kroaterna norr därom. De äro af samma blod och samma tunga; men dem skiljer religionen (romersk hos kroaterna, grekisk hos serberna) och likaså skriften (latinsk hos de förra, cyrillisk hos de senare), och de ha ingen

historia gemensam. Därför förvånar det ej, att de länge drömt den "illyriska" drömmen om ett samladt serbiskt välde hvar för sig. Det fordrades en impuls utifrån för att sammanslå dessa drömmar i en: att det börjat luta därhän, därtill har Ungerns härskande folk den uppenbara skulden.

Placerade i centrum af ett rike inom en gördel af främmande folk, alldeles som storryssarna, ha madjarerna efter 1867 också fört en "russificeringspolitik" i miniatyr mot de periferiska elementerna i riket. Vi kunna i denna fråga icke undgå att ge SETON-WATSON — författare till ett stort arbete om "The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy" 1911, innan han skref hithörande partier i det engelska sammelverket — vitsord gentemot SOSNOSKY'S för öfrigt så förtjänstfulla framställning af "Österreich-Ungarns Balkanpolitik seit 1866" i två delar 1913—14. Till skydd mot Budapest sammanslöto sig först kroater och serber inom Ungerns gränser i en "serbo-kroatisk koalition", hvarvid biskop S t r o s s m a y e r var den andlige ledaren (Fiumaner-resolutionen 1905); inkvisitoriska åtgärder och förräderiprocesser utan tillräcklig grund underblåste spänningen, och 1912 gick regeringen i Buda ända därhän att öppet förgripa sig på den kroatiska särförfattningen, medan gossar och flickor i Kroatien, Dalmatien och Bosnien demonstrerade sitt nationellt

solidariska sinnelag genom allmän skolstrejk. Spänningen bortom gränsen var således mycket stark redan innan serbernas seger öfver turkar och bulgarer bragte nationalkänslorna nära febertemperaturen. Framstående kännare vittna ock, att den konfessionella motsatsen numera förlorat det mesta af sin betydelse, särskildt hos det uppväxande släktet i Kroatien.[1]

Det var Ö. U:s annexion af Bosnien 1908, som gjorde den storserbiska tanken fullkomligt aktuell. Redan då (nyåret 1909) hördes stämmor i skupschtinan förklara, att ingen fred och god grannskap kan bestå med Ö. U. förrän det ''resignerar från stormaktställningen och beslutar sig att antaga rollen af ett östligt Schweiz''.[2] Självfve ministerpresidenten Novakovits utställer lösen: ''från Timok till Adria och från Vardar till Krain under Alperna'' (1910). I detta program inneslutes ännu ett sydslaviskt folk, *slovenerna*, stammens längst i väster utskjutna gren, ansedt som självständigt, men närmaste släkting till serberna och numera trots sin romerskt-klerikala läggning icke utan sympatier för deras enhetssak. Det är 1 $^{1}/_{3}$ nya millioner i samlingen, alltså ökande

[1] Se NEURATH, Die konfessionelle Struktur Ö. U:s und die orientalische Frage, i *Weltw. Archiv* jan. 1914, s. 134, och ALFRED JENSEN, Slaverna i Ö. U., *Forum*, $^{30}/_{10}$ 1915.

[2] Den gammalradikale ledaren Stojan Protits, se SOSNOSKY II, 205.

den till inemot 12 millioner, hvaraf de 7 skulle skäras ut ur Ö. U:s kropp. Därtill kommer ett ännu betydelsefullare moment af geopolitisk art: slovenerna skjuta sitt område mellan tyskarna och Adria — deras ingående i det tilltänkta ''Jugoslavia'' skulle alltså innebära stormakten Österrike-Ungerns fullständiga afstängande från hafvet.

Detta är en oförsonlig motsats. ''Jugoslavias'' ensidiga nationaltanke skär absolut emot en bestående stormakts vitalaste intressen. Världen utanför förbiser det ej heller. Hoetzsch (Russland als Gegner Deutschlands, 1914) meddelar ett ord af den ryske partiledaren Gutschkov i *Birschevija Vjedomosti:* ''på Ö. U:s spillror uppstår Stor-Serbien''. Här gäller det intet mindre än självfbevarelsen hos stormakten. Och på samma gång ligger Serbien i vägen för alla dess framtidsutsikter till utveckling utåt. Därför ljuder också svaret från den sidan, uttaladt af Sosnosky: ''Serbien måste försvinna från landkartan.'' Här var till sist ingen väg emellan. Jorden hade blifvit för trång för dem båda samtidigt att existera.

Och dock fanns åtminstone för stormaktens självfbevarelseproblem en lösning, ägnande sig att på fredlig väg rycka gifttänderna ur den serbiska propagandan. Den stod redan på dagordningen och hette ''trialism'': ett samlande och upplyftande af den

serbiska nationen inom Habsburgska monarkiens gränser till en tredje stat vid Österrikes och Ungerns sida — en radikal förändring alltså i den österrikisk-madjariska politiken. Bärare af denna tanke var framför andra tronföljaren, ärkehertig Frans Ferdinand; vi veta det genom en intervju af $^4/_1$ 1911, där han uttalade sig för ett emanciperadt "Storkroatien", med äfven den slovenska stammen innesluten, och Ungern soulageradt i Galizien. Gonnard, som spridt ljus öfver "le trialisme" (i *Revue politique et parlamentaire* 1912—13), fäster uppmärksamheten på den djupare statstanken i detta program: det parerar nationaliteten med konfessionen, samlar de romersk-katolska serberna gentemot de ortodoxa (se nedan s. 121 f.). Ö. U: s stormaktspretentioner åter kunde icke förlikas med den af Serbien i Balkankrigen skapade situationen, de kräfde aktiv handling, och äfven här var tronföljaren målsmannen; vi känna genom Giolitti's tal i italienska deputeradekammaren $^6/_{12}$ 1914, att Ö. U. redan i aug. 1913 tänkte slå till, men den gången afhölls af hänsyn till Italien, som i en sådan politik icke erkände "casus foederis". Men när tronföljaren själf ett år senare föll ett offer just för den serbiska propagandan, då var måttet rågadt, och den politiska spänningen utlöstes på det enda numera möjliga sättet.

Vi se att Serbien i verkligheten är anfallande part.

Hvarifrån fick då denna småstat på 4 ½ millioner styrkan och självförtroendet att hota till lifvet en stormakt på 52? Meinecke (i det tyska sammelverket) förklarar hemligheten med ett enda ord: Serbien gentemot Ö. U. var en undervattensbåt gentemot ett föråldradt slagskepp! Det kan tilläggas: bakom undervattensbåten stod ett annat slagskepp af ännu gröfre kaliber jämte en pansarkryssare. Kryssaren var, af rivalitet om Balkanhalfön, Italien; slagskeppet är Ryssland. Men de förhållanden, som här gjorde Ryssland solidariskt med Serbien, tillhöra ett annat sammanhang och en senare afdelning i denna undersökning.

Vi fortsätta alltså ronden kring statssystemet för att konstatera irredentabildningar, och observera nu genast en i Serbiens egen kropp, ett *Bulgaria irredenta* efter de macedoniska förvärfven 1913, Bulgariens enda i sitt slag, visserligen till en del latent (ofvan s. 67 f.), men eljest det mest lefvande i samtiden (se Ischirkoff's karta i *Peterm. Mitteil.* sept. 1915); dess verkan se vi i dagens pågående krig. Därinvid finna vi ett dubbelsidigt *grekiskt:* ett mindre i Albanien, ett större i Ägeiska öar och kuster på Turkiets område. Men bägge dessa företeelser höra till småstatvärlden och ha icke kunnat direkt stimulera världskriget.

Af större intresse är en sådan företeelse i det

turkiska väldets periferi; visserligen ännu endast ett irredenta i nebulosaform, men af betydelse därför att det återför vår uppmärksamhet på den geopolitiska hufvudscenen, landbryggan mellan gamla världens oceaner och världsdelar. Det är den *arabiska* frihetsrörelsen, spänningen mellan den muhammedanska världens bägge hufvudelementer, det kulturella adelsfolket och det politiska härskarefolket. Redan 1897 yttrade GOLTZ PASCHA (Stärke und Schwäche des türkischen Reiches, i *Deutsche Rundschaus* oktoberhäfte), att ''frågan om den arabiska världens varaktiga försoning med det osmanska kalifatet är för Turkiet viktigare än om ett stycke Macedonien går förloradt'', och han rekommenderar hufvudstadens flyttning från den västerländska ''sirenen'' Konstantinopel till någon punkt på ''gränsen mellan den turkiska och arabiska rikshälften'', Konia, Cäsarea eller helst Damaskus. *Hedjasbanan,* öppnad Damaskus—Medina år 1908, är afsedd som ett band, och Italiens öfverfall på Tripolitanien 1911 sades på sin tid ha förenat turk och arab i motstånd; men ännu den siste författaren i detta ämne, arabforskaren MAX ROLOFF (Arabien und seine Bedeutung für die Erstarkung des Osmanenreiches, 1915) framhåller arabens i stolt nationalkänsla födda hat mot turken som en allvarlig fara; han räknar för öfrigt 5 oafhängiga millioner araber gentemot 3 i turkisk lydnad.

Faran har länge kunnat bagatelliseras, så länge det ''oafhängiga Arabien'' är ett rent geografiskt begrepp, bakom hvilket står en verklighet af inbördes splittrade och tvistande stammar; detta irredenta saknar alltså en samlad statlig bakgrund i den stora halföns inre. Men sedan århundradets början ha vissa tendenser till enhet yppat sig; trådar ha spunnits till samverkan ända från den sydvästra kanten, där infödingssultanen i Jemen, Jahia, varit i färd med att upprulla det turkiska herraväldet, till den nordöstra, där sultan Ibn Saud i Nedjd öfvat samma verksamhet (ofvan s. 43). Och det ligger blott allt klart, att dessa trådar ha den engelska politikens fabriksmärke.

Härmed uppstiger den arabiska frågan till storpolitisk rang. I Englands Indiahafsprogram får Arabien, landet mellan Persien och Egypten, sin enhet. Denna irredentistiska frihetsrörelse tjänar alltså en större sträfvan, i hvilken den omedvetet ingår som ett led. Då England af rent geopolitiska grunder önskar bringa landbryggan mellan Medelhafvet och Persiska viken under sig, så fann det här en ypperlig konjunktur i den etnopolitiska motsatsen. Det skall här vidare observeras, att själfva de heliga orterna ligga i Arabien; och det skall icke heller förgätas, att Nedjd är sätet för den ''vahabitiska'' frikyrkan inom Islam. I ett kompliceradt sammanhang se vi således England, bakom de kulisser som dölja Arabiens öknar, spe-

kulera å ena sidan i den nationella spänningen mellan turk och arab, å andra sidan i motsatsen mellan muhammedansk stats- och frikyrka; och spelets mål är synbart att bringa de heliga städerna ur turkiske sultanens hand för att därmed beskära honom på hans kalifvärdighet och flytta denna öfver till Englands egen myndling, kediven i Egypten.[1] I sanning ett skickligt spel, som löser Englands geopolitiska problem och på samma gång aflägsnar den nuvarande muhammedanska faran för England, 80 islamitiska millioners herre, så länge dessa millioner gravitera mot Konstantinopel. Men faran för Turkiets upplösning, som mött oss redan på geopolitikens kapitel, framstår nu som bekräftad och fördjupad, och

[1] Bland flera möjligheter motser också SETON-WATSON (s. 257) den, att England »såsom den förnämsta muhammedanska makten skall blifva tvunget att åtaga sig ett fritt protektorat öfver Arabien och Mesopotamien». Redan 1907 fäste jag för svensk publik uppmärksamheten på detta sammanhang i den »arabiska frågan, ett stycke världshistoria bakom kulisserna», se *Nya Dagl. Allehanda* för den 19 och 20 sept. — Om den turkiska hufvudstadens flyttning till Damaskus se äfven ROLOFF, s. 25, och HUBER, Die Türkei und die arabische Frage, i *Das gröss. Deutschland* 1/8 1914, s. 482 f. Engelsmännen tänka sig efter Konstantinopels fall, för det Turkiet som möjligen skulle få existera, en mindre flyttning till Brussa eller allra högst Konia, se SETON-WATSON, i sammelverket, s. 256. — Om Hedjasbanan se AULER PASCHA's Ergänzungshefte till *Peterm. Mitteilungen* n:r 155 (1906) och 161 (1908), vidare HENNIG, Die deutschen Bahnbauten in der Türkei, ss. 20—27, samt min artikel om »Storsultanens inlandsbana» i *Vårt Land* 14/9 1907. Efter uppehåll 1908—11 fortsattes banbyggnaden från Medina till Mecka (en sträcka som Göteborg till Stockholm), men var ännu vid krigsutbrottet icke framme vid målet.

ett nytt intresse kommer till denna världskrigets utvalda scen.

Vi återföra betraktelsen till Europa och finna nu äfven vid Balkanhalföns östliga fäste ett utprägladt irredenta, *Rumäniens*. Det är dubbelsidigt som Italiens och förklarar statens vacklande hållning under kriget; ty det hålles lefvande åt båda sidorna, genom ''nationalligan'' åt väster, där i Ungern (och österrikiska Bukovina) bo $3^1/_4$ millioner rumäner, genom ''Bessarabiska ligan'' åt öster, där 1878 öfverfördes till Rysslands välde ett rent rumänskt område som nu räknar öfver 1 million. Betydelsen af denna splittring framstår starkare än i Italien men något svagare än i Serbien, då vi observera att själfva nationalstaten har 7 millioner af en nation som (med kringströdda elementer på Balkanhalfön) räknar tillsammans vid pass 12 millioner. Här är således vid Storserbiens sida material till ett Storrumänien af samma människotal; väl samladt i en krets, blott med några tyska och madjariska splittror i själfva medelpunkten (Siebenbürgen). Vi se vidare, att vågen matematiskt väger öfver åt väster; här återfinna vi ock det madjariska förtrycket, och mer än en gång före kriget har Europa försport svåra klagomål äfven från det rumänska elementet i Ungerns lydno, om det ock aldrig gått till en sådan brytning som det serbiska. Å andra sidan lockar en längre kustlinje och en gammal besitt-

ningstitel (före 1878) i Jassys naturliga östra uppland, där landsmännen nu genom Rysslands skolväsen och cyrilliska alfabet äro afskurna från moderkulturen. Äfvenså kan man ju icke dölja för sig, att krafvet i väster förutsätter en orientering åt Rysslands politiska system med däri inneboende faror, om hvilka den gamle statsmannen och riksbyggaren Sturdza strax före sin död på hösten 1914 åter erinrade genom en ny upplaga af sitt varningsord från 1890 om ''Europa, Ryssland och Rumänien''. År 1883 lär Rumänien också blifvit formligen allieradt med trippelalliansen, och det var först det sista Balkankriget 1913, där Österrike-Ungern tog Bulgariens parti, som framkallade ovissheten i ställningen. Placeradt i skärningspunkten mellan stormakterna Österrike-Ungern och Ryssland och försedt med egna inteckningar i bägge, är detta land med sin romanska befolkning, sin germanska dynasti och sin grekiska religion ett verkligt crux i statssystemet. Men som suverän stat tjänar det tillika som buffert mellan de två storgrannarna, hindrande direkt friktion. Ur den synpunkten har Rumänien äfven i sin ofullbordade gestalt som nationalstat varit att betrakta snarast som ett lugnande element, alldeles motsatt Serbien.[1]

[1] Om Rumäniens nationalfråga se LEHMANN, Verbreitung und Entwicklung der rumänischen Nation, i *Peterm. Mitteilungen* juli 1915 (med LANGHANS' ypperliga kartor); om dess politiska fråga STURDZA's i texten citerade arbete, utgifvet äfven på tyska 1915, samt KORODI i *Preuss. Jahrbücher* sept. 1915.

Vi fortsätta norrut och finna oss omedelbart inför ett nytt gränsfolkproblem, af redan till det yttre större dimensioner än något föregående. Den rumänska stammen har här till granne en nation, som i Bukovina och södra Galizien (upp till Przemysl) samt innanför Karpaterna i Ungern räknar 4 millioner, men som fortsätter öfver statgränsen in i Ryssland, upp till Pripet och ut till Don, öfver ett område på 850,000 kv.-km. och med nära 29 millioner, så att hela stammen räknar inemot 33 millioner[1] eller mera än någon europeisk småstats. Detta är det historiska *Ukrajna*, och stammen besitter det så helt att vänster om Dnjepr endast 13 %, höger om floden 4 % äro ryssar (DONZOW). Man behöfver nu endast se på kartan, hurusom Rysslands väg till Svarta hafvet stänges af Ukrajna, för att klart inse, att detta är en omistlig riksdel i det nuvarande Ryssland; den som kan rycka det ut, han sätter hardt när yxan till roten af det europeiska Ryssland.

[1] Uppgiften är från RUDNYCKYJ, Ukraina und die Ukrainer, 1914. I *La Revue Ukranienne* (utg. i Lausanne från aug. 1915), n:r 2, s. 79 f. kommer SEELIEB till en slutsumma på inemot 34 1/2, men däri ingår också 3/4 utvandrare i Amerika. CEHELSKYJ, Ukraina, Sveriges bortglömda bundsförvandt, 1915 (s. 6), säger 35 millioner. I agitationen löper slagordet om »36-millionerfolket», se *Ukrainische Nachrichten* passim; jfr SZERER's beräkning nedan, s. 94 n. — I den redan mycket rika litteraturen öfver Ukrajnafrågan må särskildt hänvisas till DONZOW, Die ukrainische Staatsidé und der Krieg gegen Russland, 1915, STEFFEN, Krig och Kultur, I, 195—228 och där citerade skrifter (se s. 213 n.), samt *Das neue Deutschland*, krigsnummer VIII, IX och XII 1915, se nedan.

Från en självständig historia, i större eller mindre förbindelser med Polens, kom detta folk för 250 år sedan i förening med Ryssland för att i den unionen småningom förlora hvarje spår af självständig och enhetlig existens. Genom namnet ''lillryssar'' framställde härskarfolket detsamma som en afart af sin egen stam; och den officiella politiken företräder alltjämt denna ståndpunkt. Detta betyder, att från rysk synpunkt den österrikiska grenen är ett *Russia irredenta,* som bör återfalla till stammen. ''Vi få icke glömma,'' skref *Novoje Vremja* på hösten 1912, ''att 4 millioner ryssar förgås i hårdt utländskt slafveri.'' Här finnes icke längre någon medling; den ena stormakten uppträder direkt som målsägare mot den andra i nationalitetsprincipens kränkta namn.

Emellertid bär Rysslands egen inrikespolitik vittne emot denna utrikespolitik: vi se där ukrajnarna — som de nu älska att kalla sig — som objekt för ''russificeringen'', lika väl som de rena främlingsfolken vid gränserna, deras nationalskald Schevtschenko förvisad 1847, självfva deras språk förbjudet i skrift 1876. Då sistnämnda förbud lättades under revolutionens tryck 1905, afgaf också Petersburgs Vetenskapsakademi det officiella utlåtandet, att ''det historiska lifvet icke skapat ett gemensamt språk för stor- och lillryssar''. Man kan tvista om graden af denna skillnad, men man kan inför dessa vittnesmål knappast

förneka att här föreligga objektiva förutsättningar för en egen nation vid den ryskas sida. Afgörande för frågan blir sedan den subjektiva sidan, om ett nationalmedvetande existerar eller ej; och den saken är redan klargjord, från andra sidan gränsen.

Här, i Galizien — där folket officiellt kallas rutener — har det ukrajnska folket småningom fått sitt alltmera medvetna ''Piemont'', en härd för frihetsrörelser och enhetssträfvan. Länge undanskymd af motsatsen mot polackarna, som i samma kronland spelat rollen af privilegierad och förtryckande öfverklass, har enhetsrörelsen efter 1907 års författningsreform fått något mera luft under vingarna; och den större friheten på den sidan om gränsen har icke kunnat undgå att utöfva en dragningskraft på landsmännen i Ryssland, hvilka efter revolutionen 1905 framträdt med anspråk på autonomi (den ''mazeppinska propagandan''). Efter krigsutbrottet har den ukrajnska nationalitetskänslan manifesterat sig i ett öppet ''Bund zur Befreiung der Ukraina'', och sedan sept. 1914 verkar det för sin sak medelst tidningen *Ukrainische Nachrichten*, som en gång i veckan från Wien sändes ut öfver världen.

Utan att öfverskatta denna rena frihetsrörelses djup i folkets massa[1] kan man dock icke undgå att här

[1] Jfr DANIELS i *Preuss. Jahrbücher* april 1915. Främste representanten för den riktning, som betraktar Ukrajnas statslängtan

finna det slutliga beviset för den ukrajnska nationens egenart. Men härmed faller ett nytt ljus öfver detta problem; vi ha ej längre att göra med ett irredenta i vanlig mening, vi ha kommit in i den andra hufvudkategorien, vi se en hel nation sönderstyckad på olika stater utan hvarje fäste i en egen stat.

Men på samma gång konstatera vi här ett tvisteämne af ännu mera elakartad beskaffenhet än någon ren irredenta. Vi se två stormakter ömsesidigt hota hvarandra med upplösning. Men medan hotet träffar Österrike endast på en utkant, träffar det — som vi sett — Ryssland i vitala delar. Den österrikiska politiken har på sista tiden icke heller alldeles underlåtit att göra sig denna trumf till godo, då den t. ex. i mars 1914 tillät sina ukrajnare att fira Schevtschenkos sekelminne, hvilket på ryska sidan var förbjudet. Vi se här en spekulation i en svag etnopolitisk sida hos motståndaren, jämförlig med Englands i den arabiska frågan mot Turkiet. Men detta måste på det allvarsammaste beröra Ryssland. Ukrajnafrågan, som det lancerat mot Österrike, visar sig vara ett tveeggadt svärd, hvars skarpaste egg biter dess eget bröst. Den innebär hvarken mer eller mindre än det farligaste hot mot Rysslands nuvarande

som en ren »legendbildning», är ALEXANDER BRÜCKNER, Der »ukrainische» Staat, i *Das neue Deutschland* 1915, krigsnummer IX. Han står dock i detta rena afvisande skäligen allena, se ibm, krigsnummer XII.

maktställning. Den aggressivaste af alla stormakter känner sig här på en enda men afgörande punkt hotad i sin självbevarelse, ej mindre än England i Egypten.

Vi måste ställa dessa synpunkter för ögonen för att förstå, att man i denna Ukrajnafråga kunnat se ''Der Kern des österreichisch-russischen Gegensatzes'' (DONZOW i *Das gröss. Deutschland* 8/5 1915), allvarligare t. o. m. än deras konflikt på Balkanhalfön: äfven om Österrike-Ungern afstode från all aktiv politik på Balkanhalfön, skulle denna motsats i Ukrajnafrågan förgifta förhållandet mellan de båda stormakterna. Saken får en klar belysning af OTTO BAUER i den österrikiska socialdemokratiska tidskriften *Der Kampf* januari 1914:

Den ukrajnska nationalkänslans uppvaknande i Galizien »är ett af de bestämmande fakta i den europeiska politiken. Ju starkare ukrajnska folket blir i Österrike, desto svårare blir det för Ryssland att bekämpa den ukrajnska rörelsen i Ryssland. Den rysk-österrikiska antagonismen, som har uppstått på Balkanhalfön, blir skarpare och starkare genom kampen för Ukrajnas nationalitet. Här växa nya faror både för freden och för Österrikes existens som stat.»

Det lider intet tvifvel att Ryssland tagit initiativet till denna kamp; dess spionerier i Galizien före kriget och vissa förrädiska fenomen i den rutenska landsändan efteråt äro bevis nog. Men vi kunna nu fatta detta som en preventiv politik, som vill förekomma för att icke förekommas. Att de ryska statsmännen

verkligen hyst farhågor i denna del, framgår av Sassonov's tal i duman såväl före kriget (febr. 1914), då han beklagade att Österrikes ”tolererande af vissa ryssfiendtliga strömningar i Galizien stod i vägen” för ett godt förhållande till denna makt, som under kriget ($^{9}/_{2}$ 1915), då han öppet uttalade att det bl. a. var den af Tyskland understödda ukrajnska rörelsen i Galizien, som tvang Ryssland att draga svärdet mot ”germanismen”. Frågans allvar får en stark reflex i det faktum, att stortyska politiker som Röhrbach numera, efter krigets lyckliga fortgång, med all energi kräft Ukrajnas afsöndring såsom det verkliga krigsmålet på östfronten, det enda fullt effektiva sättet att för framtiden lamslå Ryssland och definitivt afvända denna fara från Europa (se nedan s. 125 f.). Vi ha därför alla skäl att beteckna Ukrajnafrågan som ett av världskrigets hufvudmotiv, därför att den ställt tvenne stormakter i en olöslig konflikt.

Detta kan däremot icke sägas om den återstående stora nationalitetsfrågan i Europa, geografiskt direkt ansluten till den förra och i viss mån inflätad i henne: den *polska*. Äfven här se vi en nation styckad och ofri, utan spår till statlig replipunkt; innehafvare af styckena äro Österrike, 5 millioner, och Ryssland, öfver 12 millioner i sammanhängande område; men som tredje man tillkommer nu för första gången Tyskland, med väl 4 millioner. En nation på 21 millioner,

högt kultiverad och socialt utvecklad, med en rik litteratur och stora traditioner från en självständig forntid — en nation, om hvars egenart och högt utvecklade nationalmedvetande ingen diskussion kan uppstå — lefver således här husvill som stat, inhyst i trenne främmande boningar. Ett större brott mot nationalitetsprincipen har, rent formellt sedt, icke blifvit begånget än när detta skedde; principen själf kan historiskt härledas därifrån, som ett historiskt reaktionsfenomen däremot. Att en resning i detta mål skall ske efter kriget — nu sedan Polens folk i förskingringen får anses ha mognat till statlig ansvarskänsla — har ock varit förutsättningen från samtliga parters sida. Men i självfva motivflätningen till världskriget har den polska frågan icke någon direkt del. Tvärtom har hon mellan principalerna skapat en viss intressegemenskap mot befarade frihetsrörelser; därtill ägnar hon sig att, genom polska aspirationer på Ukrajna, komplicera och i viss mån neutralisera denna fråga.[1] Det enda man i försvårande riktning kan säga

[1] BRÜCKNER (ofvan s. 89 n.) betecknas i *Das neue Deutschland* 29/5 1915 som representant just för denna polska ståndpunkt, s. 288. Det är de gamla unionerna (före 1654) mellan Polen och Ukrajna, som här verka förvirrande på de klara nationella linjerna. Ett exempel: då ryska regeringen 1912 utsöndrade Kolm-landet som ett nytt guvernement från den polska gemenskapen (Stormakterna IV, s. 179), så hälsades detta med klagan som »Polens fjärde delning», men nu upplyser MELENEWSKYJ i *Ukrain. Nachrichten* 7/8 1915 (»Das ukrainische Cholmland»), att distriktet i fråga

är, att Rysslands rent geopolitiska kraf på Karpaternas naturliga gräns och Weichseldalens naturliga sammanhang (ut till Östersjön) fått en förstärkning genom målsmanskapet för största delen af en nation som redan har denna utbredning.

Innan vi sluta ronden kring krigsteatern, anmärka vi ännu ett fall af det polska och ukrajnska slaget, nämligen i *Armenien,* hvars starkt egenartade nation är klufven mellan Rysslands och Turkiets välde; GREENFIELD (Die Haltung der Armenier im gegenw. Krieg, *Das neue Deutschland* 29/5 1915) räknar vid pass 2 mill. på hvardera sidan. Betydelsen däraf är tydligen, att det ger Ryssland en ny angreppspunkt, speciellt mot Alexandrette vid Medelhafvet (ofvan s. 18), och således fördjupar den geo-

har rent ukrajnsk (endast katoliserad) befolkning, och att skilsmässan alltså var ett steg i riktning mot nationella principer i administrationen. — Uppgiften om de ryska polackarnas antal är byggd på MIECZYSLAW SZERER, Studien zur Bevölkerungslehre Polens, i tidskr. *Polen,* n:r 1, 2 och 5, 1915; han kommer till siffran 11,3 mill. för år 1910, hvilken siffra med nationens starka växt nu bör ha rätt betydligt öfverskridit 12. Därsammastädes räknas »rutenerna» i Ryssland till 23 mill. (inkl. 9½ ortodoxa mill. i de »sydvästra» guvernementen, se n:r 2, s. 44), hvilket nu på samma grunder skulle höjas till öfver 25. — *Polen,* Wochenschrift für Polnische Interessen, började utgifvas med året 1915 af JAWORSKI i Wien och företräder österrikiska synpunkter. Rent tyska intressen komma till tals i *Polnische Blätter,* utg. af FELDMAN i Berlin sedan 1/10 1915. Ungefär samtidigt startade *The polish Tribune* från Lausanne. — En språkkarta öfver ryska Polen ger PRAESENT i *Peterm. Mitteilungen* dec. 1914.

politiska friktionen här. Armenierna spela i Rysslands politik samma roll som araberna i Englands och äro utan tvifvel beräknade som en ny spik i Turkiets likkista. Turkiets hårda behandling af dem på 1890-talet ökade risken genom att vända deras sinnen åt Ryssland; dock lära dessa sympatier senare fått anledning att kallna.

IV.

Etnopolitiska problem II.

Rasproblem.

19 nov.

Vår föregående undersökning innehöll en besiktning af den politiska kartan och uppdagade en hel del krämpor i vårt gamla statssystem, på grund af att nationalitetsprincipen där icke fått komma till sin rätt. Vi urskilde tvenne speciella sjukdomstyper: den ena där nationalstaten måste se delar af sin nation i andras våld, den andra där ingen nationalstat kunnat bildas utan nationen låg i sin helhet styckad på främmande stater. De flesta sjukdomsfallen voro nu icke värre, än att en fredlig bot eller åtminstone ett ställande på framtiden bort vara möjligt; men åtminstone tvenne kunde vi beteckna som konflikter af första klassen, ett inom hvardera typen, nämligen den serbiska och den ukrajnska frågan.

Det följer nu att fördela de anmärkta fallen på de krigförande stormakterna och pröfva deras belastning

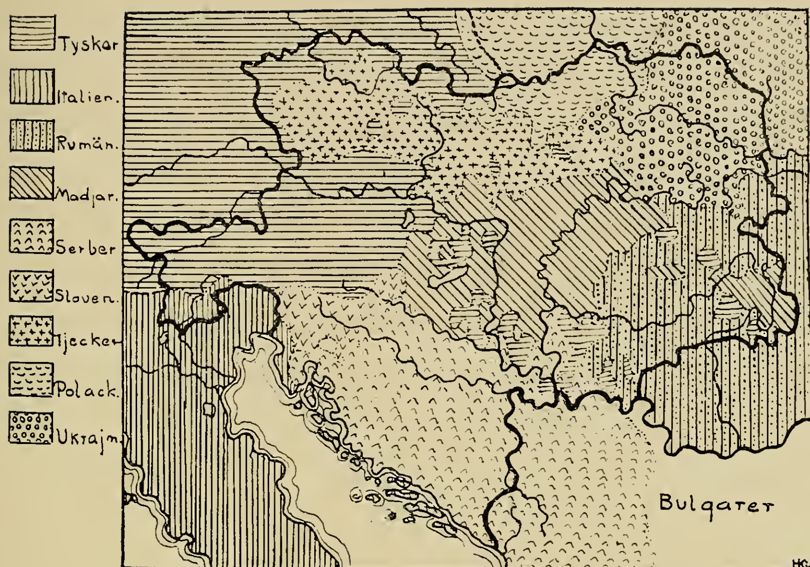
hvar för sig. Då märkes först att vi icke funnit England i dessa räkningar, mera än på kärandens sida i den sväfvande arabiska frågan. Det står fritt från synder mot nationernas enhet. Själft nationellt samladt på sin ö, har det i väldet haft rum nog att samla dem på. Desto större och flera äro i detta välde försyndelserna mot nationers frihet, och den irländska, buriska, egyptiska, indiska frågan äro utan tvifvel dräktiga med stora bekymmer för England ännu; men dess liberala förvaltningssystem har hittills burit det tämligen oskadt öfver sådana svårigheter, och i världskrigets motivflätning ha de icke spelat mycken roll (jfr dock nedan s. 131 f.).

Frankrike uppträder som kärande mot Tyskland i Elsassfrågan, och borde svara mot Italien i Savoyen, men har icke blifvit åtaladt. Tyskland svarar i Elsass och Posen (för att här icke särskildt tala om Nordschleswig). Italien kärar mot Österrike i Trento och Triest. Ryssland svarar mot Rumänien i Bessarabien, har sak mot Turkiet i Armenien och mot Ö. U. i det ukrajnska Galizien samt är engageradt i polska frågan jämte Ö. U. och Tyskland. Österrike-Ungern slutligen svarar mot Italien i sydväst, mot Serbien i söder, mot Rumänien i sydost, mot Ryssland i öster och på visst sätt äfven mot Polen i nordost.

Det faller nu genast i ögonen, att Ö. U. är den mest

belastade parten (se karta IV). På dess konto stå ej mindre än 5 kritiska frågor och bland dem de två af första ordningen. Nationalitetsfrågorna samla sig utmed tvenne kritiska linjer; dess östgräns mot Ryssland och dess sydgräns mot Balkanhalfön (jämte Italien). Och i alla mål är Ö. U. svarande. I dess rikskropp ha alla de andra sina inteckningar. Blicka vi sedan innanför gränserna, så se vi åtminstone i Böhmen ett nationellt frihetsproblem, underhållet med en energi som vid vissa tillfällen kommit lojaliteten att svika under själfva kriget (ALFRED JENSEN) — det enda mera kända exempel härpå jämte vissa från rutenernas land. Vi stanna här vid ett stort resultat: om världskrigets geopolitiska hufvudscen är det turkiska Asien, så ligger den etnopolitiska tyngdpunkten, så långt vi hittills sett, i den habsburgska monarkien. ''Nyckeln till hela situationen,'' säger också SETON-WATSON från sina synpunkter, ''ligger hos Österrike-Ungern.''

Annat var icke heller att vänta, då ju hela denna stat är en enda utmaning mot den moderna nationalitetstanken. Som en gengångare från den medeltida territorialstatens dagar har den följt med in i nationalstatens tidehvarf. De moderna makterna äro hvar för sig ett kristligt äkta förbund mellan en stat och en hufvudnation; den allra kristligaste apostoliska habsburgska monarkien är i verkligheten ett mormonäktenskap mellan en stat (eller två, med Ungern)

Karta IV. Nationalkarta öfver Österrike-Ungern.

och nio nationer, för att nu endast räkna de fullt självständiga! Sådant hämnar sig i störd husfred. Hela världen har också sett detta i monarkiens senare historia. Det var ingen ända på grälet mellan de olika nationerna. Ej under, att världen småningom började betrakta Ö. U. som världsdelens andre ''sjuke man'' och för egen räkning spekulera i boet.

''Den dag, då Balkanfrågan synes vara löst, kommer Europa oundvikligen att bli ställdt inför den österrikiska frågan,'' skref Albert Sorel 1902. Elfva år senare var förutsättningen inne — det återstod bara likvideringen af småskulder mellan arftagarna på Balkanhalfön — och i världskriget bekräftar sig den franske historikerns profetia. Där det utbildar

sig ett vacuum i maktsystemet, där skall detta lika säkert draga kraftströmmar från makter i närheten som ett tomrum i luften drager vindarna och en åtel örnarna. Ö. U:s politik under Balkankrigen, då det utan motstånd lät sina Salonikidrömmar fara och t. o. m. dörren till Turkiet stängas (ofvan s. 52), syntes för världen som utslag af medveten svaghet och bidrog att utplåna minnet af — den i sig själf något dubiösa — kraftyttringen vid ''annexionen''. Alltså kom nu omedelbart, som andra akten i det världshistoriska skådespel där Balkankrigen 1912—13 utgjorde den första, den *österrikiska frågan* på dagordningen.

Och detta är en fråga på lif och död, lika väl som den turkiska. Den tanken förefaller oss främmande, att en hel stormakt varit insats i spelet; men det är så. Vi ha alltför klara bevis, från tingens eget sammanhang och i uttalanden från alla parter, för att äga någon rätt att tvivla därpå. Sålunda se vi Seton-Watson i det engelska sammelverket, sedan han som första krigsmål satt afskiljandet af de fem irredenta (tillsammans 20 mill. invånare), uppkasta frågan om ''dubbelmonarkien kan ersättas'', och förutsätta att de segrande ententemakterna ''komma att påyrka processens fullbordande genom en grundlig likbesiktning''; resultatet ligger för dagen, Böhmen och Ungern själfständiga stater och de tyska landsdelarnas

hemfall — sedan är det slut. Sålunda skall den ärevördiga monarkien ''cease to exist'', som NAMIER (Germany and eastern Europe, 1915) öppet uppställer som en nödvändighet; Europa kan icke ''be reconstituted without the dismemberment'' däraf, enligt WICKHAM STEED (The Quintessence of Austria, i *The Edinburgh Review*, okt. 1915). Dessa domar äro blott ekon af det allmänna talet på andra sidan gränsen: Ö. U:s existens är till intet nyttig, men för hela världen skadlig, det behöfves blott ''en förnuftig likvidering af det nya politiska liket'', så yttrade sig en ledande Moskvatidning på våren 1913.[1]

Denna plan var icke heller fördold för skarpsynte män inom det hotade lägret. ''Vi veta,'' skrifver PAUL ROHRBACH i sin tidskrift på krigsutbrottets dag, ''att Ryssland vill slå Österrike-Ungern i stycken. Vi veta också, att om vi låta detta ske — och ockupationen af de turkiska sunden och Balkanförbundet under rysk ledning därtill — så skall Ryssland *som*

[1] Meddeladt af SCHIEMANN i hans »Glossen zur Vorgeschichte des Weltkrieges» (under rubriken »Ein Verleumder», riktad mot den anonyme förf. till »*J'accuse!* von einem Deutschen»), s. 56 f. — Redan Napoleon III yttrade sig om Österrike som ett »lik», hvarmed man icke kunde sluta något förbund. Bland nuvarande engelska domare märkes äfven lord Cromer, ehuru han uttalar sig mera sväfvande: »the ultimate survival of Austria as a separate political entity is more than doubtful», Modern Austria, i *The Quaterly Review* okt. 1915, ss. 481, 482. Se äfven HILDEBRAND, Donaumonarkien i krig, 1914, kap. »En dödsdömd monarki».

en kompensation tillerkänna oss det tyska Österrikes förening med Riket. Galizien tar det då för sig själf, Ungern och Böhmen med Mähren skola bli vasallstater på Rysslands nåd af Rumäniens eller Bulgariens rang. Ett *Donauförbund från Sudeterna till Ägeiska hafvet under ryskt protektorat,* liksom en gång Rhenförbundet under Napoleon! Det är Rysslands program.''

Det får alltså anses som fastslaget, att här var en sammansvärjning mot Österrike-Ungerns lif som statlig enhet, och att Ryssland var sammansvärjningens ledare. Nu faller i ögonen, att detta program går långt utanför nationalitetsprincipens ram. Å dess vägnar kan Ryssland kära på sin höjd i Galizien, å ukrajnares och polackers vägnar. Men på det käromålet behöfde Ö. U. icke falla sönder. Stå vi då nu verkligen inför ett utslag af den rena eröfringslustan, eller har Ryssland äfven här — liksom i sin längtan till hafvet — någon princip att hänvisa till och bevara?

Svaret ligger icke i dunkel. I sina planer mot stormaktgrannens lif bär Ryssland framför sig en fana, i hvars veck själfva nationalitetsprincipen skymmes för en större, men äfven denna af etnopolitiskt slag. Vi se en lösen, som sammanfattar en mångfald af de nu granskade nationalproblemen i en större enhet, på samma gång den uppflyttar dem till en

ekvation af högre grad — ett ideellt motiv, direkt sprunget ur den ryska folksjälens "schirokaja natura", fantastiskt och strandlöst som den ryska stäppen själf när höstdimmorna gunga däröfver — det är denna "omättliga nationalism", som kejsar Wilhelm brännmärkte inför sitt folks representanter den 4 aug. 1914; världen känner motivet bättre och signifikativare under namnet *panslavism*. Å rasens vägnar gör Ryssland sig solidariskt med äfven de små och fjärranboende slaviska nationernas kraf och vill som den stora modern församla dem alla under sina vingar.

Vi stå härmed på en afgörande punkt i hela vår närvarande undersökning, och jag känner ett behof att tränga något djupare in i detta världskrigets hufvudproblem, så mycket mera som denna mäktiga rörelse är påfallande litet studerad hos oss.[1]

*

[1] Som källor här hänvisar jag en gång för alla till rumänen DEMETRIUS STURDZA, Europa, Russland und Rumänien, 1915 (1890), ss. 9—26, tjecken TOBOLKA, Der Panslavismus, i *Zeitschr. für Politik*, 1913, ss. 215—235, tysken DECKERT, Panlatinismus, Panslavismus und Panteutonismus in ihrer Bedeutung für die polit. Weltlage, 1914, och österrikaren HANS ÜBERSBERGER, Russland und der Panslavismus, i *Deutschland und der Weltkrieg* 1915; därjämte finnas en del upplysningar hos HOETZCH, Russland als Gegner Deutschlands, 1914, och RUDOLF STEINER, Gedanken während der Zeit des Krieges, 1915.

Känslor af samhörighet mellan de olika slaviska folken kunna spåras tusen år tillbaka, till den tid då deras förnämsta statsbildningar ännu lågo väster om Weichsel och på Balkanhalfön. På 1600-talet framträdde en kroatisk präst, Krizanits, som reformator, men det blef blott en ropandes röst i öknen. Det behöfdes franska revolutionens väckelse, för att nationalitetstanken skulle mogna till medvetande äfven i detta kulturens lä.

Under tsar Alexander I, i 1800-talets begynnelse, upptäcktes nu sydslaverna från rysk horisont (af Bronevski och Karazin), och där uppkommo tankar på en rysk sekundogenitur därnere, men äfven — redan nu — på en stor slavisk federation under Rysslands ledning. Dessa idéer slogo hastigt rot i det ryska samhället, ett "Sällskap för de förenade slaverna" utarbetade vidtfamnande planer; men när det tillika blandade sig i revolutionära hemmarörelser, så fick det ett hastigt slut, och med det hela denna omogna rörelse, genom tsar Nikolaj I år 1825.

Nu fick den panslaviska tanken sin härd i Böhmen, som redan förut gått i spetsen på det kulturella området. Här tog man särskildt intryck af de samtida enhetssträfvandena i Tyskland — den nyare panslavismen är alltså på sätt och vis en reflex af "pangermanismen" inom Tysklands gränser — och så framträdde på 1830-talet tvenne

män som väckare inom hela den slaviska kulturvärlden. Den ene var SAFARSIK, som genom sina arbeten öfver ''slaviska antikviteter'' och ''slavisk etnografi'' lärde rasen känna sina gamla anor och sin stora moderna utbredning, och därmed mäktigt höjde dess självkänsla. Den andre, ännu mycket inflytelserikare, JOHANN KOLLAR, skapade med sin bok om den ''slaviska växelsidigheten'' 1837 ett panslavismens evangelium, som i alla rasens länder fann hängifna anhängare (t. ex. GAJ, Kroatiens apostel, ''illyrismens'' fader). När dessa tankar kommo till Ryssland, fingo de af POGODIN 1840 för första gången en speciell rysk och ortodox färg, med udd mot Österrike, och fördjupades strax därefter genom skalden KOMJAKOV's förkunnelse om Rysslands mission gentemot det öfverkultiverade Europa. Det var ''slavofilernas'' tid, då rörelsen ännu hade öfvervägande idealistisk-filosofisk prägel. Det hindrade emellertid icke, att redan nu uppstod bilden af en rysk universalmonarki och framkallade en reaktion i Böhmen: HAVLITSCHEK lärde 1846, att ''den österrikiskungerska monarkien är den bästa garantien för bevarandet af vår och den illyriska nationaliteten''. För första gången ställdes ''austroslavismen'' gentemot den storryska idén, som dock ännu icke hade tagit några fastare konturer.

I denna situation inföll revolutionsåret 1848, som

tillika är de nationella enhetssträfvandenas år. Det blef ock året då den allslaviska gemenskapen kom att presentera sig för Europa. Slaverna gingo att söka en form för sin enhet, som motvikt mot tyskarnas. Alltså samlades i Prag den första panslaviska kongressen. Men ryssarna saknades; de stodo under sin tsars portförbud. Också gick kongressen i det hela i austroslavismens tecken (en federation på själfständig bas af de slaviska folken under Habsburgs krona) och hade därutöfver, i sitt manifest till Europa, endast några dimmiga fraser.

Den afgörande vändpunkten i panslavismens historia bildar Krimkriget, då Ryssland kände sig bedraget på Österrikes hjälp. Detta gaf rörelsen en mera afgjord realistisk-politisk färg. På slavofilernas generation kom ''panslavisternas''. Från denna tid blir panslavismen en mer eller mindre ohöljd trumf i Rysslands storpolitiska spel mot grannen — rivalen om Ukrajna och på Balkanhalfön.

Nu bildas alltså (1858) under hög protektion den ''slaviska välfärdskommittén'' i Moskva, och öppnas i dess ledande tidning af Katkov en målmedveten agitation för slavisk samling under rysk ledning. En ny kongress samlas, på regeringens initiativ, 1867 i Moskva, och tjeckerna kommo i massa för att demonstrera mot ''dualismen'' hemma där deras nationella sak lämnats utan afseende. Men nu saknades po-

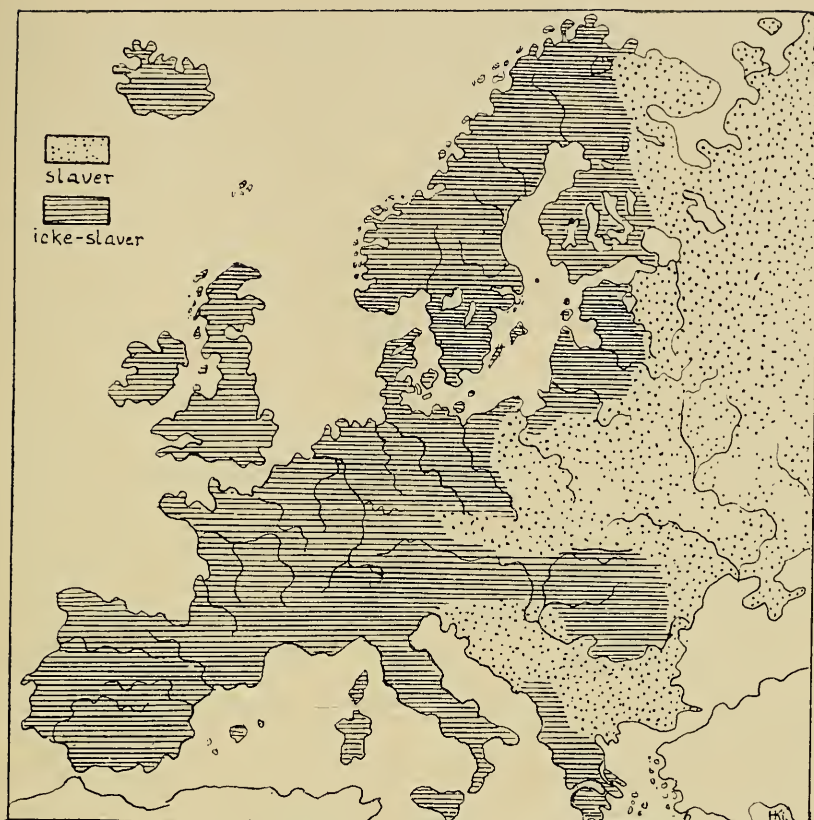
lackarna; slagna till marken efter sin frihetsrörelse 1863, hade de intet intresse för en sak som var förtryckarens. Och då från tjeckisk sida sympatier för dem yppades, slutade kongressen i disharmoni; så mycket mer som ryssarna redan framträdde med pretentioner att deras språk och religion skulle behärska den slaviska enheten.

Redan här kunde alltså konstateras politiska bitankar att förvandla panslavismen till panrussism; det låg ju för öfrigt nära, vid Rysslands väldiga öfvermakt i förhållande till de andra folken. För den, som förmådde läsa mellan raderna, var denna accent på rörelsen uppenbar i det utförda program som nu ändtligen såg dagen. Föregångare var general Fadejev, 1868, men den verklige förkunnaren är Danilevsky i boken om "Ryssland och Europa" 1871.[1] Få böcker af det politiska slaget hafva haft en sådan betydelse i det rent historiska lifvet som denna. Om Kollar gett den kulturella rörelsen dess evangelium, så blef denna bok den politiska rörelsens. Den har utritat de grund-

[1] Den utkom först som artikelserie i tidskriften *Zarja* vintern 1869—70. Efter Tysklands seger öfver Frankrike 1870 insåg D., att Frankrike var den kommande bundsförvandten och Tyskland fienden, medan han förut velat inbjuda Preussen till medverkan vid realisationen, se Übersberger s. 400 f. — Fadejev's hufvudarbete behandlar »Rysslands militärmakt och politik»; redan han förklarar den orientaliska frågan för en slavisk fråga och uppställer för Ryssland alternativet »fram till Adria eller bakom Dnjestr», Sturdza, ss. 10—12.

linjer, som Rysslands politik på denna front ännu i dag följer, och angifvit den idékrets, inom hvilken den ryska pressen nu under världskriget i det hela alltjämt varit bunden. Vi se alltså redan vasallföljet af 6 konungariken, där Rumänien och Grekland för religionens skull och Ungern af geografiska skäl ha plats vid sidan af de slaviska staterna Böhmen, Storserbien och Bulgarien jämte ''provinsen'' Konstantinopel, alla i ett stort förbund kring Ryssland som hufvudmannen. Sålunda skulle rastanken föras till seger — med åtskilligt annat i följe — och som praktiskt resultat se vi Ryssland i glans och storhet utan like på Österrike-Ungerns och Turkiets ruiner.

Det var den af Danilevsky framkallade strömningen, som dref den ryska regeringen att ''försvara sina bröder och Kristi lag'' i Balkankriget 1876. Från rysk sida var detta ett första steg, och upprättandet af Storbulgarien i San Stefano-freden siktade direkt på Turkiets undergång. Bakslaget på Berlinerkongressen lade en dämpare på den panslaviska berusningen, på samma gång det började afleda en del af det ryska hatet från Österrike-Ungern mot Tyskland, och en och annan afvisande stämma kom nu till orda; sålunda yttrade filosofen Soloviev i en kritik af Danilevsky 1888, att ''den väsentliga frågan för en sann patriotism är icke frågan om Rysslands kraft och kallelse, utan om dess synder''. Komarov-Sarjanko's karta öfver

Karta V. Panslavistisk karta öfver Europa.
Efter KOMAROV-SARJANKO.

de slaviska folken, utgifven genom "välfärdskommittén" 1889, vittnar visserligen om agitationens fortfarande lif, och för detta goda ändamål drog man sig icke för små falsarier, såsom att framställa den sydslaviska grenen i geografiskt samband med moderstammen kring nedre Donau (se karta V). I den allmänna meningen släppte den stora idén icke heller sitt tag, så mycket mindre som den i Pobje-

donostsev, den Heliga synodens ledare under ett helt kvartsekel (1880—1905), fick en inkarnation och en stark kämpe i officiellt ledande ställning. Men politiska hänsyn vände regeringens ansikte bort, i andra riktningar, där en skörd syntes mera mogen; och det skulle icke vridas tillbaka till Europa, förrän man kommit till bankrutt i Asien och full revolution hemma.[1]

Med revolutionens kufvande börjar panslavismens tredje och sista akuta skede. Reaktionen i Ryssland grep i dessa strängar för att samla folket och afleda dess uppmärksamhet från inrikespolitik. Den ryska "nationalismen", som det nu hette, fick alltså fritt spel; och Österrike-Ungerns aggressiva steg att annektera det serbiska Bosnien-Herzegovina 1908 blef gnistan i krutet. Nu brast "ententen" af 1897, som suspenderat deras tvist på Balkanhalfön. Redan förut på året hade en allslavisk förkonferens samlats i Prag — som alltjämt var härden för rörelsen utanför Ryssland, och som vid sekelskiftet tjänat som medelpunkt för en del

[1] Witte var till sin död anhängare af fred med Europa — en ättelägg af 1840-talets »européer» i motsats mot slavofilerna — och lär i sitt testamente ha lagt detta tsaren på hjärtat. Att liknande röster icke alldeles förstummats äfven efter världskrigets utbrott, visar PAVLOVITSCH, Romantisme et réalisme dans l'impérialisme russe, i *Revue politique internationale* sept. och okt. 1914; där ljuder åter maningen att släppa panslavismen och Balkanprogrammet och i den stora slaviska idéns ställe anamma helt den stora asiatiska. Se *Preuss. Jahrbücher* febr. 1915, s. 358 f.

manipulationer i syfte att förvandla "alliance franco-russe" till en "alliance franco-slave". Med Prag-konferensen 1908 inledes den s. k. "neoslavismen", och trafiken mellan intressenterna blef nu en del år liflig. Dess egentliga insats utöfver den gamla rörelsen låg i en del uppslag på det ekonomiska området, och som väsentligt resultat pekar TOBOLKA på "Slovanstvo" 1912, en kulturell encyklopedi öfver "slavismens bild i förgången och närvarande tid". Men när detta litterära monument såg dagen, syntes tiden mogen äfven för rent politiska konsekvenser.

Redan 1909, under intrycket af Österrike-Ungerns diplomatiska seger, koncentrerar sig den ryska politiken på ett praktiskt program: *Balkanförbundet,* föreningen mellan de slaviska "bröderna" Serbien — som nu var vordet älsklingsbarnet — och Bulgarien. Det tänktes då utvidgadt till äfven Turkiet och hade således sin spets uteslutande mot Österrike. När det ändtligen blef en verklighet, den 13 mars 1912, var Turkiet icke med, den panslaviska tanken är renodlad, och vi se den dubbla fronten, mot bägge Rysslands fiender. Vi se också skuggan af den store förmyndaren skymta fram i den paragraf som installerar honom till skiljedomare mellan de allierade vid möjliga återfall i tvist.[1] Och kring denna politiska

[1] Se fördragets text sådan den förut publicerades i *Le Matin* $^{25}/_{11}$ 1913; jfr *Det Nya Sverige,* 1914, s. 8 f. Numera har en af

allians spänner nu rastanken sitt höga hvalf, uppburet af framträdande personligheter såsom Dmovski i ryska Polen, Kramarz och Masaryk i Böhmen. För första gången framstår också panslavismen som en verklig maktfaktor af fruktansvärd realitet, då Balkanförbundet (med Grekland vid sidan) år 1913 sprängde sönder det återstående europeiska Turkiet. Den ena uppgiften var i det väsentliga fullbordad; den andra stod åter — och den gällde Österrike-Ungern.

Härmed synes också Ryssland omedelbart inför seklernas mål. Vi stanna ett ögonblick vid denna världshistoriska stund för att söka mäta dess vingbredd inför ryska ögon. Såsom bärare af nationaltanken hade Ryssland på sin höjd kunnat hota Donaumonarkien i en ofarlig sida, och dess ställning var därvid i grunden defensiv (i Ukrajna, se ofvan s. 90 f.). Såsom bärare af rastanken hotar det i lika mån och i full aggressivitet såväl det habsburgska som det turkiska riket. Kartan gör detta klart vid ett första ögonkast: där ligga tjecker, slovener och kroater som torpeder under den förra arken, serber och bulgarer under den senare. Hur måste icke faran för Öster-

de ledande statsmännen, bulgaren Geschov, publicerat ett arbete om »L'alliance Balkanique» 1915, där bl. a. på en karta synes att Serbien som »obestridt» bulgariskt område betecknat landet upp till Vranja och ut till Ochrida. Jfr Ischirkoff's bulgariska nationalkarta i *Peterm. Mitteilungen* sept. 1915 och Cvijitsch's etnografiska karta öfver Balkanhalfön, ibm 1913, taf. 22.

rike-Ungern nu förstoras och fördjupas, då de spridda små nationella angriparna förenas i detta sammanhang och under denna ledning! Det gäller icke längre ofarliga sidor, det gäller det hela. Ryssland intager en position, från hvilken såväl spekulanten i dess ukrajnska bekymmer som konkurrenten om dess Balkanförhoppningar bör kunna helt försättas ur spelet.

Men kartan visar oss ännu ett: Balkanförbundet betäcker geografiskt ett bälte tvärs öfver halfön, från det Svarta till det Adriatiska hafvet. Från storrysk ståndpunkt betyder detta en *ny väg till Medelhafvet.* Så blir medlet i sig själft ett mål. Balkanförbundet är icke bara en påle i köttet på det förhatliga Österrike, som spärrar den gamla vägen till hafvet; det betyder en egen, ny och direkt rysk kraftledning dit. Härmed faller ett verkligt blixtljus över panslavismen sådan den af Ryssland politiskt utnyttjas: den är en ny sträng på den gamla bågen, hvars pilar sikta mot det öppna Medelhafvet — den blott ger pilen ökad kraft, utöfver Dardanellerna ända till Adria. Det ideala etnopolitiska motivet tjänar alltså till sist det reala geopolitiska målet, endast fördjupande och utvidgande detsamma.

Men nu förstå vi ock, huru djupt intresseradt T y s k l a n d måste vara i hela detta mellanhafvande. Den rent geografiska undersökningen uppdagade en

skärningspunkt mellan dess och Rysslands planer i Dardanellerna; den etnopolitiska rannsakningen visar nu en hel skärningszon, då vi se Balkanförbundet som en direkt spärr på vägen till Levanten. Det ställer hela midtelstycket på bryggan dit i fara. Men ännu mycket mera: det hotar med underminering och upplösning Österrike-Ungern, som för Tyskland är det första stycket i den stora landbryggan och därtill den omedelbara betäckningen för dess egen säkerhet. Redan ur kontinentalpolitisk synpunkt, utan afseende på imperialistiska planer, äro Tysklands och Österrike-Ungerns öden numera sammanflätade. Här röjde icke heller B i s m a r c k någon tvekan: ''den österrikisk-ungerska monarkiens bevarande som en oberoende stark stormakt i Europa är för Tyskland ett jämviktsbehof i Europa, för hvilket landsfreden i nödfall bör kunna med godt samvete insättas'' (Gedanken und Erinnerungen, II, 253). Det är lätt att samla många liknande yttranden af honom, ända från 1876 och kanske än tidigare. Det är också bekant, att han gärna sett alliansen af 1879 ännu intimare. När det gäller Ö. U:s tillvaro, då kan Tyskland icke sitta stilla, äfven om ingen förbundsplikt här manade.

Panslavismen är alltså politiskt en rysk bredsida mot Turkiet och Österrike, men bakom dem hotar den Tyskland. På ingendera sidan är man heller okunnig härom. ''Vägen till Konstantinopel går öfver Berlin,''

säger MITROFANOFF rent ut i sitt öppna bref (ofvan s. 17 f.). Å den engelska bundsförvandtens vägnar bär SETON-WATSON samma vittne, på tal om Österrikes beramade styckning:

»Medlidande och samvetsbetänkligheter torde öfvervinnas, då man besinnar, att en stat af denna hybridartade natur skulle hafva benägenhet för att mer än någonsin blifva Tysklands vasall. För öfrigt kan intet tvifvel råda därom, att ett af de säkraste sätten att bringa Tyskland på knä är att krossa dess starkaste bundsförvandt och därigenom afleda några af källorna till dess egen militära och ekonomiska styrka. Man kan tryggt säga, att denna beräkning spelar en viktig roll i Rysslands militära planer.»

Man kan ännu tryggare säga, att denna beräkning spelar en dominerande roll i Englands planer. Ryssland siktar på Tyskland för att komma åt Ö. U. och Turkiet, England siktar på Ö. U. och Turkiet för att komma åt Tyskland: det är skillnaden, som i praktiken vändts till den stora enigheten.

Men nu ligger det också i öppen dag, hvarför Tyskland icke kan reflektera på den af ROHRBACH (ofvan s. 101 f.) antydda "kompensationen": det tyska Österrikes hemfall till Riket. I och för sig vore den klarligen motiverad af nationalitetsprincipen, ty här se vi i självfva verket *kartans största irredenta* — 10 tyska millioner i territoriellt sammanhang — och den djupaste inteckningen af alla i Österrikes rikskropp. På denna grund motsätter sig icke heller England

(Seton-Watson) ett sådant arrangemang vid Ö. U:s totala sammanfallande. Vi se ock detta motiv användas i agitationen för att misstänkliggöra Tyskland i Ö. U. (André Chéradame, La paix que voudrait l'Allemagne, Paris 1915). Men om vi frånse från några "alltyska" strömningar i Riket och "tyskradikala" i Österrike, hvilka endast omkring sekelskiftet spelade någon liten roll (Schönerer's "Hoch und Heil der Hohenzollern" i österrikiska deputeradekammaren 1902), så har denna irredentism före våra dagar icke haft ett spår till allvarlig resonans på någondera sidan. Det var med djup beräkning Bismarck lämnade enhetsverket ofullbordadt på denna punkt, för att icke öka det nya rikets inre svårigheter[1]; och i alliansen efter 1879 har nationalitetsprincipen sedan fått den grad af tillfredsställelse, som här harmonierade med de rent politiska behofven. Nu skulle den rent tyska samlingen betyda en yttre ökning af själfva Riket till det priset, att det refve upp hela bryggan till orienten från fästet och således definitivt beskure sig själft på alla de säkerhets- och utvecklingsmöjligheter som ligga i det levantinska programmet öfver hufvud. Det vore en alltför dålig affär.

Icke desto mindre kom på sistone ett ögonblick, då frågan blef rätt mycket diskuterad och äfven på sina håll i Tyskland bejakad. Det var 1913, efter Balkanför-

[1] Se »Stormakterna», tredje uppl., I, 100, II, 95, 107, 123.

bundets triumf öfver Turkiet och Österrikes fullständiga inringning. Den politiska meningen i Tyskland förbisåg icke, att ödestimmen nu nalkades det egna landet; och man kan icke undra på att stämmor nu höjdes för att rädda hvad räddas kunde. Typiskt för denna missmodets stämning är följande uttalande i tidskriften *Deutsch-Österreich,* som Winterstetten (Berlin-Bagdad) citerar och på allvar bemöter:

»Om hela den österrikisk-ungerska armén måste uppmarschera på monarkiens sydfront, då blir intet öfrigt för norden, och då blir förbundet med Ö. U. värdelöst för Tyskland. Då är ögonblicket med naturnödvändighet kommet, då det tyska riket, om det icke vill sätta sin existens på spel, icke längre får låta några känslohänsyn hindra sig att gifva sin politik en ny orientering och komma öfverens med Ryssland om Österrikes uppdelning, hvarigenom det utan vidare skulle vinna Italiens, Rumäniens och äfven Serbiens bundsförvandtskap.»

Men detta ögonblick af koncentrerad spänning, då världshistoriens vågskålar liksom darrade — då spelet syntes förloradt för centralmakterna — blef ock den dramatiska vändpunkten. Balkanförbundet, Rysslands stora tanke, tvärslån mot all obekväm inblandning i dess egna planer på Konstantinopel och Medelhafvet — Balkanförbundet föll samman, på den inre rivaliteten mellan serber och bulgarer. Förgäfves vädjade tsaren själf, i reskript af $^{11}/_{6}$ 1913 till "ansvaret inför den slaviska saken". Det stora ordet kunde icke af-

värja ”brödrafejden”. Det lyckades nu en kombination af serber och andra folk att för tillfället lamslå Bulgarien; men däraf blef åter den oundvikliga följden, att den gemensamma motsatsen mot Serbien hädanefter knöt ett fast politiskt band mellan Österrike och Bulgarien. Det var en länk, som sprang i den slaviska kedjan — en bräsch, som sköts i den panslaviska inringningsmuren.

Detta har nu blifvit uppenbart i världskrigets senaste fas. Med en större apparat än någonsin tågade Ryssland ut å ”den slaviska sakens” vägnar, denna gång direkt mot Österrike. Serbien kastade handsken; och då den ändtligen upptogs af den till lifvet hotade Donaumonarkien, kallade generalissimus, storfurst Nikolaj, i en proklamation på nio språk dess slaviska stammar till samling på den nya morgonrodnadens dag; medan i Galizien klangen af ryska rubler blandade sig med den stora idéns sirentoner. Då skedde undret: de nio stammarna blifva i det hela sin statsidé trogna; när tiden är mogen, affaller Bulgarien definitivt från det ryska lägret — som ett nödrop utan eko förklingar Rysslands sista vädjan till den ”slaviska saken” i ultimatum $^{1}/_{10}$ 1915 — och Serbien, Rysslands mest hängifne vasall, tryckes till jorden, så att centralmakterna få vägen bred och utsikten fri till sin framtid. Balkanförbundets saga är all, och Rysslands största dröm med den.

Detta innebär hvarken mer eller mindre än *panslavismens bankrutt* som politisk faktor. Därmed är domen icke fälld öfver all raspolitik i alla tider; men denna form i detta nu är dömd. På sin inre osanning är den fallen. Det visade sig, när det stora profvet kom, att rastanken hos österriks-slaverna i själfva verket icke var stort annat än afvigsidan af deras hat till tyskarna (tjecker, slovener) eller madjarerna (kroater, slovaker). Deras ögon kunde ju icke heller i längden vara blinda för den skriande motsägelsen mellan Rysslands läppar, som sjöngo om alla slavers frihet, och dess arm, som svingade knutpiskan öfver dess egna ''frigjorda'' slaver — Rysslands hemmapolitik hade ännu i det sista icke undergått någon förändring, Polen sved under färska slag, och öfver Ukrajnas stäpper syntes ingen ljusning!

Så har panslavismen likt Ukrajnafrågan (ofvan s. 90) i Rysslands hand visat sig som ett tveeggadt svärd. I nationalitetens namn, som är en realitet, reagera dess egna förtryckta slaviska stammar mot rasens enhet, som är en chimär. Men när blicken går vidare i denna riktning, då gör man egendomliga upptäckter. Jämte 50 millioner (i afrundade, något höga tal) icke-ryska slaver (inklusive hvitryssarna) räkna vi inom detta välde nya 50 millioner af icke-slaviskt blod; kvar sitta i midten, som bärare af de rent ryska anspråken, 75 millioner stor-

ryssar — en minoritet. Det var i nationalitets- och rasprincipernas förenade namn som Ryssland och dess bundsförvandter uppträdde som kärande och fällde domen öfver Österrike liksom förut mot Turkiet; nu se vi Ryssland själft lida af alldeles samma onda. Det faller fjäll af ögonen: Ryssland själft står under samma dom som det velat fälla öfver de andra. Det är världsdelens *tredje "sjuke man"* — och nu gäller det hvem som i grunden är den sjukaste!

Men vi ha ännu icke mätt själfva höjden af den tragiska förhäfvelse i panslavismens namn, från hvilken Ryssland nu synes ha gjort sitt stora fall. Vi betrakta ännu en gång kartan (ofvan s. 109) och iakttaga nu, att rasens tjeckiska och serboslovenska flyglar liksom tvenne utsträckta armar gripa ända in till Alperna, Europas midt. Detta vill säga, att bakom faran för Österrike lurar något mera än faran för Turkiet och Tyskland; där lurar *faran för Europa*. Ett ryskt inflytande fram till Danzig, Prag och Triest skulle ställa Västeuropa under ett tryck som knappast i längden skulle kunna uthärdas. Här vidgar sig horisonten utöfver Dardanellerna och själfva Medelhafvet. Genom raskampens mask skiner till sist världseröfraren fram, denna gång utan alla smyckande förklädnader. Vi igenkänna i panslavismens omslag intet mer och intet mindre än ett gulnadt papper, som icke är mindre betydelsefullt därför att vi nu veta att det är för-

falskadt — ''Petter den stores testamente'', formeln för ett stort folks anspråk att få som Guds utvalde besitta världen . . .

Så stora äro de drömmar, från hvilka Ryssland nu synes uppfordradt att taga afsked. Men förhåller det sig så, då är det ock *Europas sak* bakom sin egen, som centralmakterna här försvara. Detta visar sig uppenbart, om vi till sist på detta kapitel göra oss den frågan: hvilken idé ha de på sin sida att ställa emot nationaliteten och rasen i kampen om Österriks- och Balkanslavernas själar? Svaret ligger klart i dagen och lyder så: de presentera Europas moträkning i *kulturens* namn. De höja den europeiska kulturen som sköld och svärd mot den slaviska rasen. De parera Bysanz med Rom.

Räkningen förhåller sig något olika för Balkanhalföns och för Österrike-Ungerns slaviska stammar. De förra stå Ryssland närmare, de hafva den grekisk-ortodoxa religionen gemensam; därför har Ryssland också kunnat utöfva mera attraktion på dem, det är deras läge mera än inre egenskaper som till sist afgör deras ställning.[1] Men för de senare är saken klar:

[1] En särskild anmärkning är här på sin plats för Bulgariens del. Om Rysslands panslaviska planer två gånger (1913 och 1915) gäckats af Bulgarien, så vittnar detta om ett fel i räkningen, som kanske sitter djupt. Det är väl bekant, att »den bulgariska nationalkaraktären skiljer sig i hög grad från andra slaviska folks» (WIRSÉN, Balkanfolken och stormakterna, 1909, s. 78, jfr ZSCHORLICH, Der Nationalcharakter der Bulgaren, i *Das neue Deutschland* 16/10 1915). Denna själfbehärskning, organisationsdrift, reala och praktiska förstånds-

de ha Roms religion, liksom de ha latinskt skrifalfabet, de gingo i västerlandets skola medan Ryssland låg i dvala under mongolernas tvång, de äro uppfostrade i en högre kulturs hägn, de äro Europas andliga barn om också Rysslands köttsliga bröder. Detta är den djupare grunden till att de, när det verkligen gällde, blefvo Österrike trogna: Rysslands dragningskraft har neutraliserats af dess lägre kulturgrad.

Här se vi alltså en motvikt mot den tyngdlag, som vill att "alla små slaviska bäckar skola flyta ut i det ryska hafvet" (PUSCHKIN). Men nu fortsätta vi och se, att samma andliga företräde klart tillkommer äfven polackarna innanför Rysslands gräns före kriget. Ukrajnas sak är mindre klar; här binder den grekiska religionen vid den ryska kärnan, dock synes nationens flertal ha accepterat den för de ortodoxa förhatliga kyrkounionen med Rom;

politik lägger ett djupt svalg isynnerhet emot Serbien, hos hvars folk det anarkiska draget i den slaviska individualismen är särskildt starkt utpräglad. Gåtan löses af antropologien, som underrättar oss om att bulgarerna äro i grunden ett *finskt* folk, som bytt språk. Här skulle alltså åter vara ett fall af omotsvarighet mellan språk och nationalitet. Men från denna utgångspunkt blir ju den relativa okänsligheten för spelet på panslaviska strängar förklarlig. Detta är för öfrigt en gammal erfarenhet; i den slaviska litteraturen under medeltiden omtalas icke bulgarerna, och i den nyare väckelsen dröjde de längst att taga del; först i våra dagar har rörelsen ett namn att anteckna från dem (BOBTSCHEV). Denna återhållsamhet beror kanske icke så mycket på brist på nationalmedvetande öfver hufvud — som TOBOLKA (anf. st., ss. 215, 223) tolkar det — utan på ett annat nationalmedvetande än det slaviska.

och i politiskt hänseende har Ukrajna i äldre tider haft mera gemensamt med Polen än med Moskva. Att Ukrajna ''blott känner en östlig (rysk) kulturorientering'', har också endast BRÜCKNER påstått, under liflig opposition från DONZOW och andra kännare (se *Das neue Deutschland* $^{29}/_{5}$ 1915, s. 291). Alldeles utom tvifvel står slutligen, att gränsfolken i norr tillhöra den europeiska kulturkretsen; dessa finska och baltiska nationer äro evangeliska kristna, deras land är ursprungligt svenskt och tyskt kolonialland, och i deras öfverklass spela svenskar (360,000 i Finland) och tyskar (165,000 i Baltiska länderna) ännu en framskjuten roll.[1]

Vi stå vid ett resultat af allra största betydelse. Den slaviska rasenheten genomkorsas af den stora kulturgränsen mellan Ryssland och Europa — mellan asiatisk ''Schrankenlosigkeit des Machtwillens''

[1] De senaste beräkningarna angående Östersjöprovinsernas befolkningsstatistik — tyvärr alltjämt på grundval af 1897 års folkräkning — finnas i *Deutsche Rundschau* sept. 1915 (Bevölkerung und Wirthschaftsverhältnisse in den russ. Ostseeprovinzen, ss. 321—368) och *Peterm. Mitteilungen* samma månad (VON ROSEN, Die ethnogr. Verhältnisse in der baltischen Provinzen und in Litauen, med karta af LANGHANS). Enligt den sistnämnde räknade litauerna (mellan 54° och 56° 30′ n. lat.) 1,64 mill., letterna (56° 30′—58°) 1,07 mill., esterna därofvan 0,9 mill.; ryssarna kommo i femte rummet, efter äfven tyskarna, hvilkas språk för öfrigt säkerligen redan förstås af 400,000 icke-tyskar. Förf. antager hos letterlitauer en blandning af ariskt och finskt blod och tror på någon germansk droppe äfven hos esterna.

(STÜBE, Vom Wesen des russ. Staates, i *Das neue Deutschland* $^{16}/_{11}$ 1915) och europeiskt objektivt lagbegrepp — och denna gräns sammanfaller icke med någon nuvarande politisk, den går inne i det nuvarande Ryssland, ända ut till linjen Hvita hafvet—sjön Pejpus—Rokitnoträsken—floden Don (då vi medräkna Ukrajna). Hvad som ligger väster därom, hör i det hela Europa till, med kulturens vitsord framför rasen. Den stora uppställningen är icke germaner kontra slaver, utan germaner + väst- och sydslaver + finska kulturstammar kontra österns slaver. Sålunda äro rassynpunkterna faktiskt borteliminerade och rollerna definitivt ombytta: Ryssland är icke längre kärande i detta stora mål, det är svarande — och anklagelsen lyder så, att det i en lägre idés tjänst förgripit sig på en högre.

Den, som först lade dessa förhållanden klara i diskussionen om världskriget, var ingen mindre än den nyare tyska historieskrifningens stormästare, KARL LAMPRECHT. I ett föredrag i Leipzig $^{23}/_{8}$ 1914 ("Zur neuen Lage") betecknar han kriget på östfronten som "en sista kamp af germandömet och det latinska slafdömet gentemot det påträngande östliga barbariet", och, säger han, "det för en enda rak linje från kampen mot hunner och madjarer och turkar till de samtida händelserna". I sina magistrala grundlinjer "Deutscher Aufstieg 1750—1914", utgifna strax

efteråt och utgångna i en massa upplagor, återkommer han härtill. Vi tyskar, säger han, höra ''liksom de västliga slaverna (polackar, tjecker, sydslaver) till de europeiska folken, som blifvit uppfödda med de andliga och materiella vinsterna från Roms kultur — — utan tvifvel grundar denna kulturernas latinska gemenskap ett särskildt förhållande mellan västslaver och tyskar, hvilket icke består mellan västslaver och ryssar''. Det återstår att se, tillägger han, ''hvad detta mycket viktiga faktum kan få för betydelse för Centraleuropas, och i all synnerhet Österrikes, framtid''.

I detta hänseende hade redan ett kvartsekel förut konklusionen dragits af en annan framskjuten representant för Tysklands andliga värld. I artiklar vid årsskiftet 1887—88 (sedermera intagna i arbetet ''Zwei Jahrzehnte deutscher Politik und die gegenwärtige Weltlage'' 1889) rekommenderar ''det omedvetnas'' filosof, Eduard von Hartmann, att ''uppdela den ryske kolossen i hans naturliga delar'' och afsöndra dessa — Ukrajna icke förglömmandes — åt Tyskland och Ö. U., om Ryssland ''i chimäriska syften börjar ett anfallskrig''.

Är stunden inne? Säkert är, att Hartmanns och Lamprechts idéer nu börja tränga in i den allmänna meningen i Tyskland och färga uppfattningen af krigsmålet på denna sida. Rohrbach är en särskildt

energisk förfäktare för dem (i *Das gröss. Deutschland*, jfr ofvan s. 92), och KÖHLER synes med sitt ''neue Dreibund'' afse den historiska samverkan mellan germaner, västslaver och muhammedaner, i en politisk krets som äfven utan rent afrikanska annexer skulle i befolkningstal väsentligt öfverstiga 200 millioner.[1] Det är samme författare, som vi förut sett (ofvan s. 55) företeckna det geopolitiska idealet Elbe-Ekvatorn. Här förena sig geografiska och kulturella faktorer i den vidaste horisont, som någonsin spänts öfver Stortyskland.

*

Det är tid att sammanfatta resultaten. Den geopolitiska undersökningen uppdagade ett kritiskt bälte mellan Indiska oceanen och Svarta hafvet, den nationalpolitiska ett annat i Donaudalen, nu visar oss den raspolitiska det senare utsträckt utefter hela distriktet mellan Svarta hafvet och Östersjön. I det första se vi etniska frågor spela en sekundär roll (armenier, araber); i det sista kunna vi framhålla en liknande för

[1] I själfva verket kunde man tala om ett »Vierbund», ty *finska* folk bilda i denna sammanslutning ett fjärde icke oväsentligt element; räknar man äfven bulgarerna dit (se ofvan s. 121 n.), så representerar det cirka 20 millioner (ryska finnar 3, ester 1, madjarer 10, bulgarer 6). Af de öfriga hufvudelementerna kunna germanerna sättas till öfver 75 mill., västslaverna åtminstone 70 (med bulgarerna flera än de förra), muhammedanerna i Turkiet med Egypten 40.

Karta VI. Nationalkarta öfver Europa.

geografiska (Karpaternas naturliga gräns, Weichseldalens naturliga enhet). Balkanhalfön ligger i bägges centrum och stimuleras lika från bägge. Därofvan sträcker sig den kritiska zonen mellan linjen Weichselmynningen—Böhmerwald—Alperna—Adria i *väster* och linjen Pejpus—Rokitnoträsken—Don i *öster*.[1] Härom står hufvudstriden på östfronten. I rasens

[1] Om gränsen i öster se KÖHLER, anf. arb., s. 52. Denna gräns innesluter 9 millioner *hvitryssar* (»hvitrutener» enligt SZERER, se ofvan s. 94 n.), en slavisk variant, tvistefrö mellan polackar och ryssar liksom ukrajnarna, delägare i det gamla polsk-littauiska riket, se artikeln om »Hvitryssar och littauer» i *Nya Argus* 1/10 1915.

namn har Ryssland gjort anspråk på den förra gränsen, i kulturens namn gör Europa — med Tyskland och Ö. U. till sakförare — anspråk på den senare. En dom är redan fälld: Rysslands anspråk ha blifvit underkända. Det återstår att se, i hvilken grad världshistorien genom kriget kommer att godtaga Europas.

IV.

Sociopolitiska problem.

26 nov.

Den statsvetenskapliga disciplin, som behandlar staterna i deras egenskap af samhällen — sociopolitiken —, uppställer liksom de andra vissa ideal, som i praktiken skapa grundläggande förutsättningar för statlig hälsa. Å ena sidan kräfves harmoni mellan de olika samhällsklasserna i deras arbete för privat välgång inom statens ram, å andra sidan kräfves en viss mångsidighet och inbördes komplettering af de olika näringarna, så att staten i ekonomiskt afseende i nödfall kan stå på egna ben. Det förra skulle man kunna kalla *socialitet,* i analogi med nationalitet, som betyder solidaritet inom folket, och lojalitet, som betyder solidaritet inom författningens ram under lagen. För det senare har termen *autarki,* (ekonomisk) självtillräcklighet, numera vunnit allmän burskap, på samma gång världskriget lärer ha öfvertygat äfven mycket motspänstiga sinnen om betydelsen af självfva saken.

Härmed ha vi fått i hand tvenne nya mätare på tillståndet hos parterna före kriget. Vi använda dem efter hvarandra på de europeiska hufvudkämparna, för att efterse i hvilken mån de kunna bidraga till klarhet öfver de krafter som framkallat kriget.

*

Där det brustit i socialiteten inom en stat — där den naturliga motsatsen mellan partier och klasser gräft sig ned till ett elakartadt djup under makten af upplösande krafter, så att inbördeskrig synts stå för dörren — där har det i alla tider varit en frestelse för regeringarna, såsom statens speciella målsmän, att ''afleda den inre oron'' utåt och genom kriget skapa ett hälsosamt tryck inåt. Den stigande kulturen lägger sordin på denna farliga och tveeggade politik, och det torde knappast kunna sägas att ett nutida krig mellan kulturfolk kan härledas ensamt ur sådana motiv; men när det redan förut, af objektiva orsaker, står och väger, så är det rimligt om statsmännen lägga äfven denna synpunkt i vågskålen och därmed kanske bringa den att sjunka till förmån för kriget. Det är från en sådan tankegång, som vi nu gå att pröfva socialitetens grad och tillstånd i de stora krigförande länderna.

I ett af dem blir man från början benägen att tillskrifva bristande socialitet en verklig betydelse som

hufvudmotiv till kriget. Jag afser gifvetvis Österrike-Ungern. Där olika nationer äro samlade inom staten, där öfvertaga de rollen af klasser eller partier, falla alltså inom detta kapitel; där måste staten alltså känna deras inbördes kamp som sociala krämpor, och när den nått en sådan höjd som inom Donaumonarkien, så förvånar det icke om statsmännen slutligen kommit att betrakta ett krig som den enda möjligheten att hålla statsidén uppe och staten samman. ''När kejsar Frans Josef stiger till häst, skola hans folk följa honom,'' lär Bismarck någon gång ha yttrat: vi ha anledning att antaga, att icke blott hotet utifrån utan äfven den eviga oron inne i huset medverkat till kejsarens beslut att i sin höga ålder stiga till häst, och därmed låta världen se den ståtliga syn som i det hela besannade förutsägelsen.

Det är synnerligen anmärkningsvärdt, att en liknande synpunkt kunnat göras gällande äfven på England före kriget. Vi äro vana att betrakta det engelska samhället som ett af de fastaste på jorden. Den mera skarpsynte har dock på senare tider kunnat iakttaga allvarliga tecken till ohälsa; desto allvarligare som detta samhälle (här olikt äfven det franska) har hvarken en fast förvaltning till ryggrad eller ett själfägande bondestånd till bärande grund. Redan kolgrufvestrejken 1912 — för att icke tala om suffragetternas upptåg — syntes vittna om ''some-

thing rotten''; men den stora pröfningen kom från den irländska frågan, särskildt att märka icke från de missnöjda ''nationalisterna'', utan från de statstrogna som motsatte sig regeringens kapitulation för dem.[1] Carson's propaganda i Ulster är intet annat än ett midt för statens ögon organiseradt inbördeskrig; och vissa företeelser inom officerskåren vittna ännu mer om en abnorm svaghet hos denna stat inför samhällets uppstudsiga krafter. Vi måste behålla dessa företeelser för ögat för att förstå, att man i Ryssland kunnat bygga bestämda förhoppningar om Englands deltagande i kriget just på dessa regeringens svårigheter i irländska frågan. ÜBERSBERGER i det tyska sammelverket meddelar ett högintressant vittnesbörd härom. En af krigets hufvudinpiskare, den ryske exdiplomaten och liberale panslavisten Brantschaninov, fick efter ett besök hos Edward Grey i London det bestämda intrycket, att den engelska regeringen icke såg sig någon annan utväg ur Home-rule-frågans vanskligheter än kriget. ''De veta det,'' säger han, ''men med det för engelsmännen egendomliga hyckleriet tala de icke därom annat än i det

[1] Att dock äfven nationalismen bereder England bekymmer, trots den »fruktbärande samverkan» mellan Redmond och den liberala regeringen, framgår såväl af Roger Casement's agitation och åtgärderna däremot (se EDUARD MEYER, England, Vorwort, ss. VII ff.), som af vissa planer på ett tyskt-iriskt förbund 1911—13, publicerade af SCHIEMANN, Die Achillesferse Englands, 1914.

vänskapliga umgänget, så att ingen kan taga på det; icke, som naivt folk af herr Sassonovs typ önska, så att de bära det till honom officiellt på papper med underskrifter och sigill. Och är det icke en sällsam tanke", tillägger han, "att Europa går emot ett allmänt krig inom $1^1/_2$ à 2 månader för den irländska frågans skull!" Detta skrefs i den ryska veckoskriften *Novoje Zvjeno* den 28 mars 1914 — fyra månader före världskrigets utbrott.

Rena upprorsföreteelser, sådana som vinodlarkriserna 1907 och 1911 samt kommunikationsstrejkerna 1909 och 1910, liksom hela den "syndikalistiska" propagandan, bära äfven för Frankrikes räkning vittne om ett farligt lågt gradtal på den sociala barometern. Huru djupt man inom nationalistiska kretsar känt ledan vid det bestående tillståndet, och huru allvarligt man längtat ut ur den parlamentariska "kloaken", visar Maurice Barrès' "L'âme française et la guerre", 1914; och det ligger som en undertryckt förtviflans snyftning bak sammanbitna tänder i den franska unghögerns lösen "nous avons juré de ne désespérer de la patrie" (Gaston Riou, Aux écoutes de la France qui vient, 1913). Utan tvifvel förnimma vi här reflexer af ett stämningsmoment, som i sin mån bidragit att gifva revanschen luft under vingarna.

Det fiendtliga utlandet har uppenbart byggt vissa

förhoppningar på det faktum, att öfver 4 millioner eller $^1/_3$ af hela väljaremassan till Tysklands riksdag lade socialistiska röstsedlar i valurnorna vid det sista valet 1912. Ett så massivt element, som öppet bekänt sig som statfiendtligt, måste visserligen synas som ett betänkligt socialt sjukdomsfenomen och kunde alltså tänkas stimulerande för en afledande krigspolitik hos de styrande. Å andra sidan inverka här en del omständigheter som gifvit statsmännen rätt att se denna företeelse i mindre oroväckande ljus än världen utanför[1]; och på den tyska statsidéns makt att häfda sig gentemot dylika centrifugala krafter har knappast något allvarligt tvifvel försports.

Det återstår i denna undersökning Ryssland, och här behöfva vi ej länge se oss om för att uppdaga ett positivt resultat. Det är de styrandes fruktan för en andra revolution (jfr ofvan s. 110). SCHIEMANN (Glossen) berättar, att en mycket vittnesgill person i in-

[1] Se Stormakterna, II, 121 f. Under kriget har denna optimism blifvit till fullo verifierad; det har visat sig att Volmar icke bar falskt vittnesbörd, då han i aug. 1912 försäkrade att socialisterna icke skulle bli de sista eller sämsta när det verkligen gällde fosterlandets försvar. — Att sålunda vid krigets utbrott ha förmått samla det egna folket i känslan af att det nu gällde nödvärn och intet annat, är en triumf för den förkättrade tyska diplomatien, som väl må anses öfverväga dess bristande framgångar utåt. Å andra sidan hade detta icke varit möjligt utan statens föregående socialpolitik under senaste kvartseklet, denna »soziale Fürsorge», som är den enda rätta politiska hygienen mot revolutionära baciller.

flytelserik ställning redan i okt. 1913 för honom talat med mycken bestämdhet om ett nära förestående utbrott. Efter 1909 tror sig Alexinsky (Modern Russia, 1913) kunna konstatera ett nytt stigande af den revolutionära floden. Många faktorer inverka här, och det är icke möjligt att beräkna utbrottets stund; men de styrande hafva med skäl utgått ifrån att denna vulkan ingalunda är död. Det lider därför intet tvifvel, att hänsyn till samhällets inre tillstånd för Ryssland liksom för Österrike varit ett verkligt motiv att våga det stora äfventyret — och för Ryssland ändå mera än för Österrike, i samma mån som den ryska statens hela struktur gör den mera mottaglig för frestelsen till sådana primitiva metoder.

*

Undersökningarna af socialiteten ha gett en del bidrag till världskrigets problem, på sina ställen ej utan betydelse, men alltid af sekundär rang. När vi flytta betraktelsen öfver till autarkiens kraf, skola vi åter komma in i själfva centrum af primära och positiva krigsmotiv.

Autarkien är ett parallellfenomen till de ''slutna intressesfärernas'' politik, som vi mötte på geopolitikens kapitel. Man talar också därom som ''ny-merkantilism''. Det är alltså en ganska ny företeelse i

historien. När jag i första upplagan af ''Stormakterna'' 1905 först framställde den som en lag i det moderna politiska lifvet, så mötte jag endast ringa förståelse; ''Manchesterläran'' om frihandeln satt ännu mångenstädes i orubbadt bo, och det var mycket rimligt om sådana traditionella föreställningar gjorde blicken skum för betydelsen af en strömning som i verkligheten betecknar en direkt opposition däremot. Autarkien, eller förmågan att af landets egna naturliga tillgångar förse folkets väsentliga behof, är ju till självfva sitt begrepp en sådan nationalistisk reaktion emot det kosmopolitiska frihandelsidealet, som innebär att man köper hvar man får billigast utan afseende på riksgränser. Vi skola också finna, att världskriget på en af sina afgörande punkter just är en kamp för frihandelsidealet gentemot dessa nationella strömningar i den ekonomiska politiken. Men först ägnar det sig att studera de autarkiska krafven direkt och se, huru starkt de på sina håll fördjupa de motsatser som vi redan sett öppna sig på geo- och etnopolitiska områden.

Vid denna betraktelse bortfalla Frankrike och Österrike-Ungern, hvilka makter i detta hänseende icke erbjuda något särskildt anmärkningsvärdt, och blicken stannar åter vid de tre hufvudparterna allena, världskrigets ledande viljor, Tyskland, Ryssland och England.

Utvecklingen har nu visat, att Tyskland ännu i framträdande grad äger resurser inom sig självt att bära den ekonomiska börda som genom en nästan fullständig blockad fallit på dess lott. Endast en oerhörd anspänning af alla krafter, en teknisk uppfinningsrikedom af högsta ordning i förening med vakande omsorg hos staten och hart när obegränsad offervilja hos folket, har möjliggjort detta öfverraskande resultat. Detta förhållande tillåter således ingen slutsats tillbaka till den tyska politikens intentioner före kriget. Det må vara sant, som HINTZE säger, att ''wir in Anbetracht unser ungemein schwierigen Lage uns gar nicht übel befanden''. Emigrationens svaga utveckling visar också att egentlig öfverbefolkning icke ännu existerade. Men statsmannens öga kan icke stanna vid det närvarande, det måste rikta sig framåt. Då måste redan industrialiseringens snabba fortgång göra det till hans allvarliga omsorg att sörja för trygga marknader, där råvaror kunna hämtas och fabrikat afsättas, så att den arbetande befolkningen hemma har säkerhet för sitt uppehälle. Härtill kommer tanken på det stora årliga människotillskottet, de 800,000, för hvilka fosterlandet inom en nära framtid måste blifva för trångt. Först dessa synpunkter ägna sig att skapa den rätta bakgrunden åt den imperialistiska politik, medelst hvilken

vi sett Tyskland söka undkomma sitt instängda hemmaläges vanskligheter.

Här skall nu en gång för alla konstateras, att den officiella tyska regeringspolitiken i det hela stannat på 1800-talets program, den "öppna dörren". Dit syftar det kejserliga ordet ofvanför ingången till den tyska sjöfartspaviljongen på Pariserutställningen 1900 "Unsere Zukunft liegt auf dem Wasser"; och vi igenkänna det ännu i det sista arbetet öfver "Die Ziele unserer Weltpolitik", af HETTNER 1915. Detta Tyskland tager villkoren sådana de föreligga, det trånga rummet hemma, skildt genom oceanen från kolonialriket; dess mål är att göra detta kolonialrike så stort som möjligt och på samma gång göra flottan så stark att hafvens herre icke vågar störa samfärdseln därmed, af fruktan att vid en krigisk sammanstötning försvaga sig själf inför den öfriga världen ("der Risikogedanke"). Detta marina program innebär ingen direkt utmaning,[1] men icke heller någon

[1] Med full rätt anmärker MAX V. GRUBER, Krieg, Frieden und Biologie (Rede am 28. Mai 1915, s. 7 f.), att detta marina program »är ett bevis för vår kejsares och vår regerings allvarliga syfte att undgå alla krigiska maktstrider, ett bevis att Tyskland icke ville rubba status quo på det europeiska fastlandet, att det ville nöja sig med det trånga lifsutrymme som i Europa var det förunnadt; det var uttrycket för den förhoppningen, att hafven och handelsgebiten voro nog stora, och att också kolonisationsområde bortom hafven ännu fanns i sådant öfverflöd, till att beskära oss en plats i solen bredvid England».

verklig garanti; det inställer sig på Englands eget område, hafvet, och lefver på dess uppfattning af riskmomentet. Under dylika förhållanden faller ett annat ljus på det levantinska programmet Elbe—Eufrat, med hvilket den "slutna intressesfärens" politik startar i Tysklands historia. På sätt och vis är det ett konkurrerande program. Det ser Tysklands framtid på land. Det utgår från en statistik, som visar att fastlandshandeln är Tysklands naturliga monopol, medan oceanhandeln är Englands.[1] Det går alltså liksom ur vägen för den store konkurrenten, förutsätter ett slags skifte med honom på världsmarknaden; på samma gång som det på ett fullt effektivt sätt vill bota "die Unzulänglichkeit des deutschen Wirtschaftsreiches" (MEHRMANN).

Gifvetvis råder mellan dessa bägge tyska framtidslinjer ingen fiendtlig motsats, vi ha sett den officiella politiken på den kontinentala linjen, och den senares målsmän vilja säkerligen icke försumma den marina utvecklingen. Ytterst höra båda samman i "framtidens Wilhelminska världshandelsrike" (MEHR-

[1] Se MEHRMANN, anf. st., s. 22 f. För år 1909 har han beräknat 8,238 mill. mark för den tyska fastlandshandeln mot 6,862 för oceanhandeln; af de förra åter 3,213 för den mitteleuropeiska och främre-asiatiska mot 1,893 på Ryssland och 976 på Frankrike med kolonier. Andra i samma arbete meddelade beräkningar visa England alltjämt sackande bakut i konkurrensen om Europas fastland och Tyskland likaså distanseradt i den transoceana handeln.

MANN). Men den olika accenten måste observeras, då vi nu gå att söka ett fastare grepp på den geopolitiska framtidsbilden Elbe—Eufrat.

Vi ha sett, att den från begynnelsen lancerades ur ekonomiska synpunkter, syftande till ett stort solidariskt ''produktions- och konsumtionsområde'' (ofvan s. 47 f.). Här kan den tyska industristaten förmälas med den turkiska agrarstaten, i en större cirkel kring den österrikiska industri- och ungerska agrarstaten, till en värld för sig med hart när obegränsade möjligheter till autarki. Från Mindre Asien kan Tyskland alltså få sitt fulla behof för både fabriker och människor, i fred som krig: bomull från Adana (i framtiden ändå mera från Mesopotamien och event. Egypten), koppar från Argana-Maden, kol från Eregli, petroleum från Arbela, spannmål från Anatolien. Själf sänder det tillbaka fabriksvaror och kapital (enligt GROTHE redan före kriget 800 millioner), kanske också kolonister; redan 1868 kommo sådana till Palestina, där de grundat välmående farmer (HUBER i *Das gröss. Deutschland* $^{30}/_{5}$ 1914). Det tyska arbetet är också i full gång i Bagdadbanans spår. Som alltid gå här bankerna i spetsen, såsom ''förare för nationens företagaranda'' (Siemens). Deutsche Bank har själf öfvertagit betydande bevattningsarbeten vid Konia 1907 (50,000 hektar) och Adana på den Ciliciska slätten 1910 (500,000 har).

Men redan 1899 uppstod Deutsche Palästina-Bank för uteslutande levantinska affärer, efter 1906 i viss mån konkurrerande med Deutsche Orientbank, och sedan de 1914 sammanslagits arbetar det tyska kapitalet nu med icke mindre än 10 filialer i Anatolien och 7 i Egypten (Hoffmann, Deutsche Banken in der Türkei, *Weltw. Archiv* okt. 1915). Under tiden öppnade ''Hapag'' 1906 reguljär förbindelse mellan Tyskland och Persiska viken. Äfven i det andliga arbetet har Tyskland inställt sig, med sjukhusinrättningar och skolor, ehuru det i sistnämnda afseende icke lär ha hunnit längre än till antalet 25, vid sidan af 550 franska, 400 engelsk-amerikanska, 50 ryska och lika många italienska (Köhler). Det är uppenbart, att kriget — som just nu håller på att göra dörren hög och vägen bred mellan de fjärmaste kontrahenterna i den stora ekonomiska sammanslutningen — kommer att medföra verkningar äfven i detta afseende till den starke bundsförvandtens och de välsedda ''alemanlys'' fromma.

Man ser, att förhållandet mellan den tyske patronus och den turkiske klienten rent handelspolitiskt motsvarar förhållandet mellan moderland och koloni; ty det är just koloniernas uppgift att bespisa moderlandet med råvaror i utbyte mot manufakturer. Annorlunda ställer sig problemet mellan Tyskland och Österrike, som självt redan har en utvecklad industri, hvilken

Ungern hittills i viss mån tjänat som koloni; häraf de unionella slitningarna, som ställt en upplösning af deras tullgemenskap i utsikt till år 1918. Världskriget har nu ändrat förutsättningarna för detta aftal och gjort frågan om en intimare handelsgemenskap icke blott mellan de två unionsländerna utan äfven mellan de bägge kejsarrikena fullkomligt aktuell. Att många svårigheter äro att undanröja, innan denna tanke blir förverkligad, förbises icke af någon; men lika klar ligger i dagen den allmänna känslan, att fostbrödralaget i stora öden skall afsätta resultat för framtiden i sådan riktning och sålunda yttermera stärka "Mitteleuropas" ställning i den nya tid som nu skall komma.[1]

[1] Då frågan om denna organisation hör snarare till den kommande världsfredens än till världskrigets problem, skola här endast några antydningar få plats angående diskussionens nuvarande ståndpunkt. Rent afvisande till hela frågan förhåller sig GOTHEIN, Europ. Zollunion als Siegespreis: »Oesterreichs Aufgabe und Zukunft liegt an der Donau und auf den Balkan, die unsere auf dem Wasser» (*Die Hilfe* 29/10 1914, s. 719). Särskildt skeptiska äro äfven DIEHL, Zur Frage eines Zollverbündnisses zwischen Deutschland und Ö. U., 1915, och SCHUMACHER, Die Hauptaufgabe der deutschen Handelspolitik nach dem Kriege (*Das neue Deutschland* 16/10 1915). Äfven dessa pessimister synas dock med sin kritik öfvervägande ta sikte på den rena tullunionen, medan ett »mitteleurop. Wirtschaftsverband» med preferenstullar icke i samma grad strider mot deras förutsättningar (jfr NAUMANN'S efterskrift till Gothein, anf. st.). En sådan lösning synes också ha majoritet för sig (JULIUS WOLF i *Das neue D.* 16/10 1915, s. 13; se VAN DER BORGHT, Vorzugszölle oder Zollgemeinschaft mit Ö. U., i samma häfte, ss. 20 ff.). Representanter för den rena tullunionen äro

Vi öfverföra betraktelsen till Ryssland. Hittills har äfven Ryssland i stort sedt spelat rollen af koloni till Tyskland, som upptagit nära tredjedelen af dess samlade export och levererat fullt hälften af dess import. För Ryssland betyder autarkien alltså närmast koncentration inom egna gränser, där naturen bjuder tillfredsställelse af alla slag, och icke expansion utöfver dem. Hvad det här särskildt kommer an på, är upprättande af en rysk storindustri på de af Witte lagda grundvalarna. Men i detta hänseende har man känt sig hindrad af handelstraktaten med Tyskland 1894, särskildt i dess reviderade upplaga af 1904, om hvilken det yttrats i själfva duman att den transaktionen måhända var olyckligare än det japanska

framför allt J. WOLF, Ein deutsch-österr.-ung. Zollverband, 1915, och PHILIPPOVICH, Ein Wirtschafts- und Zollverband zwischen D. und Ö. U., 1915. Den sistnämnde — som redan 1900 presiderade vid ett möte af fackmän till förmån för denna tanke — har efter liknande öfverläggningar i Wien i juli 1915 (tillsammans med FRIEDJUNG, ÜBERSBERGER m. fl.) utgifvit en »Denkschrift», där ett dylikt »Wirtschaftsbund» (på 25 år) förordas, tillika med ett »Wehrverband» och ett politiskt »Bündniss», emellan de båda kejsarmakterna. Härmed stå vi på den bredare basen af FRANS VON LISZT'S »Mitteleurop. Staatenverband», 1914, och FR. NAUMANN'S »Mitteleuropa», 1915; enligt GRABOVSKY (*Das neue D.* 27/2 1915, s. 133) den väntade syntesen mellan det gamla romerska rikets enhet och 1866 års skilsmässa. Se i den handelspolitiska frågan yttermera tyskarna HERM. LOSCH, Der mitteleurop. Wirtschaftsblock, 1914, och JASTROW, Die mitteleurop. Zollannäherung, 1915, österrikaren RAFAEL PACHER'S artikelserie 1915 i *Deutsch-Österreich* samt ungraren PALYI, Deutschland und Ungern, 1915.

kriget.[1] Äfven utan direkt konkurrens har sålunda handelsförhållandet lagt ett nytt svalg mellan de stora makterna.

Huru intensiv denna känsla, att Ryssland stått i ett förnedrande beroende af Tysklands industri, i själfva verket var, det har man kunnat se på det oerhörda arbete som redan 1911 började nedläggas i Ryssland för handelsfördragets revision, ehuru det ej utgår förrän med året 1917; det är en oändlighet af kommissioner och kommittéer, statens och enskilda korporationers, som här trädt i verket. Under själfva kriget ha dessa ekonomiska kretsar också hört till de mest oförsonliga. Man förstår dessa känslor bättre om man erinrar sig, att Ryssland just nu befinner sig i en storartad agrarreform, som lofvar en väsentlig stegring af dess jordbruksproduktion; det är denna produktion som nu begär lättare afsättningsmöjligheter i form af minskade tyska tullar vid gränsen. Men härmed kommer den i direkt konflikt med det tyska jordbruket, som redan nu anser sig för litet skyddadt. Och denna konflikt kan endast skärpas genom den ryska industriens samtidiga fordran på bättre skydd mot den tyska.

[1] Denna »falska föreställning» om de »påtvungna handelsfördragen» 1904 har Ryssland nu att tacka för en socialdemokratisk grupps lojalitet, enligt art. »Russland und der Weltkrieg» af en ryss i *Internationale Rundschau* nov. 1915, ss. 421, 424. Se vidare i detta ämne KONSTANTIN LEITES, Russische handelspolit. Strömungen, i *Weltw. Archiv* jan. 1914, ss. 169 ff.

Men den handelspolitiska spänningen mellan Ryssland och Tyskland är icke uttömd därmed, att det förra anser det senare i vägen för sin autarki. Äfven det ryska hushållet står i ett fall under tvånget till expansion: det behöfver utfartsvägar. Men här stöter det åter samman med grannen. Här finna vi den verkliga lösningen på gåtan, hvarför Ryssland vill fram till Dardanellerna; man kan icke förstå det krafvet i dess fulla allvar, om man icke sammanhåller det med det faktum, att (spannmåls)exporten är grundvalen för Rysslands hela betalningsbalans med åtföljande kredit i världen, och att af denna export $^2/_3$ måste gå denna väg, därför att produktionsorten främst är Ukrajna. Här se vi ock Ukrajnas oerhörda betydelse i det ryska hushållet: det representerar inalles $^1/_3$ af landets samlade kornproduktion och kreaturstock, $^2/_3$ af dess järn, $^4/_5$ af dess kol, $^5/_6$ af dess socker (RYDNYCKY). Både Ukrajnafrågan och Dardanellerfrågan få alltså först från den ekonomiska politiken sitt rätta ljus.[1]

[1] Förhållandet utvecklas med stor öppenhet och klarhet i MITROFANOFF'S öppna bref (se ofvan s. 18): »För Ryssland är Balkanfrågan ingen guerre de luxe, ingen äfventyrsdröm af slavofilerna; dess lösning är en otvifvelaktig ekonomisk och politisk nödvändighet. Hela den ryska budgeten är baserad på exporten till utlandet; blir handelsbalansen passiv, så är den ryska skattkammaren bankrutt, i det att den icke skall bli i stånd att förränta sin enorma utrikes skuld. Och $^2/_3$ af denna export går genom de sydliga hamnarna och så genom de båda turkiska sunden. Är denna

Slutligen bör icke förbises, hvad ROHRBACH lägger särskild vikt vid (särskildt i "Russland und wir", 1915), nämligen att det panslaviska eröfringsprogrammet fått sin söta lukt för böndernas massa därigenom att man sockrat det med den lösen som för den ryske bonden innefattar alla sorgers och bekymmers slut: "mera jord". Ute i världen, på förhatade tyska främlingars ("njemzy") mark, skall muschiken få sin landhunger tillfredsställd — detta är den reala innebörden för menige man i den stora slaviska idén.

På olika sätt, för regeringen liksom för folket, har alltså den ryska expansionen befruktats ur ekonomiska synpunkter. Det stora eröfringsprogrammet har härmed utan tvifvel fått must och märg. Men som primus motor framstår ingalunda denna faktor i ett samhälle som själft är så litet ekonomiskt utveckladt och i grunden så väl räcker till för folket. Skall handelspolitiken spela en sådan roll, då måste det gälla ett samhälle som i första hand lefver på densamma. Och ett sådant finnes: E n g l a n d.

utgång tillspärrad, så stockar sig den ryska handeln, och de ekonomiska följderna bli oberäkneliga. Blott besittningen af Bosporen och Dardanellerna kan göra slut på detta odrägliga tillstånd, emedan en stormakt som R. icke kan låta sin existens bero på tillfälligheter och främmande villkor.» — Äfven den ryska industrien, hvars säte är Polen, har bidragit att skärpa situationen mot Tyskland genom sitt tryck i riktning mot Weichselmynningen, som är dess naturliga utgång till den öppna världsmarknaden, se DIX, Der Weltwirtschaftskrieg, 1914, s. 4.

Vi ha icke mött England i kampställning mot Tyskland sedan vi lämnade det geopolitiska kapitlet. Då var det i utkanten af Tysklands levantinska program, som deras vägar skuro samman. Vi ha nu sett, att en sociopolitisk nödvändighet där låg bakom Tysklands väg; är det sammalunda med Englands? Svaret måste här bli nekande. Drifkraften i Englands sträfvan att sluta Indien och Egypten samman i sin intressesfär är mera militärisk än ekonomisk: för väldets sammanhållnings och trygghets skull, men icke för dess autarki. Denna autarki äger England förut, i sambandet öfver hafvet med förutvarande kolonier. Det har endast fattats en organisation, så att moderland och kolonier direkt bildat en ring för inbördes produktion och konsumtion. Det autarkiska problemet har sålunda för England liksom för Ryssland varit primärt ett hemmaproblem, att lösa på koncentrationens väg. Hela världen känner också, att denna lösning varit på den senare tidens dagordning: det är Chamberlain's stora tanke sedan 1903, "the commercial union" mellan moderlandet och dess självstyrande kolonier af (mer eller mindre dominerande) egen stam i ett federeradt "British Empire". Kring denna princip har den engelska högern mer eller mindre beslutsamt fylkat sig.

I grunden är nu detta ett fredsprogram. Det ger plats på jorden äfven åt Tyskland. England med

Kanada—Australien—Sydafrika behöfver icke rubba cirklarna för Tyskland—Österrike—Balkanstaterna—Turkiet. Två stora intressesfärer, hvardera i autarkisk harmoni, synas här afteckna sig i fred vid hvarandras sida, med "Panamerika" som tredje likvärdig sfär.

Men nu möter den hake från engelska sidan, att programmet nödvändiggör Englands egen öfvergång från frihandel till tullsystem, med åtföljande konsekvenser i fråga om menige mans lifsuppehälle; ty ett gemensamt tullsystem är förutsättningen, utan hvilken de skilda ledamöterna i det brittiska Empire icke kunna premiera hvarandra och utestänga konkurrenter. Denna brytning med frihandelstraditionerna och denna praktiska konsekvens har tills dato förhindrat den engelska vänstern att sluta upp kring programmet. Å andra sidan kunde det icke få gå som det gick, ty handelskonkurrensen med Tyskland (liksom med Förenta staterna) hade alla tendenser att bli det gamla England öfvermäktig.[1] Därför måste

[1] KILIANI, Der deutsch-englische Wirthschaftsgegensatz, 1915, anmärker att denna fara var mera inbillad än verklig: England, hvars tyngdpunkt numera ligger mera i penning- än i handelsmarknaden, var aldrig rikare än året före kriget (s. 28). I samma riktning uttala sig DELBRÜCK i *Preuss. Jahrbücher* nov. 1915 och WIGFORSS, Världskriget och Världsfreden, II, 1915, ss. 317 ff. Denna ståndpunkt är i grunden densamma, från hvilken man afvisat alla expansiva tankar för Tysklands räkning, emedan det hade det bra som det hade det (ofvan s. 137): ett till det närvarande alltför mycket begränsadt perspektiv. Om förhållandet mellan de kapitalistiska och industriella förvärfskällorna se Stormakterna III, 58 f. Se vidare JACOB RIESSER, England und wir, 1914.

äfven vänstern möta med ett nytt program, till tryggande af rikets hägemoni på världshafven och världsmarknaden.

Redan i ''Stormakterna'' (andra uppl.) 1913 har jag angifvit *ententepolitiken* som detta den engelska vänsterns program, alternativet till Empire. Det bevarar gamla traditioner äfven däri att det söker Englands framtid direkt i motståndarnas fördärf. En affär kan uppehållas på tvenne sätt: genom egen utveckling och genom konkurrenters försvagande. Det förra är i grunden den progressiva, det senare den konservativa linjen. Genom historiens ironi blef det nu i England så, att högern närmast valde den progressiva och vänstern den konservativa linjen. Att den senare tillika kunde bli den krigiska — att vänstern här efter en sorts tyngdlag gled tillbaka till gamla metoder för engelsk expansion — är icke oförutsedt i ''Stormakterna'', och gör endast konfusionen mellan de engelska partierna ändå mera påfallande.

Å andra sidan må denna partimotsats icke tillskrifvas större räckvidd än den vi ofvan framhållit mellan de bägge linjerna i expansiv tysk politik. På djupet sammanfalla äfven de engelska linjerna som tvenne vägar till ett och samma mål. Högern — som själf startat ententeprogrammet, med Frankrike 1904 — kunde gifvetvis icke ha något emot fiendens försvagande, på samma gång den ville stärka utgångs-

ställningen; och hvad beträffar följderna, så hör en aktiv politik till detta partis speciella traditioner. I grunden måste ju ock autarki på egen mark synas ett för lågt ideal för den som begär ''pantarki'', kontroll öfver världen. Chamberlains program är defensivt, det ligger däröfver ett medvetande af svaghet, som ännu icke fått makt med allmänna meningen i detta stolta land — den politik, som hamnade i världskriget, är det borna herrefolkets, hvars vilja till makt icke vet af några andra gränser än denna planets egna.

Härmed är icke sagdt, att denna politik — som efter geografiens anvisning syftade till Tysklands ''inringning'' på tre sidor — från början siktade på kriget. Det var alldeles nog, om man på diplomatisk väg kunde beskära Tyskland på dess utvecklingsmöjligheter. Ruedorffer har lärt oss, hvilken roll ''kalkylen'' och bluffen spela i vår tids världspolitik i stället för de robusta medlen. Det levantinska sammanhanget skulle i väsentlig grad stärka Tysklands konkurrenskraft; därför måste det ligga England om hjärtat att förhindra det; dess uppgift på denna punkt är negativ, det begär Mesopotamien och Arabien mindre för deras egen skull än för att tillstoppa en styrkekälla för Tyskland. Kunde man nu genom en stor förbundsapparat eller genom ''dilatoriska'' förhandlingar förmå Tyskland till eftergift, så var det

naturligtvis bäst. Men då utvecklingen nu en gång styrde mot kriget, då Ryssland och Frankrike voro beredda, då kunde England icke låta en så oerhörd konjunktur gå sig ur händerna — då måste dess skeppskanoner börja tala af sig själfva.

Vi måste här ställa klart för ögonen, hvad segern skulle betyda för England. Inga bokhållarsynpunkter på vinst eller förlust af enskilda marknader kunna fördölja detta. Den skulle betyda först och främst bevarandet af frihandeln, med alla dess agremanger; den betyder vidare, att England inom beräknelig tid icke skulle behöfva se någon medtäflare på hafven, ingen som gjorde det herraväldet öfver oceanen stridigt. Men öfver oceanerna går vägen till marknaderna och landen, hafvens herre är ju till sist jordens herre, innerst inne gäller det alltså i Englands tanke att öfver en farlig kris bärga de gamla puritanernas dröm — Gudsriket på jorden realiseradt under engelsk flagg...

För andra gången möta vi här själfva världseröfraretanken i världskrigets motivflätning. På båda sidor om Tyskland drömdes den, och de drömmarna förenades nu i hoppet om Tysklands krossande. Man kan förvåna sig öfver denna engelska politik, som sålunda styrde in i ryska farvatten; äfven rent kulturellt kan man väl beteckna en sådan allians som en ''mesallians'', och vi böra lätt kunna förstå såväl de tvekande

rösterna hemma på ön som den tyska förebråelsen att England här utlämnat icke bara Dardanellerna utan själfva Europa åt Ryssland (SCHIEMANN, Die Achillesferse). Men det återstår för en verklig insikt i krisens komplicerade sammanhang att anlägga den synvinkel därpå som för engelska ögon måste te sig som den naturliga. England känner intet särskildt ansvar för Europa. Det har länge sedan växt ut ur och öfver den specifikt europeiska scenen. I Europa är Englands intresse främst det allena, att ingen makt växer sig alltför stor upp ur vimlet af småstater; det är grosshandelsfirmans intresse att vara omgifven af småfirmor allena — vi kunna tryggt säga detta, sedan själfva *Times* 8/3 1915 låtit masken falla. Men Ryssland är från engelsk synpunkt, d. v. s. i ekonomiskt afseende, endast en småstat, huru stort det än må växa i dimensionerna: på sjön och marknaden kan det ju ej bli farligt! Det är här icke frågan, om beräkningen är riktig; det är nog att fastslå, att den är naturlig för engelsmännen. Englands intressesfär är hela jorden, den planetariska scenen, som det självt i grunden skapat, och där Europa ingår som en förbrukad lokalscen. Hvad gör det då att Ryssland får ett bredare rum på den lilla scenen,[1] om England

[1] Att Ryssland är den enda stat i Europa jämte England, som »har en framtid», hade den engelska allmänheten lärt redan 1890 af CHARLES DILKE, Problems of Greater Britain; i jämförelse med de två synes Tyskland likt Frankrike »likely to be pigmies»,

samtidigt befäster sitt öfvertag på den stora! På denna scen spelar Amerika en större roll än Europa, Amerika där den anglosaxiske brodern bor tillika med Kanada, äldsta dottern med den största hemgiften; vi kunna se detta redan i uppställningen af *Statesman's Yearbook*, den officiösa engelska världskalendern, där United States behandlas näst efter British Empire, innan europeiska och öfriga stater redovisas i sin bokstafsordning. Det är tillåtet att antaga, att Indien, väldets kärna, kommer därnäst i Englands intresse; så att Europa kommer först i tredje rummet. Detta är inte klander; lika litet som det är ett beröm för Tyskland att vara solidariskt med Europa. Det är enkla postulat, klara konsekvenser af de geografiska fakta, som å ena sidan bundit Tyskland en gång för alla fast vid den europeiska kontinenten, å andra sidan genom hafvet skilt England ut därifrån. Men det är nödvändigt för en rätt uppfattning af den stora värld, i hvilken vi lefva, att tillbörligt uppskatta sådana kartans och historiens axiomer; ty det är i dem, man till sist finner sanningen, när alla vittnen måste beläggas med jäf.

Sålunda klarnar det nu öfver sammanhanget på den engelsk-tyska fronten. I detta ödesdigra förhål-

s. 697. — Det var samma auktoritet, som förespådde Australien en större folkmängd än moderlandet inom 25 år (alltså år 1915), och som icke hade en aning om Japans så nära liggande framtid som stormakt.

lande spela etnopolitiska motiv ingen och geopolitiska endast en sekundär roll; primärt se vi ett sociopolitiskt problem. Från engelsk horisont är hela världskriget, för att tala med Dix (1914), intet annat än ''ein *Weltwirtschaftskrieg* um die dauernde Vormachtstellung Englands auf dem Weltmarkt''; ett ''Geschäftskrieg'', säger Plenge rent ut (Der Krieg und die Volkswirtschaft, 1915). Dess enda krigsmål är, för att citera Sigmund Schilder (Weltwirtsch. Hintergründe des Weltkrieges, i *Weltw. Archiv* jan. 1915), att ''genom politisk försvagning och förminskning så långt möjligt oskadliggöra en obekväm konkurrent i den internationella handeln, den industriella konkurrensen, den stora sjötrafiken, på den internationella kapitalmarknaden och vid den transoceana kolonijakten''. Ditåt syfta krigets metoder: icke blott uppbringande af fiendens handelsfartyg och kolonier och blockerande af hans hemmamarknad, utan äfven konfiskation af hans patenter och privategendom i främmande land, ända till affärsböckerna och brefven.[1] Inför detta mål blir allt annat, t. o. m. det kontinentala Europas fara för ryskt öfvervälde, ringa och oväsentligt. Hotad icke bara i utkanterna af sina

[1] Se »Alien Enemies (Winding up) Ordinance» 7/12 1914, citerad af Schumacher i Deutschland und der Weltkrieg, s. 139. Huru England redan före kriget, med alla medel och på alla åtkomliga marknader, sökte bojkotta den tyska handeln, ses hos Kiliani, ss. 6—11.

koloniala pretentioner, utan i själfva lifsnerven af sin ekonomiska företagaranda, skall den närmaste medtäflaren krympa samman i sin vrå; sedan blir afräkningen med den större rivalen om det större målet en jämförelsevis billig affär, och i tidens fullbordan skall jorden ligga öppen för det engelska världsherraväldet.

Men i denna situation kan Tyskland nu tillgodogöra sig samma position af frihetens försvarare på den större scenen, som England här affischerat på den mindre. Med stöd i den populära fördom, som ännu stänger så mångas synfält inom den specifikt europeiska horisonten, ropar England till kamp mot den nye Napoleon. Vidgande blicken ut öfver historiens verkliga scen i nutiden, den planetariska, svarar Tyskland med fältropen *"Los vom englischen Weltjoch"* (Georg Irmer 1914) och *"Freie Meere"* (Schulze-Gaevernitz 1915). Och då England till stöd för sin monopolställning åberopar dogmen att världshafvet genom sakens natur måste ha en herre och icke flera,[1] svarar Tyskland: *jämvikt på hafvet liksom på land!*

[1] Så Monypenny i *Empire and Century* 1905, s. 27: »det ligger i sjömaktens egen natur, särdeles i dessa ångans dagar, att vara en och odelbar, och därför i en dominerande makts händer universell». Likaså *Navy League Annual* 1910—11: »the sea can endure but one master». Så ännu Seton-Watson, 1915, anf. st., s. 213: »militär supremati kan delas mellan flera mäktiga stater, men suprematien till sjöss är en och odelbar».

Ett tillstånd af ''maritim jämvikt mellan flera sjömakter''! Världsherravälde är en antik och antikverad företeelse; assyriska och romerska universalriken ha haft sin tid och försvunnit, de ha fått ge plats för ett system af landmakter vid hvarandras sida; det stora hafvet har icke mindre utrymme, äfven där måste jämviktstanken segra, om rätten skall kunna upprätthållas i makternas kamp!

Det lär icke kunna förnekas, att också direkt erfarenhet under världskriget talar till förmån för denna tankegång. Bestående folkrätt och neutrala makters intressen ha icke farit väl af att alltför mycken makt varit samlad i en hand. Åter och åter besannar sig den lära, som Louis de Geer 1863 gaf den bekanta klassiska formuleringen: ''Hvarje mänsklig makt behöfver en jämlike för att icke förr eller senare urarta'' till öfvermod och öfvergrepp. På denna psykologiska lag hvilar Tysklands historiska rätt, då det nu för sig pretenderar en plats i världsstatsystemet vid Englands sida, som dess jämlike.

Vi igenkänna här den tyska regeringspolitikens marina program; det går en rak linje från kejsar Wilhelms ''Zukunft auf dem Wasser'' till Schulze-Gaevernitz' ''Freie Meere''. Men äfven fastlandsprogrammet syftar på sitt sätt till målet: likställighet med England icke genom delning af dess makt på sjön utan genom emancipation från dess makt på sjön.

Detta är alltså summan af världskrigets problem, i hvilken de olika räkningarna sammanfalla. Jämvikten på Europas lägre plan måste uppgifvas, på det att den må kunna upprättas på det högre planetariska planet, där England hittills inrättat sig en privilegierad ställning. Tyskland vill slå sig ut ur det trängre systemet för att lyfta sig upp till en plats i det högre: icke för att i sin ordning göra anspråk på världshägemonien, icke för att begära arfvet efter det krossade England eller Ryssland, utan för att vid deras sida taga sin del i mänsklighetens kommande gestaltning. Det känner inom sig krafter till en sådan upphöjelse och har inför världen bevisat dem i freden, innan världen nu begärde beviset i krig. På framgången af detta kraf hvilar också vår världsdels utsikter att kunna göra sig gällande i den större konkurrensen, så att jordens ansikte icke stelnar i anglosaxiska eller moskovitiska drag (Hintze).

Jag vill särskildt framhålla, att denna uppfattning af dagens kamp i och för sig icke prejudicierar valet af ståndpunkt för de små europeiska makterna. Om de skola känna sig mera dragna till den ena eller andra polen, till Tysklands kontinentaleuropeiska eller Englands ultramarina system, det lär främst bero på faktorer i deras eget väsen. Men mycket kommer visserligen också att hänga på det sätt, hvarpå Tyskland begagnar den seger, som nornorna synas ställa

det i utsikt. Äfven den som är djupast öfvertygad om att denna seger ligger i världsutvecklingens egen riktning framåt och uppåt — och kanske just särskildt han — skulle inför ett sådant utslag vilja tillropa Tyskland samma råd som den gamle vise statbyggaren Ito Hirobumi en gång gaf sitt japanska fädernesland: att stålsätta sig mot frestelserna i sin egen lycka! Heroisk är uppgiften att häfda sig i den oerhörda kampen, men knappast mindre heroisk är själfbehärskningens uppgift i den fulla segerns stund — om en sådan skulle beskäras — så att icke trots alla goda föresatser en ny världseröfrares ansikte sticker fram under masken af frihetens försvarare.

I hvilken mån Tyskland här kan bjuda världsutvecklingen bättre garantier än föregående pretendenter i samma ställning, det beror framför allt på den organisationsform i hvilken det skulle tillträda ställningen, hvilket i sin ordning sammanhänger med själfva andan i dess offentliga lif. Härmed föras vi öfver till undersökningens sista kapitel, det författningspolitiska.

V.

Författnings- och kulturpolitiska problem.

Att världskriget gäller makt och intressen, ha vi i föregående utredningar till fullo inhämtat. Att det tillika gäller rättsåskådningar och idéer, förvånar ingen som känner mänsklighetens historia. ''Alla stora krig äro troskrig,'' säger SOMBART (Händler und Helden, 1914). Sålunda är äfven denna brytning en ''strid om principer, en konflikt mellan två olikartade och oförenliga uppfattningar af styrelse, samhälle och framåtskridande'' (ZIMMERN i det engelska sammelverket).

De finnas, som gå ännu längre och förklara denna författningspolitiska motsats som kärnan i hela krisen. Så säger EDUARD MEYER, den berömde forntidshistorikern, i sin fräna afräkning med fienden (England, 1915): ''i verkligheten handlar det om en kamp på lif och död mellan två statsformer''. Och Amerikas bekante folkrättsexpert, JOHN WILLIAM BURGESS (The

european war, 1915), behandlar denna motsats under kapitelrubriken ''krigets djupare orsaker'', sedan han förut som dess ''omedelbara orsaker'' framställt Rysslands beslutsamma vilja att tränga till Medelhafvet, Frankrikes att taga Elsass, Englands att undertrycka Tysklands ''politiska, industriella och finansiella uppsving''.

De nämnda författarna tänka här särskildt på svalget mellan Englands och Tysklands statsideal, och vi skola först upptaga den frågan till närmare skärskådande. Kanske kunde vi därvid till utgångspunkt ta en skillnad som min lärare i ästetik, CARL RUPERT NYBLOM, plägade uppdraga mellan idealister och realister i konsten och formulera så, att de förra (en Schiller, Tegnér, Ibsen) ''från idealet sänkte sig ned mot verkligheten'', medan de senare (Goethe, Runeberg, Björnson) ''från verkligheten höjde sig mot idealet''. Tysklands offentliga lif sänker sig från staten ned mot individen, Englands offentliga lif höjer sig från individen upp mot staten. Det är utgångspunkterna som divergera; därför blir accenten och hela andan en annan i den ena författningen än i den andra. Så schematiskt detta nu må låta, så ger det klaven och förklaringen till två skilda system, hvilkas anhängare stå fullkomligt oförstående och antipatiska mot hvarandra. Och eftersom det nu är ''en lag för lifvet och utvecklingen, att hvarhelst tvenne nationella civilisa-

tioner mötas, de kämpa om makten" (BÜLOW i inledningen till jubileumsskriften *Deutschland unter Kaiser Wilhelm II,* 1913), så ingår denna antipati utan tvifvel i motivflätningen till kriget.

Denna skillnad i utgångspunkter möter redan i den diametralt motsatta uppfattningen af begreppet *kultur.* Intet torde ha förekommit den verkligt neutrala världen utanför mera upprörande, för att icke säga rent ofattligt, än att man — på allvar och med slagordets kraf på allmängiltighet — från västmakternas sida kunnat stämpla tyskarna, Goethes och Kants, Nietsches och Richard Wagners folk, som barbarer. Men äfven sådant har sin förklaring ut från de olika idealen, sammanställdt med den "alltför mänskliga" benägenheten att identifiera idealet själft med sin speciella stråle däraf. Det finnes redan massor af litteratur öfver detta tema, det tyska "Kultur" och det engelska "culture", och vi skola nu endast angifva några grundlinjer.[1]

Den vanliga engelska versionen, där den är som välvilligast (t. ex. ZIMMERN), lyder så, att den tyska kulturen betyder kunskaper, den engelska karaktär.

[1] Af den tyska litteraturen i ämnet må särskildt framhålla DIBELIUS' folkpsykologiska föredrag, refereradt i *Das gröss. Deutschland* $^{2}/_{1}$ 1915, SOMBART, Händler und Helden, 1915, samt TROELTSCH, Der Geist der deutschen Kultur, i det tyska sammelverket, ss. 52—90. Se äfven *Sveriges utrikespolitik i världskrigets belysning,* 1915, afd. »Världskriget som kulturkamp», och PER HALLSTRÖM, Folkfienden, 1915.

Utan tvifvel ligger i denna bestämning en viss sanning; den bör endast kompletteras därmed, att den engelska karaktären i så väsentlig del sammanfaller med förmågan att inordna sig under en allmän mening och gammal konvention. Det råder ett socialt tvång i Englands politiska frihet, som engelsmannen själf icke märker — lika litet som fisken märker vattentrycket — men som är desto mera kännbart för främlingen. I detta tvång uppfostras en likartad genomsnittstyp, som, i sig själf ''stålhård'' (Schulze-Gaevernitz), ger både det privata och det publika lifvet mycket af enhetens styrka: det är *gentlemannen* och *ladyn*, ett ideal af självbestämning, självbehärskning, självhjälp, på basen af intellektuell ofrihet.

Tyskland har icke detta sociala tvång i tillnärmelsevis samma grad. Människorna trycka där icke så mycket på hvarandra; i stället kan staten vara otreflig nog med sitt myckna reglementerande. Den sociala friheten föder nu en viss osäkerhet i lifvets yttersida, naturlig redan på grund af folkets ungdom i den nya statens hägn. Tyskland har ännu icke funnit sin form; det saknar den produkt af en lång utveckling, som heter stil. Man förstår nu, att mycket i detta sällskapslif skall förekomma de gamla engelska och franska adelsfolken som uppkomlingsfasoner. Man förstår alldeles särskildt att den tyska diplomatien, då den stundom synts vackla mellan brutalitet

och inställsamhet, skall verka oroande och motbjudande på de andra med deras fasta och smidiga tradition i internationellt umgänge. Vägdt på gentlemannaidealets våg, befinnes det nuvarande Tyskland utan tvifvel lätt. Å andra sidan vill jag säga: vägdt på världsutvecklingens våg, skall kanske gentlemannaidealet själft befinnas lätt. Ty det är innehåll mera än form, som världen nu behöfver. Då kan det hända att den patriotiske skalden får rätt som sjöng: ''am deutschen Wesen soll die Welt genesen''. Englands miljö har fostrat gentlemannen, men Tysklands miljö har fostrat *personligheten*. Världen kan icke undvara någotdera. Innerligheten i det tyska gemytet och självständigheten i det tyska väsendets utprägling är en tribut till mänsklighetens utveckling, som åtminstone icke står tillbaka för gallisk formklarhet och anglosaxisk konventionalism.

Men denna inre frihet i Tyskland faller icke så lätt i ögonen under det antydda politiska förmyndarskapet. Därför är det endast naturligt, att England anser sig sitta inne med den verkliga *friheten*. Friheten är där individualistiskt och kosmopolitiskt färgad, i öfverensstämmelse med de af franska revolutionen formulerade abstrakta principerna; och det är icke underligt att man reagerar mot den statliga och nationella atmosfären kring den tyska kulturen. Ur denna synpunkt ha vi särskildt att se Englands front

mot den tyska *militarismen*. Vi vilja nu icke tala om den nya begränsning, som hindrar den från alla slika bekymmer frie öbon att förstå de absoluta kraf som följa af fastlandsbons belägenhet med grannar tryckande på alla gränser; men vi taga säkerligen icke miste, om vi i det engelska fältropet mot den tyska militarismen konstatera innerst inne en djup motvilja mot själfva värnpliktsidén med dess tvång på individen. Att denna plikt tillika är en rätt, och därtill en stark garanti mot lättfärdiga krig för hvilka en värfvad armé mycket bättre ägnar sig, har icke uppgått för engelskt medvetande. Som allbekant uppehåller ju England självt alltjämt sitt gamla värfningssystem; och synes det alltså här — alldeles som med frihandeln — dömdt att kämpa en sista hopplös kamp för en historiskt utdömd och redan allmänt öfvergifven idé. Men själfva känslan af att sålunda tvingas bort från egna traditioner har förvisso icke mildrat Englands sinnelag mot den yngre och modernare medtäflaren.

Enligt den engelsk-franska versionen är världskriget, ideellt sedt, en kamp för *demokratien;* denna uppfattning framlyser ur själfva titeln på det engelska sammelverket ''the war and democracy''. ZIMMERN anmärker också mycket riktigt i verkets inledning, att demokrati är ''ej blott en styrelseform'', det är ''ett tänkesätt, en atmosfär''. Ur denna atmosfär

har den engelska och franska parlamentarismen framgått, och det är mycket förklarligt att man på den sidan rent identifierar den parlamentariska formen med folkfrihet öfver hufvud; det är ju den politiska vänsterns ståndpunkt i alla europeiska länder. I Tysklands påfallande likgiltighet för de parlamentariska principerna finner man alltså stoff till en ny anklagelse för frihetsfiendtlighet. Men det ges en annan och kanske säkrare mätare på friheten, och det är den grad i hvilken kulturens materiella och andliga frukter komma till fördelning på samhällets samtliga invånare. Vill någon förneka att denna fördelning är likformigare och grundligare i Tyskland än i England, där ''the upper ten thousands'' öfverskikt dväljes i välstånd och lyx utan like, medan millioner få lida proletariatets bittraste nöd! Burgess är icke oviss om sitt omdöme: Tysklands nationalekonomiska system, säger han, är ''ojämförligt det verkningsfullaste och i sann mening mest demokratiska, som för närvarande består på jorden, ja, som någonsin bestått''.

Så som i samhället, så förhåller det sig också i staten. Den engelska parlamentarismens värde för folkfriheten har rest sig ett monument för alla tider i det faktum, att några få ministrar i en hemlig konklav nu kunnat störta England i det mest vidtutseende af alla krig, utan att folkets öfverväldigande

massa haft en aning därom. Vi känna redan förut, särskildt genom Sidney Low's undersökningar om "the governance of England" (1911), hvilket absolut envälde parlamentarismen lägger i ett engelskt kabinetts händer (jfr A. O. Meyer, Deutsche Freiheit und englischer Parlamentarismus, 1915). Det finnes flera likheter mellan det engelska och det ryska statsskicket än man vanligen tror, säger Burgess: man behöfver bara ersätta tsaren med underhuset och storfurstarnas krets med kabinettet! Själfva bristen på skrifven författning ägnar sig att ge en engelsk regering ett friare spelrum, låt vara att respekten för prejudikat i någon mån ersätter de formulerade normerna. I full motsats härtill har Tyskland sin kodifierade grundlag, där lagstiftningens och exekutivens befogenheter äro väl afvägda och klart begränsade mot hvarandra. Men härtill kommer ett: Tyskland har redan hemma hvad England med sitt "home rule" och "devolution" tills dato förgäfves sträfvat efter, en *federativ form*, med riksregering och förbundsstater, mellan hvilka i sin ordning en afvägning och fördelning af makten ägt rum. Och därmed lyfter sig öfver Tyskland ett framtidshoroskop af alldeles säreget och för världens frihet löftesrikt slag.

I tidskriften *Grenzboten*, n:r 52 för år 1914, har Albert Gottlieb skrifvit en artikel om "der deutsche Staatsgedanke", som här påkallar vår synnerliga

uppmärksamhet. Han finner i historien tills dato endast tvenne typer af universalvälden, och bägge utlefvade: "die zentralistische Herrschaft" och "die patriarchalische Vorherrschaft". Det förra är forntidens Roms, det förkväfver allt självständigt lif under makten af sin kultur; det är samma ideal som det moderna Bysanz, Ryssland, nu vill förverkliga under makten af sin okultur. Det senare är det närvarande Englands, det aktar sina egna barn bortom hafvet, binder dem med lösa band, men saknar hvarje förståelse och aktning för främmande egenart. Vi komplettera författarens antydning på denna punkt med ett citat ur Cramb (Germany and England, 1913): Englands mål är "to give all men within its bounds an English mind". Det är samma motsats som i det bekanta replikskiftet mellan Aristoteles, som ville draga en fast gräns mellan grek och lydande barbar, och den unge Alexander, som ville göra alla folk till hellener. Vi återfinna den med tydlig adress till samtiden i Wilamowitz' magistrala rektorstal $^{15}/_{10}$ 1915: "hvarken Roms världsherravälde eller Hellas' nationalistiska bildningshögmod vilja vi efterhärma".

I folkfrihetens namn uppställer nu Gottlieb en tredje typ: "Führung ohne Herrschaft." Herravälde stöder sig på makt eller beräkning, *ledning* kräfver mera, kräfver jämte egen öfverlägsenhet förmågan att

förstå främmande väsen, respektera och bevara dess egenart. Men detta är just Tysklands arfvedel. Detta kosmopolitiska intresse som ligger i tyskt blod — denna mottaglighet för främmande kulturinflytelser, som i långa tider, då det gällde att samla sig själf, utgjorde Tysklands svaghet — det utgör nu efter samlingen dess enastående styrka. Där har det sitt privilegiebref på ställningen som ”framtidens världsmakt”. Där har det möjligheten till sin ”liebevolle Weltgestaltung durch die organisierte Gemeinschaft”, i motsats mot Englands ”herrenhafte Weltunterjochung durch den starken Einzelmenschen” (Schulze-Gaevernitz).

Denna tankegång förklarar det egendomliga förhållandet till Österrike-Ungern, som är grundstenen i den stortyska byggnaden, och fördjupas å sin sida däraf i en nästan mystisk riktning, om vi lyssna till en framställning i *Das grössere Deutschland* $^{8}/_{5}$ 1915 af Willy Hellpach om ”Deutschlands österreichisches Gesicht”. Tyskland söker hos bundsförvandten ”sitt andra, sitt urgamla kosmopolitiska ansikte”. I det intima umgänget inne i huset med 8 främmande folk finner det tillfredsställelse för det utåtriktade, samlande, i sitt väsen; på samma gång den preussiska andan finner i den västslaviska sitt franskt-kvinnliga och den sydtyska i madjarerna sitt engelskt-manliga komplement. Därför smyger sig den

habsburgska kejsarsångens melodi så naturligt intill orden i "Deutschland, Deutschland über alles". Och denna harmoni vidgar sig i det oändliga, när morgonlandet ingår som "dritter im Bunde" — i samklangen mellan "centraleuropeisk energi och gammalorientalisk åskådning" (MEHRMANN) slumrar en kulturell försoning af världsförlossande grad.

Vi se, att dessa tankar delvis springa öfver gränsen för meddelaktighet i världsstatssystemet och upp till en hägemoni därinom, med aflösande af Englands. Men vi behöfva icke följa så långt. "Ledningen" i fråga gäller också inom den begränsade sfären för den nya politiska formation, som tänkes som det framtida Tysklands piedestal, och ger den en egendomligt utpräglad karaktär. Det kära barnet har många namn; än med tonvikten på det ekonomiska bandet som HEINRICH BECKER's "grosses geschlossenes Wirtschaftsgebiet als Grundlage politischer Freundschaft" (i det tyska sammelverket), än med politisk accent i SCHULZE-GAEVERNITZ' "Föderalismus kulturverwandter und interessenverbundener Staatenkreise" eller WINTERSTETTEN's "unlöslicher weltpolitischer und wirtschaftlicher Schutz- und Trutzbund". Men alltid gäller det något annat än den gamla imperialismen, alltid är det fråga bara om en "organiserad sammanslutning af homogena folkkrafter" i stället för en "herrskapssfär" (ALFRED WEBER, Ge-

danken über die deutsche Sendung, i *Die neue Rundschau* nov. 1915).[1] Detta ligger ju ofrånkomligt i sakens natur, då subjektet i hela formationen icke utgöres af en centralfigur utan af en krets i tyska riket ''förbundna regeringar och fria städer'' tillsammans med en annan krets i habsburgska monarkien förenade ''konungariken och länder''. Det nya Tysklands rörelsefrihet som stat är således i formen mycket inskränkt. Detta är rent af priset för den vunna rörelsefriheten som rike och samhälle. Men just denna inskränkning utgör för världen utanför en yttre garanti mot verkliga världseröfraranspråk, sådan som inga föregångare eller medtäflare kunnat förete. *Partikularismen*, som så länge släpat med i Tysklands historia som en politisk arfsynd, förvandlas inför detta perspektiv och blir en politisk dygd.

Skola dessa stora tankar höra framtiden till, då kräfves emellertid äfven garantier af inre slag. Då

[1] Dessa tankar (särskildt på ss. 1456—1463) bilda mångenstädes en parallell till KÖHLER'S geopolitiska och GOTTLIEB'S författningspolitiska förkunnelse, och innehålla en stark motivering till den kontinentala utvecklingslinjen öfver hufvud. Förf. utgår från behofvet att förena det närvarande tyska väsendets »theoretische Weite» och »praktische Enge», hvilken »Engigkeit» gör skada äfven på psykiska områden. Det räcker icke med bara Afrika, där finns icke nog användning för det intellektuella öfverskottet hemma; äfven hafvens frihet är snarast ett slagord, hvarmed man söker komma till »eine andere als die imperialistische Basis für unsre politische und sachliche Welteinfügung und Weltausstrahlung» (s. 1458). Utan att inställa sin utveckling som sjömakt måste Tyskland dock främst tänka på sitt kontinentala och centrala läges kraf.

måste respekten för folkindividualiteten bli en verklighet icke blott i den tyska folksjälen utan äfven i statspraktiken och tillika i bundsförvandternas praktiska politik. Den hittillsvarande preussiska politiken mot polackarna — ogillad äfven af en patriot som Hans Delbrück —, den madjariska mot kroater och rumäner, den turkiska mot armenierna m. fl. har hittills burit vittnesbörd i annan riktning, och Seton-Watson har förklarat just detta som ett band i den nya trippelalliansen att dess ledamöter haft samma ''falska nationalitetsbegrepp'', samma ''monopol på rasintolerans''. Det ligger en sanning i dessa tillvitelser, som vi med vår uppfattning af nationalitetsprincipen (ofvan s. 63) icke kunna förneka eller förbise. På denna punkt i problemet skjuter Österrike fram i det väntade statsförbundets förgrund, det cisleithanska Österrike med sitt frihetssystem gentemot tjecker och polackar m. fl. Utan detta system hade de slaviska folkens dragning åt Ryssland aldrig kunnat hejdas; med detsamma fick det bräckliga skeppet sina vattentäta skott i den afgörande stormen.

I själfva verket se vi här en *österrikisk statsidé* motsatt den *moskovitiska:* idén om skilda nationers likaberättigande i en högre statlig enhet, gentemot idén om skilda nationers undertryckande i en härskande nationalitet.[1] Redan i ''Stormakterna'' 1911 har jag om

[1] Så Donzow i *Das gröss. Deutschland* $^{8}/_{5}$ 1915, s. 633. Se vidare ett öppet svar af en polack på storfurst Nikolajs pro-

den habsburgska monarkien yttrat, att dess "problem är intet annat och mindre än själfva universalstatens i miniatyr: att försona skilda människoslag i en högre politisk enhet". Det är denna uppgift, i högre skala, som förestår det centraleuropeiska statsförbund, som är formen och förutsättningen för den tyska tankens seger i världen. Tyskland måste helt öfvervinna Moskva äfven inne i sin egen själ. Liksom det tyska folket finner sitt "andra ansikte" i Österrike, så måste den österrikiska statsidén befrukta den rikstyska, om dess anspråk skola kunna af historien godtagas. För andra gången ställer världshistorien här på den germanska stammen det kraf, som första gången utfördes för nära tre sekler sedan under Gustaf Adolfs

klamation vid krigsutbrottet, meddel. af STEFFEN, Krig och kultur I, 232; författaren ser en källa till storryssarnas hat mot Österrike just däri, att Ö. gett sina slaver autonomi och således börjat förverkliga idén om en allslavisk federation, medan ryssarna vilja krossa den, såsom de gjort en gång förr med den slaviska unionen inom den polska staten. På samma sätt ställes problemet af en ukrajnare, TEMNYSKYJ, i *Ukr. Nachrichten* 7/8 1915: »statbyggnaden i Väst- och Centraleuropa hvilar på den nationella principen, antingen så att statsområdet och det etnografiska området täcka hvarandra och staten är nationellt enhetlig, eller så att nationalprincipen, där staten är nationellt blandad som i Donaumonarkien, får tillbörlig hänsyn genom nationernas likaberättigande; helt annorlunda förhåller det sig i Östeuropa — — i Ryssland tages icke blott icke någon hänsyn till den nationella principen, utan den blir tvärtom med våldsamma medel undertryckt». Jfr äfven DECKERT, Panlatinismus etc., s. 18 f.: de slaviska folken kunde finna sina önskningar bättre realiserade i det stora Donauriket än i det drömda panslaviska förbundet.

af Sverige baner: att i en bitter och hatfull värld rädda åt mänskligheten *toleransens* stora idé — då på det religiösa, nu på det nationella lifvets område.

*

Den politiska teorien uppdagar möjligheter; det ankommer på statskonsten att göra dem till verkligheter. Därom hafva vi icke att yttra oss från denna plats. Vi ha endast velat peka på de konjunkturer, som föreligga för en tysk världsväldebildning på författningens område, och de egendomliga förutsättningarna därför.

Men på denna punkt ha vi stött på en bestämd motsats icke endast mot västerlandets politiska ideal, utan äfven mot Rysslands. Vi återföras härmed till grundvalarna för vårt problem, som är ett spel på tre man hand och icke bara på två. Den politiska motsatsen har hittills belysts öfvervägande från den ena sidan, från vänster; klart ljus skall falla däröfver först när vi nu supplera undersökningen med perspektivet från höger.

Vi göra nämligen nu den afgörande iakttagelsen, att alla tillvitelser, som från västmakterna i kulturens namn riktats emot centralmakterna, i ännu högre grad träffa östmakten därbakom, deras egen store bundsförvandt. Brister Tyskland i gentlemannakultur, så lär Ryssland — särskildt vid sitt besök i Ostpreussen

under kriget — ha visat sig göra det än mera. Är Tyskland med sina 2 års värnplikt för infanteriet såldt under militarismen, hvad skall man då säga om Ryssland med dess 3 år? Håller Tyskland icke profvet i parlamentarismens demokrati, vill någon påstå att Ryssland gör det bättre?

Sålunda visa sig ententens mest framträdande slagord i ''kulturkampen'' mot Tyskland nu vara rena bumeranger, som falla tillbaka med stegrad kraft på dess ryske bundsförvandt. Med ens slår det oss här, att Tyskland icke blott geografiskt utan äfven författnings- och kulturpolitiskt är själfva *bindeledet mellan öster och väster.* Det befinner sig rent ytligt sedt på en ståndpunkt, som man plägar beteckna som medelproportionalen eller den ''gyllene medelvägen''.

Denna tanke föder en annan. Är icke motsatsen mellan öster och väster i Europa tillika en motsats i utvecklingsgrad, mellan renodlad statsidé och renodlad folkvilja i författningen, mellan polisstat och själfstyrestat i förvaltningen, liksom mellan agrar- och industristat i den samhälleliga utvecklingen? Se vi icke ''ancien régime'' alltjämt, trots dumaexperiment och agrarreformer, i skäligen orubbadt bo under tsarens spira, medan franska revolutionens idéer behärska västmakterna? Detta är i grunden tvenne extrema motsatser, tes och antites i världsutvecklingen. Men förhåller det sig så, då är Tyskland med sin rent

konstitutionella sammansättning af stats- och folkvilja, med sin harmoni mellan agrara och industriella intressen — då är det nya Tyskland icke bara ett mellanled dem emellan, utan ett öfverled. Det betecknar *syntesen i utvecklingen,* hvartill såväl ancien régime som franska revolutionen tjänat som förberedelser.

Härmed höjer sig perspektivet in i självfva världsåskådningarnas rymd. När den franska revolutionens män utropade öfver världen sitt stora ord om de ''mänskliga rättigheterna'', svarade en djup stämma från Tysklands bortersta vrå, från den gamla preussiska hufvudstaden Königsberg, det andra stora ordet *plikt.* Var det icke den germanska anden — var det icke syntesen, som redan då anmälde sig i latent opposition mot det romanska frihetsidealet? Men icke förrän efter fem kvarts sekel, sedan revolutionen i individualismens namn fullgjort sitt värf gentemot sin direkte motståndare, det absoluta statstvånget, icke förrän nu har det kommit till aktuell konflikt dem emellan. Det är den vi se i världskriget: en kamp mellan Jean Jacques Rousseau och Immanuel Kant — och den är icke mindre storartad eller bitter, därför att Rousseau i kampen fått till bundsförvandt å ena sidan Herbert Spencer, å den andra sin gamle fiende i gestalt af Pobjedonostseff...

Måhända kunna vi nu också skymta en psykologisk förklaring till detta till synes så onaturliga fenomen, förbundet mellan Europas mest "framskridna" och mest efterblifna makter. Mellan tes och antites — gammalhöger och gammalvänster — finnas bryggor till förståelse, de ha i lång kamp lärt känna hvarandra, de ha t. o. m. en viss benägenhet att slå öfver i hvarandra, som den engelska regeringens praktiska absolutism och den ryska oppositionens anarkiska tendenser kunna vittna — Pobjedonostseff och TOLSTOY äro barn af samma blod. Blott syntesen kunna de icke förstå, och denna oförmåga förenar dem i gemensam antipati. För den rena individualismens tygellöshet och den rena absolutismens förtryck är *ordningen* lika förhatlig; ty de känna att den innebär döden för dem bägge. Syntesen är ett barn, som vid sin födelse vill bringa fader och moder om lifvet, medan det tillika bär deras bästa egenskaper in i den nya tiden.

Detta är den synpunkt, i hvilken jag för min del funnit den innersta och slutliga lösningen af världskrigets problem, såsom närmare utvecklats i min nyss utgifna skrift "Die Ideen von 1914"; och den föregående utredningen må nu bära vittne, om den är att betrakta som partimannens advokatkonster eller fantastens drömbilder eller som en frukt af vetenskapsmannens observation på politiska realiteter. Ameri-

kanaren Burgess ser i tidens händelser spåren af den ödesmakt, som går genom världen och skiftar den ena civilisationsformen mot den andra. Redan förut har fransmannen Bérard (l'Angleterre et l'Impérialisme, 1911) på samhällslifvets område betecknat den "tyska rationalismen" som ett högre stadium i en utveckling, där den "engelska empirismen" gått före, liksom denna på sin tid efterträdde den "franska autoritarismen". Men om det är denna aflösning vi i tidens vånda bevittna, då är det oss en tröst i den stigande ångest som digerdöden omkring oss måste framkalla i hvarje djupare sinne, en ångest som stundens lugn kring våra egna personer icke alltid kan dämpa — ångest icke blott för millioner enskilda öden, utan för själfva Europa, för den hvita rasen — då är det oss en tröst som delägare i statssystemet att få tro, att *pliktens* stjärna skall lysa klarare öfver det släkte som kommer än den gjort för oss! Ty den nya rationalismen är ett skott på samma träd som skänkt världen det "kategoriska imperativet".

Som barn åter af ett litet folk i en stor och stormande tid få vi trygga oss vid en förhoppning. Ur nattomhöljda tider, genom revolutioner och världskrig likasåväl som genom fredens dagar, skrider mänskligheten alltjämt framåt mot sitt fördolda mål. Vi tro, att hvarje folk, som mognat i en nationalstat,

fått i sin hand en fackla att lysa den gemensamma vägen. Vi veta, att den facklans vård främst ankommer på folket självt. Men vi vilja tillika hoppas, att endast den skall befinnas värdig föregångarens roll, som under omsorgen att hålla sin egen låga stor och klar bäst vaktar sig att dräpa de smärre ljusen på vägen. Midt i världskrigets skakande larm sträcker sig vår längtan som aldrig förr efter *frid på jorden;* men friden mellan folken kunna vi endast tänka oss så, som Plato en gång i sin ''republik'' tecknade bilden af täflingsryttarna vid målet: *λαμπαδια εχοντες διαδωσουσιν αλληλοις* — facklorna, som de bära i händer, skola de räcka åt hvarandra!

Person- och sakregister

Kapitäler beteckna skriftställare, spärrad stil anger handlande personer. En del slaviska författare, som nämnas blott en gång, äro icke medtagna.

Af

Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola.

hafva förut utkommit hos ***Wettergren & Kerber, Göteborg.***

I. ***Johannes Paulson:*** Oidipus-sagan i den grekiska tragedien. (1: 25.)

II. ***Ludvig Stavenow:*** Den stora engelska revolutionen i det sjuttonde århundradets midt. (1: 75.)

III. ***Axel Kock:*** Om språkets förändring. (1: 75.)

IV. ***Gustaf Cederschiöld:*** Om svenskan som skriftspråk. (3: 50.) Utsåld. — Ny upplaga hos C. W. K. Gleerup, Lund. (2: 50.)

V. ***Johan Vising:*** Dante. (1: 75.)

VI. ***O. E. Lindberg:*** Mohammed och Qorânen. (2 kr.)

VII. ***Ludvig Stavenow:*** Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. (2: 25.)

VIII. ***Johan Vising:*** Rolandssången jämte en inledning om den äldsta franska litteraturen. (2 kr.)

IX. ***Johan Mortensen:*** Medeltidsdramat i Frankrike. (2: 25.)

X. ***Karl Warburg:*** Velasquez och hans konst. (1: 75.)

XI. ***Gustaf Cederschiöld:*** Om Erikskrönikan, ett historiskt epos från folkungatiden. (2: 75.)

XII. ***Elias Janzon:*** Q. Horatius Flaccus. Ett skaldeporträtt från Augusti tid. (1: 50.)

XIII. ***Rudolf Kjellén:*** Inledning till Sveriges geografi. (2 kr.)

XIV. ***O. E. Lindberg:*** Harun Arraschid i historia och saga. (2 kr.)

XV. ***Johannes Paulson:*** Komedier af Aristophanes. I. (1: 50.)

XVI. ***Ludvig Stavenow:*** Konung Gustaf III. (2 kr.)

XVII. ***Allen Vannérus:*** Filosofiska konturer. Ett bidrag till filosofiens encyklopedi. (2 kr.)

XVIII. ***Otto Sylwan:*** Svensk litteratur vid adertonhundratalets midt (1830—1860). (3: 75.)

XIX. ***Johannes Paulson:*** Komedier af Aristophanes. II (2 kr.

XX. ***Johan Vising:*** Den provensalska trubadurdiktningen. (1: 75.)

Samtliga dessa arbeten kunna erhållas bundna i smakfulla originalband af mörkblått klot med rödt ofvansnitt och guldpressning till en förhöjning i priset af 1 krona pr band.

